

ISSN: 1303 – 0035

ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume: 2011-1

Sayı / Issue: 22

**Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**

Cilt/Volume: 22 Yıl/Year: 11 Sayı/Issue: 1 Bahar/Spring 2011

ISSN: 1303 – 0035
<http://www.sbe.ibu.edu.tr>

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Journal of Social Sciences

İmtiyaz Sahibi / Published By
Prof. Dr. Gönül ÜLKER
Müdür / Manager

Editor / Editor
Yrd. Doç. Dr. Altay EREN

Dergi Sekreteri / Secretary
Arş. Gör. Aylin ÇELEN

Yazışma Adresi Yrd. Doç. Dr. Altay EREN Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 14280 Gölköy / BOLU	Submission Address Asist. Prof. Dr. Altay EREN Journal of Social Sciences Abant İzzet Baysal University Institute of Social Sciences 14280 BOLU / TURKIYE
---	---

Tel: (0374) 254 10 00 – 1497 – 1484

Faks: (0374) 253 49 65

E-posta: editorsbedergisi@gmail.com

Sayfa Düzenleme
Uzm. M. Süalp GÜLER

Basım Yeri
AİBÜ Basımevi

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

* AİBÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü’nce yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir.

* Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.

* Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazara ait olup, AİBÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü’nü bağlamaz.

* AİBÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt/Volume: 22

Yıl/Year: 11

Sayı/Issue: 1

Bahar/Spring 2011

Bu Sayının Bilimsel Danışma Kurulu

Prof. Dr. Fuat ERCAN,
Doç. Dr. Bahadır AYDIN,
Doç. Dr. Doğan CANSIZLAR,
Doç. Dr. Nevzat MİRZEOĞLU,
Yrd. Doç. Dr. Fethi KILIÇ,
Yrd. Doç. Dr. Osman MUTLUEL,
Yrd. Doç. Dr. Ümmügülsüm KILIÇ,
Dr. Leyla KANIK,

Marmara Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi

**Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**

Cilt/Volume: 22 Yıl /Year: 11 Sayı/Issue: 1 Bahar/Spring 2011

**ISSN: 1303 – 0035
<http://www.sbe.ibu.edu.tr>**

İÇİNDEKİLER

AKALIN, Kürşat Haldun İsraililerin Ulusal Dini Olarak Yahveizmin Yabancı Kökenleri	1
ARMAĞAN, A. Şenol Bir Değerlendirme: Cumhuriyet Döneminde Arşivciliğimiz ve Arşivcilik Eğitimi	20
GÜZELSARI, Selime - TULUAY, Feyza Nazan Küresel Su Yönetimi ve Suyun Ticarileştirilmesi	52
ÖZKAN, Ahmet Hakan A Partial Swot Analysis of the Turkish Bank Call Centers: The Actual and the Assumed Weaknesses	82
ÖZTÜRK, Zekai – UZUN, Hakan Üniversitelerde Stratejik Planların Hazırlanması ve Uygulanması Sürecinde Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının Etkinliği	5

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

İSRAİLLİLERİN ULUSAL DİNİ OLARAK YAHVEİZMİN YABANCI KÖKENLERİ

Dr. Kürşat Haldun Akalın
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

Yahve*, İsrail Tanrısının resmi ismi olarak Musa tarafından uyarlanmış ve süratle yayılmıştır. Musa'nın yolundan ilerleyen İsrail'de, Baal kehaneti olarak, tek bir Tanrı ortaya çıkmıştır. Yahveist şiirlerde El ismi Elohim olarak uyarlandığı gibi, Yahve ismi Baal ismi ile yer değiştirilmiştir. El, Akadcaya tanrı babası olarak çevrilmektedir. El, atalarının tapınmasını himaye eden tapmakta bütün ilahların başıdır. Oysa İsrail'in Tanrısı, bütün yeryüzünün tek ilahı olarak kalmasına rağmen, bütün insanlara eşit yaklaşmamaktadır. Yahve, tek yaratıcıdır, diğer bütün ilahlardan çok daha fazla güçlüdür. Ancak, yalnızca Yakub'un çocukları ırk olarak seçilmiştir. Yahveizmde akrabalık bağı devam etmektedir. Bir tek dünya vardır, sözde tektanrı dini olarak tanıtılmaktadır, ölümden sonraki hayata pek ilgi duyulmamaktadır, cennet ya da cehennem diye kavramları dahi yoktur, ölümden sonra ödüllendirme ya da cezalandırma sistemleri hiç yoktur, aracılık işlevini gören melekler de yoktur.

Anahtar Kelimeler: Sebt, Yahve, Baal

The Foreign Roots of Yahweism as National Religion of Israelians

ABSTRACT

Yahweh was adopted by Moses as the official name of the God of Israel and gained ground rapidly. In Mosaic Israel only a single God could appear in the Balaam oracles. Yahweh replaced Ba'al in Yahwistic poems, while El names were replaced by Elohim. El, whose name is translated into Accadian as the god of father. El is the patron of ancestor worship and in the head of the pantheon. But the God of Israel remained the God of all the earth, but not equally of all men. He was the Creator, more powerful than other gods; but the children of Jacob alone were His chosen race. Yahweism remained the child of its parent. It was a one-world, nominally monotheistic religion, with no interest in the thereafter, no concept of hell or heaven, no system rewards or punishments after death, no mediator things such as angels.

Key Words : Sebth, Yahweh, Ba'al

1. GİRİŞ

* “Eski Mısır dilinde fazlasıyla dinsel motiflerle yüklü bir anlama sahip olan ‘bir ve tek olan’ anlamında “va” ya da “ua” sözcükleri, çoğu kez tanrı adlarıyla birlikte kullanılmaktaydı. Buna göre eski Mısır dilinde ‘bir ve tek olan ışık tanrısı’ anlamındaki **Yahu-Va** nitelemesine bazı metinlerde rastlanılmıştır. Bu durumda da, İbrani dilindeki Yahova ya da Yahve adının eski Mısır orjinli olması muhtemel gibi görülmektedir. Bir başka deyişle, kimliği Yahudi inancında sunulan Musa peygamber, İsrailoğullarına Tanrı’yı anlatırken, ‘Ben, ben olanım’ diyen bir tanrının cümlesindeki sözcüklerin baş harfinden değil de, zaten var olan Eski Mısır kökenli ‘Bir ve Tek olan Işık Tanrısı Yahu-Va’ dan yararlanmış olması da muhtemeldir.” (Yıldırım, 2010; 87).

İsraillilerin ulusal dini olan yahveizm, garip olarak gittikleri coğrafyada etkili olan Kenan ve Mısır dinlerine karşı çıkmış olsa da, belki de bu dinleri etkisiz kılmak maksadıyla dogmalarını ve ibadetlerini Yahve dinine uyarlanmasıyla oluşmuştur. Örneğin yahveizm, özellikle de Mısır dinine bir tepki olarak ruhçuluğu dolayısıyla ölümden sonraki hayatı asla içermiş olmasa dahi, tanrının (Yahve'nin) ruh olduğunu ve bütün canlıların tanrının ruhunu taşıdığını belirten birkaç küçük cümleye Eski Ahit'te rastlamak mümkündür. Putperestliğin temel dogmasını yansıtan, onlarca alt ilahın ve bunların da altındaki insanların yüceler yücesi o tek tanrının ruhundan neşet ettiği imanı ya da Mısır mitolojisinin tanrı anlayışı, olduğu gibi Tevrat'a geçmiştir. Yüceler yücesi bu tek tanrının bütün ruhu oluşturduğu ve parçalanarak diğer canlıları kendi bütün ruhundan veya bünyesinden yarattığı imanı; gökteki bütün gezegenlerin aslında ruhani varlıkların birer tapınağı olduğu algılamasına yol açmış, bu nedenle Güneş'e ve Ay'a olduğu kadar tüm yıldızlara tapılmıştır. Güneş mitolojide Ra olmuş, Ay'da İsis'e dönüşmüştür. Üstün ruhların gökte ışık saçması ve Güneş ile Ay'da kendisini göstermesi, insandan üstün diğer ruhların ise cisme ya da bedene girerek barınması, ruhun girdiği beden ya da cismi tapınak (put) olarak görerek insanların tapması kıskanç Yahve'nin öfkesini çekmiş olsa dahi; Eski Ahit'te Yahve'nin ışık ya da ateşle tanıtılmış olması bile putperest bir uyarlamadır. Zira tanrı ışık ya da ateştir demek dahi, ruh olan tanrının ateşte barındığı (Mecusilik) ya da ışık cisim olduğu için tanrının da cisim (yani çürüyen ve yok olan) olduğunu ima etmek olur ki; sadece bu bile, tektanrıcılık iddiasındaki yahveizmde putperestlikten henüz kurtulunamadığını kanıtlar.

Tıpkı önceli İkneton gibi cinsiyetsizliğiyle insanlarla olan soy bağına kesen ve asaletin tanrısallığını yıkan Yahve, Mısır mitolojisinin aktörlerine veya insana tapılmasına şiddetle karşı çıkmış görünse de; tanrısallığın söz haline dönüştüğü tarzındaki reenkarasyon dogmasını benimsediğini Eski Ahit'teki pek çok ifadeyle göstermiştir. Tevrat'ta var olan bütün canlıların Yahve'nin bir tek 'ol' sözüyle olması, kâinattaki bütün yaratılışın 'ol' buyruğuyla gerçekleşmesi; pek çok kimseye mantıksız gelebilir. Çünkü henüz daha var olmayan bir şeye 'ol' denilemediği gibi, var olmayan bir şeye 'ol' denilmesi önceden var olmasını gerektirir. Fakat her varlığın ruhani olduğu ve yüceler yücesi tek tanrının ruhundan yaratıldığı tarzındaki temel putperest dogma dikkate alındığında, aslında 'ol' demekle bu tek tanrının kendi kendisine hitap ettiği, kendisinden ayırdığı ruhani bir parçayı şekillendirdiği sonucuna kolaylıkla varılır. Eski Ahit'te bir kaç yan cümleyle dahi belirtilen Yahve'nin ruhaniliği; tanrısallığın söze dönüşmesi ve ruh olan bu yüce tanrının kendi ruhundan diğer canlıları yaratması dogmasının Yahveizme uyarlanmış olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

Mitolojik Mısır dininin yanısıra özellikle de Kenan dini ya da El ve Baal imanı Yahveizme etki etmiştir. Yahve'nin bu dinlere karşı tutumu, Mısır mitolojisinin tanrı ve tanrıçalarına karşı olan tavrından farksız olmuştur. Yahve,

bir taraftan Kenan tanrı ile tanrıçalarına şiddetle karşı çıkarken ve tapınaklarının yıkılmasını buyururken, diğer taraftan da bunları etkisiz kılmak maksadıyla temel dogma ve tanrısal işlevlerini yapısına uyarlamıştır. Özellikle de El ya kelime içindeki okunuşuna göre İl ismi, Eski Ahit'in neredeyse temel lügatini oluşturmuştur. Musevilerin bütün dinsel kavramları, tüm tanrısal varlıkların üzerindeki tek ilah konumundaki El ya da İL kökeninde türetilmiştir. İsraililerin peygamberler kitabı olan Eski Ahit'in gerek içeriğine ve gerekse de diline, Kenan dinleri kesin bir şekilde etki etmiş ve içine işlemiştir. Eski Ahit'teki pek çok isim ve kelime, aslında, Kenan diyarının putperestliğinin eseridir. Nitekim büyük melekler olarak ismi geçen Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail kelimeleri bile aslında, Kenan diyarının yüce ilahı "İL = EL" adından türetilmiştir. El ya da İl, yeryüzünün ve insanların yaratıcısı olduğu kadar, bütün ilahların da babasıdır. Kenan diyarındaki çoktanrıcılıkta "El", çok geniş kapsamda tanrıya özgü bir isim olduğu için, İsraililer de bu sözcüğü "Elohim" olarak ilahların ilahı anlamında hemen benimsemişler ve kendi dinlerine uyarlamışlardır. Öyle ki, "isra" kelimesi kul anlamıyla geçmişken, isra-el tanrıyı yenen insan olarak yorumlanmıştır. Özellikle de, "Tanrı, Musa'ya ben Yahve'yim ama İbrahim'e İshak'a ve Yakup'a her şeye gücü yeten tanrı (el shaddai) olarak görüldüm" (Çıkış 6:2), ifadesiyle, "El" isminin, Musa'ya gelinceye kadar İsraililerde tanrının adı olarak bilindiği kesinlik kazanmıştır. Eski Ahit'te "EL" isminden türetilmiş adların en dikkat çekici olanlarını şöylece özetleyebiliriz: İsra el= El'i yenen, Emmanu el= El bizimle, Dani el= El'in yargıcı, El ya= El'in gücü, El işa= El'in yardımı, Samu el= El'in yücelttiği, El eazar= El yardım eder, Ishma el= El iştir, Ezeki el= El güç verir, El işabet= El söz verir, El-elyon = yüce tanrı, El-shaddai= her şeye kadir El, Cebra il = El'in söz gücü veya insan tanrı, Mika il = El'in benzeri, Azra il = El'in öldüren gücü, İsrail il = El'in şifa gücü, El olam = ezeli ve ebedi tanrı, El hai = yaşayan tanrı, El ro = tanrı tecellisi, El elohe = israil tanrısı, El gibbor = tanrı gücü, Ari El = El'in aslamı vs.

2. YEDİ RAKAMININ UĞURU ve SEBT GÜNÜ

Sümerlerden geçme bir uğur işareti olarak Musevilikte hemen her şeyde yedi rakamı vardır. Örneğin Yahve'nin dinlenme günüyle yedi günde yaratılış, yedinci günün kutsanması, Kabil'in yedi kez öcünün alınması, hayvanlardan yedişer çift Nuh'un gemisine alınması, yedinci gün yağmurun başlatılması ve yedi gün sonra tufanın kopması, yedinci gün gök kapaklarının kapanması, geminin yedinci ayın on yedinci günü Ararat dağına oturması, Nuh'un yedi gün daha bekleyip sonra güvercini yine dışarı salması, İbrahim'in sürüsünden yedi dişi kuzuyu ayırması, Yakub'un Rahel için sana yedi yıl hizmet etmesi, Yakub'un yedi kez yere kapanması, firavunun yedi semiz ve yedi cılız inek rüyasını Yusuf'un yorması, bir sapta yedi güzel ve dolgun başak bitmesi, yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık çıkması, Yusuf'un babası için yedi gün yas tutması, Midyanlı kahinin yedi kızı, Yahve'nin ırmağı vurmasının üzerinden yedi gün geçmesi, yedi gün mayasız ekmeğin yenilmesi, yedinci günün Yahve'ye Şabat

Günü olarak adanması, Mısır'a yedi hastalığın gönderilmesi, İbrani kölenin yedinci yıl karşılık ödemedi serbest bırakılması, yedinci yıl nadasa bırakılması, Yedinci gün Yahve'nin bulutun içinden Musa'ya seslenmesi, kurban kanının yedi kez serpilmesi, yağın sunağın üstüne yedi kez serpmesi, bütün peygamberlerin yaşlarında mutlaka yedi rakamının olması, yedi kandil, yedi gün, yedi yıldız, yedi dağ, yedi kral, Kudüs tapınağındaki yedi kollu şamdan vs., vs., bu liste daha çok uzayabilir.

Yahve'ye yönelinen inanç ve tapınma yolu, İsrailileri, Mezopotamyalıların rağbet ettikleri ilâhlarından ve bu mabutlar için benimsenmiş yaşama tarzlarından tümüyle farklı kılmıştır (Jacobs 1998; 57). Fenikelilerin inançlarında özellikle etkili olmuş Moloch, Astarte vs. gibi ilâhlarının hiç biri, Yahve dininin oluşumunda belirleyici bir tesire sahip olamadığı halde; İsraililer için çok büyük bir önem taşıyan Sebt kurumunun, daha önce Babil'de oldukça yaygın olan aya tapınma kültüründeki Shabbattu günüyle çok yakından bir ilgisi bulunmaktadır (Baech 1941; 36). İsraililerde yeminle doğrulama anlamına gelen bu kelimenin kökü irdelendiğinde, yedinci güne kendini adama anlamına gelen kelimelerle de karşılaşılmış olduğundan; yedi rakamının kutsiyetine, Babillilerin olduğu kadar eski zamanlardaki Filistin'deki insanların da inandığı için; bu kültürlerden bir aktarmanın gerçekleşmiş olduğu olasılığını güçlendirmektedir. Ancak, çok öncesinden Mezopotamya ülkelerinde yedinci güne beslenen bu derin saygı, diğer kültürlerden aktarılmış bir alışkanlık olmayıp; gerçekten kendi içlerinden oluşturulup yaygın kılınmış olan ortak bir geleneğin ürünü olduğu konusunda, araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmaktadır (Jacobs 1998; 61). Mezopotamya'da Shabbattu günü, ayın sürekli yinelenmekte olan hareketleriyle çok yakından ilgiliydi. Yeni ay, dolunay derken daha sonra günlerin de ayın bu hareketlerine bağlı kalınarak yedi rakamına ve yedinin katlarına bölünerek belirlenmesinde, yedi sayısının kutsiyetine duyulan inancın hiç rolü olmamış değildi (Jacobs 1998; 64). İsrail'de, ayın bu değişik görünümlerine hiç aldırılmamış olduğu öne sürülse bile, her yedinci günde sürdürülen bu bayramvari havanın dahi; eski zamanlardaki ayın her yeni hareketinin kutsal sayılmasının ve dolunaya beslenen sevginin izini taşıdığı dahi iddia edilmektedir. Kaldı ki, İsraililerin ilk nebilerinin dahi, her yeni ayı ve her yedinci günü, Yahve'nin bayram günleri olarak düşledikleri, hiç de yalan değildir (Baech 1941; 82). Nitekim aşağıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, belki de Sabbath'ın esas anlamı, dolunayı içermiş olmasına rağmen, daha sonra, yedinci gün olarak yorumlanmış olabilir. *"Altı gün kendilerini yapacaksın, yedinci günde öküzün ve eşeğin rahat etsinler, cariyenin oğlu ve garip dinlensinler diye, istirahat edeceksin. Toprağını altı yıl ekeceksin ve mahsulünü toplayacaksın; fakat yedinci yıl, onu rahat ve boş bırakacaksın. Buğday biçiminin turfandaları zamanında kendine haftalar bayramını ve senenin sonunda da devşirme bayramını yapacaksın. Çünkü senin önünden milletleri kovacağım, senin kudretlerini genişleteceğim, kimse senin diyarına göz*

atmayacak.” (Kutsal Kitap, 2004; 410).

İsraillilerin, tıpkı Babilliler gibi yedi rakamının uğuruna inanmış olduklarına dair ikna edici kanıtların bulunmasına karşın; büyüsel bir anlayış olarak yedi sayısını algılayış tarzı bakımından, aralarında çok derin farklılıkların olduğu da kesinlik kazanmıştır (Jacobs 1998; 66). Mezopotamya’da shabbattu, tarihteki anlamı itibarıyla ceza günü olarak görülmekteydi. Oysa İsrailliler, yedinci günü, esas itibarıyla, çalışmaktan vazgeçilen bir dinlenme günü olarak benimsemiş olduklarından, apaçık bir şekilde mutluluk anlamını ifade etmekteydi (Baech 1941; 85). İsrailliler bu sebt gününde, her zamanki olağan işlerini bırakırlar, özellikle de Tanrı adamını ziyarete gider; dünyevi olan tüm meşgalelerden elini çekerlerdi. “*O günlerde Yehuda’da gördüm ki, bazı adamlar Sebt gününde masarada ayaklarıyla üzüm çiğniyorlardı, içeri demetler getiriyorlardı, onları eşekler üzerine yüklüyorlardı; şarap, üzüm, incir ve her çeşitten yüklerini de Sebt gününde Yeruşalim’in içine getiriyorlardı; zahire sattıkları bu günde onları azarladım. Surlular da orada otururlardı, balık ve her çeşitten eşyayı getirirler, Sebt günü Yahuda oğullarına satarlardı. Yahuda’nun ileri gelenleriyle çekiştim; onlara edim ki, ‘Sebt gününü bozarak yaptığınız bu kötü iş nedir? Atalarınız böyle yapmadılar mı? Tanrımız bütün belâları üzerimize ve bu şehrin üzerine göndermedi mi? Siz de Sebt gününü bozarak İsrail üzerine kızgınlığı arttırıyorsunuz. Böylece Sebt’ten önce Yeruşalim kapıları üzerine karanlık basmaya başlayınca, kapılar kapatılsın ve Sebt’ten sonraya kadar açılmasın, diye emrettim. Sebt gününde içeri yük girmemesi için uşaklarımdan bazılarını kapılara koydum. Tüccarla her çeşit eşya satanlar bir iki kere Yeruşalim’in dışarısında gecelediler. Onları azarlayınca, artık bir daha Sebt günü gelmediler.” (Kutsal Kitap, 2004; 554). Böylece Sebt gününde ürün satıcılarına karşı kesin tavrını almış olmakla, şehirli tüccar kesiminin o günkü faaliyetlerini bütünüyle engelleyen nebi Amos; Sebt gününün bir dinlenme günü olduğu kadar, Tanrıya adanmış olan bir ibadet günü de olduğunu göstermek istemiştir (Jacobs 1998; 74).*

Nebi Nehemya da, benzeri bir yaklaşım içine girerek, Jehu’nun hükümranlığı zamanından beri aktarılan nebilerin menkıbelerine de uygun olarak; köleler ile alt tabakaların, sebt gününü bir dinlenme ve ibadet günü olarak getirilen yasaklamalarına uymada titizlik göstermeleri gerektiğini bildirmiştir (Baech 194; 86). “*Sebt gününü takdis etmek için, Tanrın Rab sana emrettiği gibi onu tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın, fakat yedinci gün Tanrın Rabb’e sebtir; sen, oğlun, kızın, kölen, cariyen, öküzün, eşeğin, hiç bir hayvanın ve kapında olan garibin hiç bir iş yapmayacaksınız; ta ki, kölen ve cariyen senin gibi istirahat etsinler. Mısır diyarında köle olduğunu, Tanrın Rabbinin seni oradan kudretli elle ve uzanmış kolla çıkardığını hatırlayacaksın; bunun için Tanrın Rab, Sebt gününü tutmayı sana emretti.” (Kutsal Kitap, 2004; 598). Bu ifadesiyle, Tesniye dönemlerinde, temel bir dinsel güdü olarak hayırseverliğin ön plana çıktığı, ancak, Mısır’dan çıkış sırasında Sebt’in gerçek anlamına kavuştuğu öne sürülmektedir. Böylece,*

sadece Mısır'dan çıkış döneminden itibaren, artık Sebt gününe ait emirler kesinlik kazanarak; dünyevi olan bütün meşgalelerden tamamıyla el çekmişler, o günü yalnızca Tanrı için yaşamaya başlamışlardır (Baech 1941; 90).

Tanrının altı günlük çalışması sonrasında evreni yaratmış olduğuyla ilgili Tevrat'taki açıklamalarla, Sebt, kâinatla ilgili bir anlam yorumuna da ulaşmıştır. *'Tanrı yaptığı işi, yedinci günde bitirdi; yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Tanrı yedinci günü mübarek kıldı, yedinci günü takdis etti; çünkü Tanrı yaratıp yaptığı bütün işten o günde istirahat etti.'* (Kutsal Kitap, 2004; 604). Nebilerin döneminin artık iyice kemale erdiği Mısır'dan çıkış sonrası zamana gelindiğinde, Sebt gününün gereklerini yerine getirmeme, ölümle cezalandırılması gereken bir suç haline gelmişti (Jacobs 1998; 87). *"Rab, Musa'ya söyleyip dedi, İsrail oğullarına Sen söyleyerek de, Benim Sebt günlerimi gerçekten tutacaksınız, çünkü Sebt günü, sizinle benim aramda nesillerinizce bir alâmettir; taa ki, sizi takdis eden Rab'bin ben olduğunu bilesiniz. Bunun için Sebt'i tutacaksınız, çünkü size mukaddestir; Sebti bozan mutlaka öldürülecektir. Altı gün iş işlenir, fakat yedinci günde Rab'be mukaddes rahat Sebtidir; Sebt gününde iş işleyen herkes, mutlaka öldürülecektir. Nesillerinizce Sebti ebedi bir ahit etmek üzere, İsrail oğulları Sebt'i tutacaklardır. Çünkü Rab, gökleri ve yeri altı günde yarattı, yedinci günde rahat etti ve dinlendi. Sina dağında, Musa ile söyleşmeyi bitirince, şehadetin iki levhasını, Tanrının parmağıyla yazılmış taş levhaları, Musa'ya verdi."* (Kutsal Kitap, 2004; 85). Sebt gününün benimsenmesine, çöllerde veya steplerde hayvan yetiştiren çiftçiler arasında rastlanılmadığı gibi, gökteki ayın görünümüyle de pek az bir ilgisinin kurulmakta olmasına rağmen; yerleşik tarımsal faaliyetin yaygınlaştığı bir sırada ortaya çıkmış olması, hiç de tesadüfi değildir (Baech 1941; 92). Yine de, yedi rakamının uğuruna inanmaktan kutsal kılınmasına yönelme eğiliminin kaynağı olarak, ayın devirsel hareketlerinin dörde bölünmesiyle elde edilmemiş olduğunu kanıtlayan bir bulguya, rastlanmış değildir (Albright 1968; 73). Ancak Babil'deki anlamı ile kutsal dinlenme günü olarak İsraililerin bu yorumu birbirleriyle kıyaslandığında, aralarındaki kesin farklılık daha da belirginleşmektedir. Düzenli bir şekilde ibadetin yinelenmesi şart koşulan bu günde, emirlerin yerine getirilmesinde gösterilen bu dinsel titizlik; Babil'deki soylu rahiplerin edindikleri astronomiyle ilgili bilgilerindeki üstünlük kurucu fikirlerine tamamıyla karşıt oluşturacak bir şekilde; Filistin'deki köylü zümrelerin ekonomik çıkarlarının ve alışkanlıklarının yöresel şehir pazarı üzerinde odaklaşmasını da sağlamıştır (Albright 1968; 76). Babil'deki astronomiyle ilgili bilgilerin doğruluğunun, törensel bir içerik kazanması, gerçekten dikkat çekiciydi. İsrail'de de Sebt günü geleneklerinin değişmez bir hale gelerek dinsel bağlılığın ifadesini oluşturmasıyla birlikte; köylülerin küçük kent esnafının çıkarlarının, sürekli kurularak yinelenen bir pazar günü olarak ortaya çıkmasını da sağlamıştı.

3. ÜÇ ADAMDAN BİRİ OLARAK: YAHVE

Sebt gününün düzenli şekilde yinelenmesi, muhtemelen pazar

ekonomisinin gücünü de arttırmıştı (Jacobs 1998; 143). Nitekim Kitabı Mukaddesin Tesniye bölümü, kent-devlet ile ilgili çok özel yasaları içermiş olmasına karşın, eski zamanlara ait olan ay festivallerinden hiç söz etmemektedir. Denilebilir ki, İsrailliler hiç bir zaman, yıldızların hareketlerine göre doğru bir şekilde hesaplanmış takvim oluşturma yaklaşımına girmemişlerdir. Çok basit astronomik gerçeklerle ilgili doğru belirlemelere gitme zorunluluğuyla sonradan judaizmin oluşmasıyla birlikte karşılaşılmış olursa bile, bunda da çok büyük güçlüklerle uğranılmıştır (Pritchard 1950; 61). Sebt günüyle ilgili gelenekselleşmiş olan dinsel törenler dahi, aya beslenen aşırı hayranlıkla bağlantılı olmaksızın kendi başına oluşmuş olmasına karşın, Yahve dininin neredeyse en temel ayinsel emirlerinin odağını meydana getirmiştir (Baech 1941; 103). Bütün bunlarla birlikte, yerleşik tarıma geçilmesinin sonucunda, İsrailliler tarafından kısmen de olsa devralınmış olan pek çok diğer yönelimlerin olmasına rağmen, bunların hiç biri, sürekli bir şekilde yinelenerek kalıcı bir etkinliğe sahip olmuş değildir. Bunların tamamının sapkınlık olarak nitelendirilerek yok edilmesi kaçınılmaz olmuştur (Pritchard 1950; 63).

Amarna tabletlerinde yer alan Khabiri ilâhlarına, kısaca 'ilani' denilmekte olduğu, yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Kenan diyarında oturanlar ve kuzeye yerleşmiş bulunan İsrailliler tarafından bu ilâhların 'elohim' olarak adlandırıldığı için, çoğul bir anlam taşıdığı; ancak, daha sonradan İsrail dininin oluşmasıyla birlikte tekil bir düşünceyi de beraberinde getirmiş olduğu, benimsenen bir görüştür (Albright 1968; 79). “*Mamre meşeliğinde Rab, İbrahim'e görüldü. İbrahim, günün sıcağında çadırın kapısında oturuyordu, gözlerini kaldırıp baktı, işte karşısında üç adam duruyordu, onları görüncce çadırın kapısından karşılamaya koştı ve yere kadar eğildi; 'Ey Efendim, eğer şimdi gözünde lütufta buldumsa, kulunun yanında kalmadan geçme' dedi. Rab, İbrahim'e dedi, 'Gelecek sene bu mevsimde mutlaka senin yanına döneceğim, karın Sara'nın bir oğlu olacaktır. İbrahim ile Sara kocamış ve yaşça ilerlemişlerdi, Sara âdetten kesilmişti. Rab, İbrahim'e dedi, 'Sara, gerçekten doğuracak mıyım, ben ve efendim kocamıştır diyerek neden güldü? Hiç Rab için imkânsız diye bir şey var mıdır? Ben, yapmakta olduğum şeyi İbrahim'den gizleyecek miyim? Çünkü İbrahim gerçekten büyük ve kuvvetli millet olacak, yeryüzünün bütün milletleri onda mübarek kılınacaklardır.*” (Kutsal Kitap, 2004; 33). Bu ifadelerden de açıkça anlaşılacağı gibi, Rabb'in bu üç adamdan hangisi olduğu açıklık kazandırılmamış olduğu gibi, bunlar arasında farklılığın bulunduğu asla vurgulanmış değildir. Böylece, İsraillilerin Yahve dininde dahi, çoktanrıçı anlayışların asla bulunmadığı yargısı, kesinlik kazanmış değildir (Pritchard 1950; 67). Sara'nın çocuğunun olacağını önceden böyle bildiren, “*Rabb'in önünde duran İbrahim, yaklaşmış dedi, 'Salihî kötü ile birlikte yok edecek misin? Rab dedi, 'On kişinin hatırı için harap etmeyeceğim. Rab, İbrahim'le konuşmasını bitirince, gitti, İbrahim de yerine döndü.*” (Kutsal Kitap, 2004; 32). ifadesiyle, çok üstün ve aynı zamanda da soyut bir Tanrı tasarımına gidildiği, Tanrı ile insanlar arasında semavi mesafe düşlemesi yapıldığı, öne

sürülen görüşler arasındadır.

'Üç adam' ifadesiyle, Tanrının bu şekilde çoğul anlamda kullanılması, o sıralar Fenikelilerde çok yaygın olduğu; daha sonra da Babil'deki çoğul şekliyle 'ilani' mabudunun bir tür ilâhların ilâhı olarak görülerek, İsraililerin 'elohim' yorumundaki Tanrı görüşlerine tesir etmiş olduğu, benimsenmemiş bir görüş değildir (Baech 1941; 106). Yine ilâhlar için bir tapınak inşa etme düşüncesi, bu ilâhların ilâhı anlayışının temelini oluşturmuştur. Böylece İsraililerin Kenan diyarındaki göç yaşamlarında, ilâhların ilâhı ya da üstün ilâh fikirleriyle tanışıp, bundan etkilenmiş olarak üstün bir tek Tanrı tasarımına yeltenmiş oldukları, sonradan yapılan araştırmalarla da kesinlik kazanmıştır (Albright 1968; 92). *"Ben, Kadir Tanrım, benim önümde yürü ve kâmil ol, ahdimi seninle benim aramda edeceğim ve seni ziyadesiyle çoğaltacağım; birçok milletlerin babası olacaksın, senden krallar çıkacaklar; ahdimi nesillerince ebedi ahit olarak sabit kılacağım, senin gurbet diyarını ve bütün Kenan diyarını sana ve senden sonraki zürriyetine ebedi mülk olarak vereceğim; gulte etinde sünnet olunacaksınız, sizinle benim aramdaki ahdin alameti olacaktır."* (Kutsal Kitap, 2004; 61). Bu ifadelerle, artık İsraililerle bir anlaşma da yapmış olan Yahve, her şeyden üstün bir Tanrı haline gelmiş durumdadır. Ancak, hâlâ ismi bilinmemektedir, belki de sırf bu nedenle, kendisine, açıkça her şeyin ilâhı olarak görüldüğünden 'elohim' denilmektedir (Pritchard 1950; 69).

Her şeyin ilâhı anlamında benimsenilen bu elohim kelimesini, Babil'deki göklerin üstün ilâhı inançlarıyla bir kıyaslamasını yapan araştırmacılar; Kenan diyarında on beşinci asır kadar gerilere gidebilen ilâhların ilâhı anlamında 'bel ilanu' adıyla üstün bir mabudun tasarlanmış olduğunu, açığa çıkartmışlardır (Baech 1941; 128). *"Musa Tanrıya, 'İşte, ben İsrail oğullarına geldiğim zaman, onlara, beni size atalarınızın Tanrısı gönderdi dersem, onlar da bana, 'Onun ismi nedir?' diye sorarlarsa, onlara ne diyeyim' deyince; yine Tanrı Musa'ya, 'İsrail oğullarına böyle diyeceksin, atalarınızın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakub'un Tanrısı Yehova beni size gönderdi; ebediyen ismim bu, devirden devire de anılmam budur', ifadesiyle, Musa'ya gelinceye kadar ismi bilinmeyen Yahve'nin bu şekildeki yorumuna, göklerin ve cennetlerin üstün ilâhı fikri kolaylıkla tesir etmiştir. Ancak, ilâhların ilâhı görüşünün etkisiyle de giderek tek Tanrı inancının benimsenmesi sonucunda, Yehova'nun kıskanç öfkesi de açığa çıkmaktadır. Nitekim "Onların ilâhlarına ibadet etmeyeceksin, onlarla ve ilâhlarıyla ahdetmeyeceksin; eğer onların ilâhlarına ibadet edersen mutlaka sana tuzak olacaktır. Kıskanç bir tanrım. İsmi kıskanç olan Rab, kıskanç bir Tanrıdır. Onların ilâhlarına bağlı kalarak zina etmeyin, ahdetmeyin ve kurban kesmeyin. Kendin için dökme ilâhlar yapmayacaksın."* (Kutsal Kitap, 2004; 116). Bu ifadelerle, Yahve, kıskanç bir ilah olduğu, karşısında başka ilahları istemediği uyarısında bulunmakla kalmamış ; *"Benden önce Tanrı olmadı ve benden sonra da olmayacak. Ben, Rabb'im, ben bildirdim, ben kurtardım, benden başka kurtarıcı yoktur, ben işittirdim, siz şahitlerimsiniz. Evet, gün olalıdan beri ben oyum,*

benim elimden kurtaran yoktur, ben işlerim, kim engel olabilir?” (Kutsal Kitap, 2004; 49). tanımlamasıyla da, kendisini anlatmaktadır. Yahve, İsraillilerin yabancı ilahlara tapınılmasını ve diğer uluslara benzemesini kesinlikle yasaklamaktadır. *“Çünkü onlar şarktan gelen şeylerle dolu, onlarda Filistiler gibi müneccim ve ecnebilerin çocuklarıyla el ele veriyorlar. Onların memleketi de ilahlarla dolu, kendi parmakları ile yaptıklarına, ellerinin işine tapıyorlar.”* (Kutsal Kitap, 2004; 206). Bu gibi ifadeler, artık Yahve'den başka bir ilâh aramamak gerektiği düşüncesinin önemini belirtmektedir. Ancak, Yehova'nın tek Tanrı haline gelinceye kadar Sümerlilerin, Fenikelilerin ve Filistinlilerin tapınmalarından İsraillilerin hiç etkilenmemiş oldukları, kesinlikle söylenemez (Pritchard 1950; 84).

4. “EL” PROTOTİPLİ YAHVE

Eskiden kalma bir gelenek olarak, İbrahim zamanı sırasında tapınılan en yüce ilâh olarak 'El eljon', benzeri kudretlerle donatılarak, yerin ve göklerin ilâhı şeklinde İsraillilerin kültürüne geçmediğini kimse iddia edememektedir. Yine, Schadu ile yakından bağlantılı olan El shaddaju unvanının, Babil'deki bir dağın isminden esinlenmiş olabileceği dahi söylenmektedir (Albright 1968; 106). Baal, ataerkil hikâyelerde yer almadığı gibi, Kitabı Mukaddesin Tekvin bölümünde de adı hiç geçmemiştir. Ayrıca, Baal, toprağı işleyen kimselerin tam bir efendisi konumundayken, Fenikelilerin olduğu kadar o sahil şeridindeki bütün kabilelerin ilâhlarıyla da sıkı bir ilişki halindeydi (Hooke 1938; 12). Mezopotamya ve Suriye arasında gidip gelen yarı göçebe kavimler, El'e yönelmekteydiler (Pritchard 1950; 87). Khabiri ilâhlarını temsil eden 'ilani' yerleşik kavimlerin mabudu durumundayken; El eljon ise, uygar insanların yöneldikleri ilâh konumundaydı. Benzeri şekilde, varlığına inanılan pek çok semavi imgelemlerin, Yahve'nin habercisi ve destekleyicisi olarak yorumlandığı da, bir gerçektir (Albright 1968; 108). Yine Mamre meşeliğinde İbrahim'e görünmüş olan 'üç adamın' arasından hangisi için Rab nitelemesinin yapılmış olduğunun belirsizliği; semavi imgelemlerin neredeyse tamamının birer ilâh olarak algılanmış olduğu fikrini doğrulamaktadır (Pritchard 1950; 91). Aynı şeye, aşağıdaki ifadelerle, eski zamandan kalma insandan üstün varlıkların ve bunlarla ilgili olarak yaratılan efsanelerin bildirilmesinde rastlamak olanaklıdır. *“Tanrı oğulları adam kızlarının güzel olduklarını gördüler, bütün seçtiklerinden kendilerine karılar aldılar. Rab dedi, 'Ruhum, adam ile ebediyen çekişmeyecektir; çünkü o da ettir, bunun için onun günleri yüz yirmi yıl olacaktır. Tanrı oğulları insan kızlarına vardıkları ve bu kızlar onlara çocuk doğurdukları zaman, o günlerde, hem de ondan sonra, yeryüzünde nefilim (iri adamlar) vardı. Çatışmak için içinden geçtiğimiz memleket, ahalisini yiyen bir memleket; içinde gördüğümüz bütün halk uzun boylu adamlardır. Orda nefilimi gördük, kendi gözümüzde biz çekirgeler gibi idik ve onların gözünde de öyle idik.”* (Kutsal Kitap, 2004; 22, 12).

Tevrat'taki bu gibi ifadeler 'nefilim' kelimesine açıklık getirilmiş olsa da, bunların, göksel varlıklar olarak algılanmış olduğu, eski Kenan diyarındaki

insanların inançlarının kalıntılarını taşımış olduğu, yine sonradan yapılan araştırmalarla açıklık kazanmıştır (Baech 1941; 154). Bütün bunlar, İsraililerin Yahve anlayışının, gerçekte, bu eski zaman kültürlerinin birer aktarımı sonucunda ortaya çıkmış olduğu olasılığını irdelemek gayesiyle anlatılmaktadır (Pritchard 1950; 23). İsraililerin ataları, bu ilâhlar anlayışıyla bir taraftan mücadele ederlerken ve kendi tek Tanrı düşüncelerini oluştururken bile; Sümerlilerin, Fenikelilerin ve hatta Filistinlilerin eski zamandan kalma inançlarının tesirinde kalmış oldukları, sonradan yapılan araştırmalarla neredeyse kanıtlanmış bir durumdadır. Büyük tufanla birlikte, nefilim korkuları da sona ermiştir (Albright 1968; 114). *“Tanrı, Nuh'a dedi, 'Önüme bütün beşerin sonu geldi; çünkü onların sebebiyle yeryüzü zorbalıklarla doldu, işte ben, onları yeryüzüyle beraber yok edeceğim. İşte ben, göklerin altında kendisinde hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmek için, yeryüzü üzerine sular tufanını getiriyorum; yeryüzünde olanların hepsi ölecektir. Fakat seninle, ahdimi sabit kılacağım. 'Bütün karada olanlardan burunlarında hayat nefesi olanların hepsi öldüler. Artık, her kim adam kanını dökerse, onun kanı adam iliyle dökülecektir; çünkü Tanrı kendi suretinde adamı yaptı.”* (Kutsal Kitap, 2004; 163).

İsraililerin her şeye kadir olan bu tek Tanrı anlayışlarına ulaşmaları, Kitabı Mukaddes’de, Yehova’nın bir takım mücadelelerden ve hatta sınamalardan dahi geçmesini gerektirmiştir (Oesterley 1930; 79). Nitekim elim’e (ilahlara) karşı İşaya’nın öfkeli sözleri, bir zamanlar Yahve’ye karşı çıkmış olan bu ilahların sonlarını anımsatmaktan ibaret olsa bile, bunlardan bir kısmının isimlerini Yahveyle bir tutmuş olmadığını, kimse iddia edememektedir. *“Milletlerin ilâhlarından biri Asur kralının elinden hiç kendi memleketini kurtardı mı? Hamatın ve Arpadın ilâhları nerede? Bu memleketlerin bütün ilâhları arasında kendi memleketlerini benim elimden kurtaranlar kimlerdir ki; Yehova, Yeruşalim’i benim elimden kurtarsın?”* (Kutsal Kitap, 2004; 378). Açıkça Yahve ile bir tutulmamış olsa dahi, numina, yiğitleri pusuya düşürdüğü için, neredeyse bir ilâh konumuna çıkarılmıştı (Albright 1968; 122). Yine böyle bir ilâh, Yakup peygamberle giriştiği güreşte yenilmemiş miydi? *“Yakup yalnız başına kaldı, seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti. Yakubu yenmediğini görünce, uyluğunun başına dokundu, güreşirken Yakub’un uyluk başı incindi. Yakup, 'Bırak gideyim, çünkü seher vakti oluyor' deyince; 'Beni mübarek kılmadıkça, seni bırakmam; adın nedir' diye sordu; Yakup deyince, 'Artık sana Yakup değil, ancak İsrail denilecek, çünkü Tanrı ile ve insanlarla uğraşıp yendin' dedi. Yakup, sorup dedi, 'Rica ederim, adını bildir'. Adımı niçin soruyorsun? Orada onu mübarek kıldı. Yakup o yerin adını Peniel (Tanrının yüzü) koydu; çünkü 'Tanrıyı yüz yüze gördüm, canım sağ kaldı' dedi.”* (Kutsal Kitap, 2004; 32).

Musa önceki ataerki dönemlerinde İsraililerin tapındıkları ilâh ise, 'El Shaddaj' idi. Bu arada, İkhnaton’un güneş dininin Yahve’ye tapınma anlayışı üzerinde doğrudan bir tesirinin olmuş olması, çok yüksek bir olasılıktır

(Albright 1968; 121). Davud dönemindeki Baal tapınmalarının kaynağı, Kenanlı köylülerin kültlerinden yükselmekte olduğundan; yerleşik bir hayata henüz geçememiş olan İsraillilerin 'El' tapınmaları, ağaçlar ve koruluklarla bağlantılıyken; Yahve kültü de Shiloh ile Gibeon deresinde daha çok savaşçı bir özellik taşıyordu (Pritchard 1950; 28). Üstelik Garizm dağında ve diğer dağ tepelerinde en yüce Tanrıya tapınma gayretleri; Babillilerin mümkün olduğu nispette gök ilâhına yakın olabilmek için kurdukları dev teraslı kulelerden ilham almış olabileceklerini düşündürmektedir (Baech 1941; 156). Orta doğuya özgü ilâhların neredeyse tamamı, yıldızlarla ilgili olduğu kadar bitkileri de kapsamaktaydı; ayrıca bu ilâhların her biri, bir diğerine çok yakından benzemekteydi (Pritchard 1950; 32). Buradaki ilâhların alışılmış kişiselleştirilmeleri, derece derece gelişme göstermekteydi. Esas olarak, ilâhların kişisel algılanmaları kadar bu ilâhlara tapınma zamanlarını, ayın devirsel hareketlerinden ayrı olarak ortaya çıkması, neredeyse olanaksızdı (Hooke 1938; 21). Örneğin, Babildeki yazıcıların ilâhı olan Nebu; kültürel bir işleve sahip olduğu gibi, daha başlangıcından beri tamamıyla kişisel olarak algılanmaktaydı (Baech 1941; 162). Ancak, kişiselleştirilmiş bu ilâhlara olağanüstü güçlerin atfedilmesi daha sonra bunların çoğunda kişisel olmayan niteliklerinin de abartılmasına neden oldu. Yüksek zekâ sahibi bilgili kimselerin zihninde, her yerde var olan ve her şeyin de üzerinde bulunan, her şeye kadir bir güneş ilâhı olduğundan; bunlardan bir kısmı, diğer ilâhlara atfedilen bu algılamaları, anlamsız bulmaktaydı (Oesterley 1930; 81). Filistin'de dahi, böyle bir üstün ilâh arama eğilimi, değişik zamanlarda ortaya çıkmıştı. Ancak, diğer ulusların geçmişlerinden aktarılan ilâhlar sendromunun tesirinde kalmış dahi olsalar, İsraillilerin 'elohim' kavramında yetkinleştirdikleri tek Tanrı inancı, bu eğilimin en mükemmelleşecek tarzını içermekteydi (Albright 1968; 124). Değişik şekilleriyle olsa dahi günümüze kadar gelen tek Tanrı inancının ilk temsilcileri olan İsraillilerin Yahvesinin bu konuma gelebilmesi, krallarla ve ilâhlarla giriştiği mücadelelerden zaferle çıkmasına bağlıydı.

5. YAHVE ve YABANCI İLAH OLARAK BAAL

Yahve'yle kıyasıya bir mücadeleye girişmiş olan Kenan diyarının en önemli ilâhı sayılan Baal; Fenikelilerin inançları üzerinde de etkili olmasına rağmen, Babillilerin dinine uygun olarak değişimlere de uğramıştı (Oesterley 1930; 36). Henüz daha yazıya geçememiş olan ve ilkel tarzda yaşayan halklar arasında oldukça yaygınlaşmış; etrafta rastlanılan her şey üzerinde güç sahibi olan, doğal olaylara hükmeden ve insanların toplumsal hayatlarını da önceden belirlediğine inanılan özel bir efendiye beslenen inanç, Baal'in zihinsel temelini oluşturmuştur (Paton 1910; 91). Buradaki ilâh anlayışı, Hintlilerin dua ederlerken seslendikleri 'efendim' kavramıyla veya eski Çin'de benimsenilen ilâhların ilâhı nitelemesiyle, çok büyük benzerlikler taşıyordu (Hooke 1938; 69). Her şey ve her olay, bir arazi parçasının veya sığır sürüsünün bir kimseye ait kılınmışçasına, Baal'e bağlı tutulmuştur (Albright 1968; 41). İlâhların tamamı, esas olarak iki temel sınıflandırma altında konuşlandırılmıştı. İlâh

zümresinin ilkini, yargılama gücünü elinde bulundurarak anlaşma bağtlayan efendi onumuna ulaştırılmış; kendisine itaat edilmesi halinde himaye eden, fakat ahde vefa göstermeyenleri de şiddetle cezalandıran ve oç alan ilâhlar oluşturmaktaydı. Salgın hastalıkların ilâhı, düşler diyarının ilâhı vs., hep bu türden güçleri olduğuna inanılan ilâhlardandı (Oesterley 1930; 39). Böyle olunca da, başa gelen her şeyin, her türlü felâketlerin ve yoklukların, topluluktaki bazı kimselerin aktarılan kolektif şahsiyetin dışına çıkarak bireysel davranması ya da aykırı eylemler içine girmesi sonucunda ortaya çıktığına inanılmakta; ahde vefa gösterilmemesi sebebiyle kötülüklerin yazıldığı sanısına kapılınarak, bu ilâhlar tarafından cezalandırılmış olunduğu duygusu hemen herkesin maneviyatında kök salmaktadır (Albright 1968; 45). İkinci grup ilâhlar, daha çok yöresel bir özellik taşımaktaydı ve toprağı bereketli kılama gücünü elinde bulundurduğuna inanılmaktaydı (Paton 1910; 94). Ancak etrafındaki ilâhı bol kavimlerin kaygılarından ve efsanelerinden oldukça tesir görmüş olmasına rağmen, ulusun Tanrısı kavramına ulaşmış bulunan İsraililer; tıpkı Asurlu savaşçı halkın ilâhı Bel gibi, belki de ondan daha fazla savaşçı bir niteliğe sahip olan Yahve'ye inanmaktaydılar (Oesterley 1930; 54).

Ancak Filistinli Baal, bütün karaların efendisiydi, böyle olunca toprakta yetiştirilecek olan her ürünün ilâhı konumundaydı (Hooke 1938; 76). Babillilerin Bel ilâhı gibi, Baal de, toprağıni işlettiren patrimonyal bir mizaca sahip bulunduğundan, ekilen her arazinin bereketini takdir etmekteydi. Baal tapınmaları, giderek ölümler diyarındaki ruhların halini sergileyen büyük bir ayinsel öneme sahip olmuştu (Paton 1910; 97). Baal, özellikle Filistin diyarında yaşayan insanların, sığırların ve toprağın meyveleri üzerinde belirleyici bir kudrete sahip olduğundan bir tür bereket ilâhı olduğu halde; bu güç ile nitelikleri de Yahve'ye ait kılmak isteyen bazı İsraililer de bulunmaktaydı. *“Diyarınızın ekinini biçtiğiniz zaman, tarlanın köşelerini büsbütün biçmeyeceksin, ekinden düşen başakları devşirmeyeceksin. Bağ bozumunu büsbütün devşirmeyeceksin, bağının yere düşen meyvesini devşirmeyeceksin; onları fakir ve garip için bırakacaksın; Ben Tanrınız Rab'bim.”* (Kutsal Kitap, 2004; 440. Yahve bu ifadeyle, bereketli tarlaya Baal ile önceden bağı kalınan yükümlülüklerin bir kenara atılması istenmekte, tamamıyla dinsel bir güdüleme de oluşturmak üzere, *‘Ben sizin Tanrınız, Yahveyim’* tanıtmasıyla bildirilen fikirlerden meydana gelmektedir (Oesterley 1930; 57). Ekonomik ve siyasal sahada tek hâkim güç konumuna getirilmiş bulunması, bereket işlevi dolayısıyla da bütünüyle evrensel bir tasvir kazandırılmış olması nedeniyle; Baal, her yönüyle Yahve'nin en önemli rakibi konumundaydı (Hooke 1938; 77). Nitekim İsraililerin, barış dönemlerinin sağladığı yakın ilişkileri sırasında tanıdıkları veya kentlerinin ilhakı ve topraklarının müsaderesi halinde ele geçirdikleri; Baal sunakları ve adetleri, diğer kent mülkleri ve kutsal mekânlarıyla birlikte kendilerine geçmekteydi (Paton 1910; 99). Öne sürülen esas görüş olarak, Tanrı birliğine yönelten bu kıyasıya rekabet, kavimleri birbirine düşürmüş de değildi. İlâhlara armağanlar sunuluyordu, ancak, ilâhlar uğruna kavim savaşına pek

girişilmiyordu. İlâhlar kendi aralarında kıyasıya bir üstünlük mücadelesine sokuluyordu, ancak, hiç bir ilâh için kavimler birbirleriyle savaşmıyordu.

İlâhların kendi aralarındaki bu savaşa insanlar kesinlikle kayıtsız kalınıyordu. Yahve'nin konumunun giderek artmasıyla, Baal ile olan ilişkisini de daha bir boyutta düzen altına alınmasını gerektirmekteydi. Yahve göğün tanrısı olarak ve 'elohim' unvanını çağrıştıran konumuna ulaşarak kendisine bir tapınağın yapılmasına öncülük edebilirdi (Oesterley 1930; 59). Bu sırada Yahve adına kurulacak bir tapınak, üstünlük atfedilen diğer ilâhların kendilerine özgü mabetlerinin henüz olmaması sebebiyle, ilâhların çatışmasına da yol açabilirdi (Paton 1910; 32). Kaldı ki, bunlar arasından Baal ilâhının benimsenilen tapınmaların efendisi konumunu sürdürmesine, diğer taraftan da Yahve'nin yürütülen tapınmada bir araya getirilmesine rağmen, sadece Yahve adına tapınmanın yapılması, olası değildi (Finkelstein 1960; 91). İsraillilerin sürgün sonrası dönemlerine gelinceye kadar adını dahi bilmedikleri Yahve'ye, tek ve aynı tapınak içinde diğer yabancı ilâhlara da tapınmada, hiç bir vicdani tereddüde uğramamaktaydılar (Oesterley 1930; 62). Bütün bunlara rağmen, Baal, yabancı ulusların ilahları içinde ilâhların başı itibarını korurken; özellikle de İbrahimle yaptığı anlaşmayla ilişkileri önceden belirlenmiş olan Yahve ise, İsraillilerin ulusal Tanrısı nitelemesine ulaşmaktaydı. Böyle bir durumda, İsraillilerin ulusal Tanrısı konumuna gelecek olan Yahve'nin, yöresel ilâhlarla böylesine bir uyuşum içine girmesi; barış dönemlerinde sağlanan bereket ile başarılarla, Baal'e çok daha fazla önem verilmesine neden olabilirdi (Paton 1910; 39). Artık Yahve'nin büyük bir savaşta kendi kudretini kanıtlayarak ortaya çıkmasının zamanı gelmişti.

Baal'e karşı itirazın ve halkın hiddet gösterisinin belki de en önemli sebebi, yalnızca barış döneminin başarılı ve güvençli yıllarında değil, fakat bundan daha çok ulusal savaşa zorlanan istila senelerinde, aralıksız esaretin ve acımasız sefaletin asırlar boyu hüküm sürdüğü kölelik hallerinde katlanan zulüm ve haksızlıklara karşı, İsraillilerin kendi yanı başlarında hep Yahve'yi görmek istemeleri, adını dahi bilemedikleri bu İbrahim'in Tanrısının ahbine sadık kalarak kudretini açığa çıkartmasını bekledikleri, böylece Ona yönelmiş olmalarıdır (Oesterley 1930; 69). Yine de Baal ile Yahve ilâhlarının çok uzun yıllar süresince barış içinde aynı seviyede İsraillilerin inanç dünyalarında yer almış olduğu; bununla da kalmayıp, Baal'e yönelenlerin Yahve'ye saygı duymaksızın da önemli gördüğü dönemlerin bulunduğu, yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır (Paton L.B., 1910; 42). Zira kuzey İsraillilerin mitolojilerindeki yiğitliğin başkarakteri arasında Baal isimlerine rastlanmamış değildir. Yahve'nin muzaffer savaş bahadırının ismi JerubBaal olduğu gibi, kendisi yeni ismi olan Gideon olarak anılmaktaydı (Finkelstein L., 1960; 94). Benzeri şekilde, Yahve'nin yolundan gitmiş olan kral Seul'un çocuklarının isimleri bile, Baal'e özgü çağrışımları ifade etmekteydi. Baal'e özgü yöresel de olsa işlevsel özelliklerinin çok sık bir şekilde Yahveyle özdeşleştirilmiş olması sebebiyle; sonradan Yahve'ye aitmiş gibi gelecek nesillere aktarılan pek çok

tapınma isnatlarının ve tasvirlerinin Baal'den esinlenmiş olduğu, yine yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılan bulgular arasındadır (Paton 1910; 46). Olduğu gibi korunarak gelecek kuşaklara aktarılacak istenilen bunca âdetlere ve kazılarla bulunup çıkarılan belgelere göre; İsrail'e has kılınmış özgün tapınma eğiliminin, gerçekte, bölgelerindeki çeşitli kültürlerin etkisiyle oluşmuş olduğu gayet açıktır (Hooke 1938; 126). Elbette ki çevresinde etkili olmuş bu çok farklı kültürlerden aktarılan veya devralınan bu dinsel tasvirler ile algılamalar; İsraililerin özellikle M.S. 2. ile 6. asırlar sırasında yetkinleştirmiş oldukları Rabbilik döneminde betimlenen Tanrı doğasıyla ilgili yüksek düzeyli zihinsel kurguları beraberinde getirmiş değildi (Joseph 1964; 17). Yine de, İsraililerin ilkel kültürlerinde uyguladıkları araç ile yöntemlere şöyle bir bakıldığında, kesinlikle kalıplaştırılmış örnek bir tarz oluşturacak bir şekilde ayinsel birliği katı kurallarla yerleştirme eğilimine bu sıralarda geçildiği öne sürülebilir (Finkelstein 1960; 97).

Bu dönemlerde, Tanrı tek bir ilâh olarak henüz kabul görmemiş olduğundan, Tanrının kalıcı bir imajı, nispeten daha az bir önemdeydi (Paton 1910; 106). Kabul merasimi sırasında hâlâ hiç bir şeyin ön görülmemiş olması, maddi kültürün seviyesiyle ilgili olduğu kadar, kalıcı Tanrı imajının oluşturulmamış olmasının nedenini de açıklamaktadır. Bu nedenle, en eski yasa kitapları, yeryüzünü sade bir sunak mekânı, kırılmayan her taşı da o zamanlar alışılmış birer sunak taşı olarak kabul etmiştir. (Joseph 1964; 21) Böylece, aşağıdaki ifadesiyle, Yahve, kendisinden başka bir ilâh için kurban kesilmesini ve dilekte bulunulmasını kesinlikle yasaklamıştır. “*Rab ona dedi, 'babanın Baal mezbahını yık ve yanındaki Aşerayı kes; bu hisarın tepesinde Tanrın Rabbe usulü üzre bir mezbah yap, keseceğin Aşeranın odunlarıyla yakılan takdimi arz et. 'Yoaş kendisine karşı duranların hepsine, 'Baal için siz mi dava edeceksiniz yahut siz mi onu kurtaracaksınız? Baal eğer bir ilâh ise, biri onun mezbahını yıktı diye kendisi ona karşı dava etsin.*” (Kutsal Kitap, 2004; 796). Tapınmada suretsiz ve tasvirsiz yönelme, sanat etkinliklerinin geliştirildiği dönemlerde çok daha fazla ilerletilmiş olduğundan; gerçekte, benimsenilen bu eğilim, yalnızca Yahve'nin yoluna ait kılınmaktadır (Finkelstein 1960; 62). Böylece, tapınılan ilahların kendilerini dahi koruyamadıkları veya haklarını dava edemedikleri anlaşılınca; suretsiz ve tasvirsiz yönelme, İsraililere özgü Yahve yoluyla özdeşleşmiştir (Paton L.B., 1910 ; 107). Suret önünde tapınma reddedilince, ilahlâra yönelmenin gerekli kıldığı bütün âdet ile eğilimlerde yasaklanmıştır. Nitekim Baal'ın mezbahını yıkan ve onun yanındaki Aşera'yı kesen “*Gideon ölünce İsrail oğulları döndüler ve Baalların ardınca zina ettiler ve Baal-Beriti kendilerine ilâh ettiler.*” (Kutsal Kitap, 2004; 521). Ancak, her şeye rağmen, diğer uluslarda pek izine rastlanılmayan İsraililere özgü denebilecek olan, İlahlara daima şüpheyle bakma ve reddetme eğiliminin bulunduğu, kabul edilebilir. Amarna dönemi boyunca valilerin tümü, kent ilâhlarına gösterilen bu aşırı bağlılık nedeniyle, ahaliyi idare edemez hale geldikleri için krala şikâyetinde bulunmuşlar; ancak, halkın kentin yüce hükümrani

olarak gördükleri bu ilâhların etkisini yok edemedikleri için, valilerin pek çoğu kentlerini terk etmek zorunda kalmış, böylece de ülke kolaylıkla düşmanlarının eline düşmüştür. (Finkelstein 1960; 68) İsraillilerin, doğa tasvirlerinde ilâh olarak tapındıkları Hadad, Fenikelilerden geçmiş Milk veya Melkart gibi özel isimleriyle Baal'in adına açıkça armağanlar sunmuş oldukları da, tarihsel bir hakikattir.

6. TEK İLAH YA DA İLAHLARIN ÜZERİNDEKİ İLAH: YAHVE

Bütünüyle farklı bir yönelmeyi de beraberinde getirmiş olsa da, mahsulün bir kısmını kavmin fakirlerine ait kılarak bu hayırseverliği Kendisine ibadet olarak emretmiş bulunsa da; Yahve ile Baal, aynı sahada cenk eden iki ilâh görünümünde de değildir (Finkelstein 1960; 43). Zira Yahve, İsraillilerin Tanrısı olarak göklerin ilâhı konumundayken; Baal ise, karaların ve özellikle de toprağın bereketi üzerinde etkili olan yeryüzünün ilâhı durumundaydı. Ancak, Kenan diyarının kültürünü belirleyen ve Baal tapınmasından da daha önce ortaya çıkmış olan bu kült biçimi; yerleşik kent yaşamına geçişle ve toprak asilzadeliğinin ortaya çıkışıyla çok yakından ilgiliydi (Kohler 1956; 86). Neredeyse Kenan diyarındaki her bir kent, bu türden yöresel ilâhlara sahipti. İsrail'de, Yahve, tek bir Tanrı olma yolunda ilerlemektedir. Yalnızca Yahve'ye tapınması gerektiği ve Onun diğer ilâhlarla asla eş tutulmayıp onların tamamının terk edilmesinin zorunlu olduğu isteminin pekiştirilmesinin yanında, suret tasvirleri olmaksızın bir tapınma tarzını da beraberinde getirmiş olması; sadece Yahve'ye atfedilecek olan şekilsel betimlemeleri men etmekle kalmamış, fakat bununla birlikte, elleriyle yapılan tüm ilâh tasvirlerinin reddedilmesini de sağlamıştır (Kohler 1956; 87). Yahve suretsiz bir tek Tanrı olarak kendisini kabul ettirince, şekil veya suret olan her ilâh, Yahve'nin karşısına çıkarılan sahte ve hayali bir ilâh durumuna düşürülmüştür (Finkelstein 1960; 49).

Yabancı ilahlara tapma eğilimi, böylesine bir katılıkla reddedilince; bu yasak, bütün güzel sanat ürünlerini de kapsamak suretiyle insan yeteneklerinin köreltilmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Artık, elle yapılmış yabancı ilahlara tapınmak nasıl yasaksa, bu tür sanatlarla uğraşmak da en büyük günahlar arasında yer almıştır. Özellikle de ikinci emrin, '*kendin için hiç bir suret yapmayacaksın*' (Kutsal Kitap, 2004; 406) yasağını getirmiş olması, bu gibi gayretlerin tamamının '*karşımda başka ilâhların olmayacaktır*' (Kutsal Kitap, 2004; 611) buyruğuna göre yargılanmasına yol açtığından; sanatsal faaliyetlerin ve estetikle ilgili duyarlılıkların bu sahasına yönelik olumsuz bir yargıyı da beraberinde getirerek, İsrail halkının sonraki nesilleri üzerin de kalıcı bir tesirde bulunmuştur (Kohler L, 1956; 93). Yahve'nin getirmiş olduğu ahit kuralları içinde, dökme suretlerin yapılmasını kesinlikle yasaklamış olması; on emrin esas vurgusunu oluşturmuştur. Şehir kültürünün birer sonuçları olarak da denilebilen, oyma ve dökme işlerine karşı kesin olumsuz tavrın takınılması, bu yöndeki tüm sanatsal faaliyetlerin neredeyse bütünüyle sonunu getirmiştir (Finkelstein 1960; 49). Oyma ve dökme tarzında olan tüm suretlerin yapılmasını '*ölüm getiren günahlar*' kapsamına alarak karşı çıkmış olunması, Kenan

diyarındaki kültürün etkisiyle ortaya çıkmış olan ve sonradan da büyük ölçüde diğer uluslara da geçmiş bulunan bu suret ve tasvir ilâhlarının tamamının reddedilmesi; İsraililerde önünde hiç bir suret olmaksızın tapınmanın yolunu açmıştır (Kohler L, 1956; 101). Her hangi bir yabancı ilaha eğilme veya kendi için bir yarar umarak sevgiyle yönelme olduğu anda; bu ilâhın Yahve olmadığı ve dolayısıyla da bir başka ilâhı Yahve'ye karşı olarak yeğlediği sonucuna ulaşılmıştır. “*Rab size ateşin içinden söyledi, siz sözlerin sesini işittiniz, fakat bir suret görmediniz. Horeb'de ateşin içinden Rab size söylediği gün bir suret görmediniz. Tanrınız Rabbin sizinle ettiği ahidini unutmayasınız. Bu gün sana emrettiğim şeyi tut. İşte ben Amori, Kenanlı, Hitti Perizi, Hivi ve Yebusileri senin önünden kovarım. Kendin için dökme ilâhlar yapmayacaksın. Kendinizi sakının, ta ki Tanrınız Rabbin sizinle ettiği ahidini unutmayasınız. Etrafınızda olan milletlerin ilâhlarından olan başka ilâhların ardınca yürümeyeceksiniz. İlahlarını ateşle yakacaksınız, onların üzerindeki gümüşe ve altına göz atmayacaksınız.*” (Kutsal Kitap, 2004; 792).

Artık suretsiz bir ilâh İsraililerin kültürüne bütünüyle hâkim olmakta ve Yahve'ye olan bağlılığın esasını, yapılan ahde sadık kalma oluşturmaktaydı (Finkelstein L., 1960 ; 53). Nitekim, aşağıdaki ifadeyle, ahit sandığının fetişist bir özelliğe sahip olduğu daha da açıklık kazanmaktadır. “*Rabbin dağında üç günlük yol göç ettiler, onlara istirahat yeri bulmak için Rabbin ahit sandığı üç günlük yol önlerinde göç ediyordu. Ordugâhtan göç ettikleri zaman, Rabbin bulutu gündüzün onların üzerindeydi. Sandık göç ettiği zaman, Musa derdi; kalk ya Rab, düşmanların dağılsınlar, senden nefret edenler senin önünden kaçsınlar. Sandık konduğu zaman da derdi; Ya Rab, İsrail'in on binlerce binlerine dön.. Onlar Şiloda yiyip içtikten sonra Hanna kalktı. Kahin Eli Rabbin mabedinin kapı süvesi yanında kürsü üzerinde oturuyordu. Kavim ordugâha geldi, İsrail ihtiyarları dediler, Niçin bu gün Rab bizi Filistinlilerin önünde vurdu? Şilodan Rabbin ahit sandığını yanımıza alalım, aramıza gelsin, bizi düşmanlarımızın elinden kurtarsın. Kavim, Şiloya adam gönderdi, Rabbin ahit sandığını oradan getirdiler, Eli'nin iki oğlu Tanrı'nın ahid sandığıyla beraber oradaydılar. Ahid sandığı ordugâha girdiği zaman, bütün İsrail büyük bağrıyla bağırıyorlar ve yer ses verdi Filistiler, ordugâha Rabbin sandığı geldiğini bildiler. Filistiler korktular, çünkü dediler; Ordugâha Tanrı geldi, vay bize, bu kuvvetli ilâhların elinden bizi kim kurtaracak, çölde Mısırlıları her türlü belâlarla vuran bu ilâhlardır.*” (Kutsal Kitap, 2004; 397).

Göklerin hükümranlığını taşıyan ve muhtemelen kutsal sözlerin tabletler halinde saklanılmasını sağlayan bu ahid sandığının olağan üstü güçleri içerdiğine de inanılmaktadır. Savaş çıktığı zaman ahid sandığının muharebe alanına taşınmasının en önemli sebebi, sandığın üzerine Yahve'nin gizlice oturarak, hiç görünmese bile savaşın İsraililerin kazanılmasını sağladığına inanılmış olmasıdır (Kohler L, 1956; 112). Şayet, önceden Yahve ile yapılan anda sadık kalınmışsa; savaşta zafer kesin demektir. Eğer Tanrı'nın söylediği emirleri tutulmamışsa, asi olunmuşsa, kudreti denenerek alametleri

beklenilmekteyse; Yehova, İsrail'in düşmanlarından taraf olacak, yenilgi Tanrı cezası olarak algılanacaktır (Finkelstein L, 1960; 57). Nitekim, Yahve, düşmanı olarak gördüğü Filistinlilere seslenerek, 'Ey Filistiler, kuvvetli olun, erkekçe davranın, yoksa İbranilerin kulluk ettikleri gibi onlara kulluk edeceksiniz; erkekçe davranın ve cenk edin' (Kutsal Kitap, 2004; 382) dememiş miydi? Böylece cesaret bulan 'Filistinliler cenk ettiler, İsrail vuruldu, herkes kendi çadırına kaçtı, çok büyük kırgın oldu, çünkü İsrailden otuz bin yaya düştüler. Tanrı'nın sandığı alındı, Eli'nin iki oğlu öldü.' (Kutsal Kitap, 2004; 649). Musayla ilgili menkıbede, Yahve, İsrailin düşmanlarına kendi ordusunu hazırlamaktadır. "Çadırın üzerinden bulut kaldırılınca İsrail oğulları göç ederlerdi, bulut nerede durursa İsrail oğulları orada dururlardı. İsrail oğulları Rabbin emrine göre göç ederlerdi, Rabbin emrine göre dururlardı. Rab, Musa'ya dedi; ineceğim, seninle orada söyleyeceğim, senin üzerinde olan Ruhtan alacağım onların üzerine koyacağım; yalnız sen taşımayasın diye, kavminin yükünü seninle beraber taşıyacaklar; Rab size et verecek ve yiyeceksiniz. Rab tarafından bir yel çıktı, denizden bildircinlar getirdi." (Kutsal Kitap, 2004; 341).

Benzeri bir menkıbedeki ifadesiyle, Yahve'nin gücü, neredeyse ahid sandığıyla bir tutulmuştur "Rabbin önünde gençlerin suçu gayet büyüktü; çünkü bu adamlar Rabbin takdimesini hor görüyorlardı. Bundan dolayı Eli'nin evinin fesadı için ebediyen kurban ve takdime ile kefaretilmeyecek diye Eli evi için and ettim. Filistinliler Tanrı'nın sandığını almışlardı. Tanrı'nın sandığı Ekron'a gelince, ekronlular feryat edip, 'Bizi ve kavmimizi öldürmek için İsrail'in Tanrısının sandığını bize getirdiler; İsrail Tanrı'sının sandığını gönderin, yine yerine götsün, bizi ve kavmimizi öldürmesin.' dediler. Çünkü bütün şehirde ölüm şaşkınlığı vardı, Tanrı'nın eli orda çok ağır oldu, şehrin feryadı göklere çıktı." (Kutsal Kitap, 2004; 337). Ancak, Eski Ahid'in tesniye bölümünde ahit sandığı, daha çok, yasayı oluşturan Tanrı sözlerinin tabletler halinde korunup saklandığı bir kutudur. "Taş levhaları, Rabbin sizinle ettiği ahidin levhalarını almak için dağa çıktığım zaman, dağda kırk gün kırk gece kaldım, ekmek yemedim ve su içmedim. Rab bana Tanrının parmağı ile yazılmış iki taş levhayı verdi. Levhaların üzerinde, dağda ateşin içinden Rabbin sizinle konuştuğu bütün sözlere göre yazılmıştı. Bu kırk günün ve kırk gecenin sonunda, Rab bana iki taş levhayı, ahit levhalarını verdi. Rab bana dedi, kendin için evvelkiler gibi iki taş levhayı oy ve dağa yanına çık, kendin için ağaçtan bir sandık yap. Parçaladığın evvelki levhalar üzerinde olan sözleri bu levhalar üzerine yazacağım ve onları sandığa koyacaksın. Akasya ağacından sandık yaptım, iki taş levhayı evvelkiler gibi oydum. Dağa çıktım, iki levha elimdeydi. Toplantı gününde Rabbin dağda ateşin içinden size söylediği on emri, levhalar üzerine evvelki yazıya göre yazdı, Rab onları bana verdi. Dönüp dağdan indim, levhaları yapmış olduğum sandığa koydum, onlar Rabbin bana emrettiği gibi oradadır." (Kutsal Kitap, 2004; 261). Artık önemli olan, Yahve ile yapılan anlaşmaya sadık kalmaktır. Aşağıdaki ifadelerle, başka ulusların ilâhlarının terk edilmesi, hiç bir şekil veya suret önünde eğilinmemesi önemle vurgulanarak,

verilen sözlerin tutulması istenmektedir. “*Bakın bu gün önünüze bereketi ve laneti koyuyorum. Bu gün size emretmekte olduğum Tanrınız Rabbin emirlerini dinlerseniz, bereket; Tanrınız Rabbin emirlerini dinlemezseniz ve bilmediğinizi başka ilâhların ardınca yürümek için bu gün size emretmekte olduğum yoldan saparsanız, lanet! Atalarının Tanrısı olan Rab, mülk edinmek için sana verdiği memlekette, yer üzerinde yaşayacağınız bütün günler yapmak üzere tutacağınız kanunlar ve hükümler bunlardır. Mülklerini alacağınız milletlerin yüksek dağlar üzerinde, tepeler üzerinde ve her yeşil ağaç altında ilâhlarına ibadet ettikleri bütün yerleri mutlaka harap edeceksiniz; onların mezbahalarını yıkacaksınız, dikili taşlarını parçalayacaksınız, onların Aşerlerini yakacaksınız, ilâhlarını baltalayacaksınız, o yerde adlarını yok edeceksiniz.*” (Kutsal Kitap, 2004; 854).

7. SONUÇ

Yahve dininde bu tek Tanrı anlayışının yetkinleştirilmesi, İsrail dilindeki 'El' kavramının oluşturulmasına ve tek Tanrı anlam içeriğine kavuşturulmasına bağlı olmuştur. Yarı göçebe kavimlerinin ilâhları olan 'elim', yerleşik yaşama geçmiş olan çiftçilerin ilâhı Baalim'e karşı çıkmıştı. Sebt günüyle ilgili dinsel âdetler, İsrail'i tümüyle farklı bir ulus haline getiren Yahve yolunda, sünnetin yanında özel bir öneme de sahip olmaya başlamıştır. İsrail ulusunun Tanrıya karşı üstlendiği görevlerinin bu ayırt edici niteliği, sünnetin Tanrıyı hoşnut kılıcı bir yaşama tarzını gerçekten tek başına garanti edememesi sebebiyle de; Sebt günü, inananlara gelen en temel emirlerin odağını oluşturmuştur. Sebt günüyle ilgili Tanrıdan geldiğine inanılan emirlerin, süreklilik göstermesi ve beraberinde yaşamın tamamına yayılmış olması, öneminin giderek daha da artmasını sağlamıştır. Böylece, Sebt günüyle ilgili emirler; öldürme, ilahlara tapınma ve kandan hoşlanma gibi yasaklarının içerdiği öneme eş değerde bir etkiye sahip olmuştur.

Yaşam veren ve akıl ağacı olarak anılan, hepsinden önemlisi ana namıyla tapılan, kraliçe Asherah (Aşera), tanrı ailesinin koruyucusu olmuştur. Kenan diyarının en yüce tanrısı ve kutsal tanrı ailesinin babası El, sonradan El'in yerini ve bütün güç ile niteliklerini devralarak tüm tanrısal varlıkların üzerine çıkan Baal erkek insan olarak betimlenmiş, resmedilmiştir. El, Baal, Aşer gibi Yahve de insan biçiminde düşünmüş; ancak, tanrısal tasvirlerle şiddetle karşı çıktığı için, Yahve resmedilmemiş, soyut olarak düşünmüştür. Put diye aşağıladığı Kenan tanrılarında (El, Baal) her ne varsa, Yahve'nin kendisinde de vardır. Gözü vardır görür, ağzı vardır konuşur bazen alevler çıkarır, eli vardır kavrar, ayağı vardır gökten iner, burnu vardır solur, ruhu vardır yaşar, işitir ve bilir, kısacası her yönüyle insan biçimindedir. Üstelik Yahve'nin insani duyguları da vardır. Çok kıskançtır, çabuk öfkelenir ve tehditler savurur, kincidir Yahve; fakat üremez, çiftleşmez yani cinsel ilişkiye girmez, insanlarla soy bağı kurmaz, inananlarının adını anmasını bile istemez, yemek yemez ve su içmez, ancak ikramı da geri çevirmez, Mamre meşeliğinde üç adamdan biri olan Rab sıcak pide ve besili buzağı yer, yemekten önce ellerini

ve ayaklarını yıkar, insandan ayrı tek başına gökte tahtına kurulmuş bir haldedir. İnsan biçimindeki betimlemelerine ve hallerine rağmen Yahve tanrıdır, üstelik tek tanrıdır; fakat yerini aldığı El ve Baal birer puttur.

KAYNAKLAR

- Albright, W.F. (1968). *Yahweh and the Gods of Canaan: A Historical Analysis of Two Contrasting Faiths*, New York.
- Baech, L. (1941). *The Essence of Judaism*, London.
- Finkelstein, L. (1960). *The Jews: Their History, Culture and Religion*, New York.
- Hooke, S.H. (1938). *The Origins of Semitic Ritual*, New York.
- Jacobs, L. (1998). *A Jewish Theology*, New York.
- Joseph, M. (1964). *Judaism as Creed and Life*, London.
- Kohler, L. (1956). *Hebrew Man*, London.
- Oesterley, W.O. (1930). *Hebrew Religion: It's Origin and Development* London.
- Paton, L.B. (1910). *The Early Religion of Israel* Boston.
- Pritchard, J.B. (1950). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, New York.
- Yıldırım, M.H. (2010). *Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*, İstanbul.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

BİR DEĞERLENDİRME: CUMHURİYET DÖNEMİNDE ARŞİVCİLİĞİMİZ VE ARŞİVCİLİK EĞİTİMİ

A. Şenol Armağan*

*“Rahmetli Turgut Özal’a dedim ki; bana bu arşivi verin,
size Osmanlı Devleti’ni bir Kültür İmparatorluğu olarak
yeniden kurayım.”*

*Prof. Dr. Halil İnalçık***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Cumhuriyet döneminde arşivcilik alanındaki gelişmeleri incelemek ve günümüzdeki duruma ilişkin tespitler ve önerilerde bulunmaktır. Belgeler ve yayınlar yoluyla veri toplama tekniği kullanılarak elde edilen veriler, betimleme araştırma yöntemi kullanılarak sonuca ulaştırılmıştır. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’ndan zengin bir arşivsel miras devralmıştır. Pek çok ülkede olmayan bu zengin arşiv, önemi nispetinde bir ciddiyetle ele alınmamıştır. Çünkü arşivcilik biliminin öteden beri bütünsel olarak ve önemle ele alındığını söylemek zordur. Bunda toplumsal ve kültürel yapı, bilime önem vermemek ve Batı’nın arşivcilik bilgisinden yeterince faydalanamamak etkili olmuştur. Arşivcilik eğitimindeki durumumuzu da arşivciliğe bakışımız belirlemiştir doğal olarak. Yapılması gereken, geç de olsa başlayan kurumsallaşmayı sürdürmek ve tamamlamaktır.

Anahtar kelimeler: Arşiv, arşivcilik, arşivcilik bilimi, arşivcilik eğitimi, Türkiye.

AN ASSESSMENT OF ARCHIVAL AND ARCHIVAL TRAINING DURING THE TURKISH REPUBLIC PERIOD

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine developments in the field of archival during the Republic, identify the present situation and to offer suggestions. Data, collected from documents and publications, will be evaluated with the description research method and results will be reached. Turkey took over a rich archival heritage from the Ottoman Empire. The rich archive which doesn’t exist in many countries has not been treated with institutionalism and seriousness. It is hard to say that archival science has been dealt with a holistic and significant approach for many years. Social and cultural structures, not giving importance to science and not being unable to benefit sufficiently from the West archival information may have been effective on this approach. Our level of education in archival has also naturally determined our view of archival. From now on, what needs to be done is to continue and try to complete the institutionalism in archival which had a late start.

* Uzman, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi ve Beykent Üniversitesi Kütüphane ve Öğrenme Kaynakları Merkezi’nde kütüphanecidir. E-posta: senola@beykent.edu.tr

** İsa Özkul, *Türk Arşivleri Bugünü ve Geleceği*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000, s. 3-4.

1. Giriş:

1.1. Arşiv:

Yunanca'daki "arkheion" ve Latince'deki "archivum"dan gelen arşiv terimi, "resmi daire, belediye sarayı" anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla bu terim, belli bir yönetim dairesine ait işlemi bitmiş resmi evrakın, düzenli bir şekilde bir araya toplanması ve bu yazılı belgelerin saklanıp, korunduğu yer anlamlarında da kullanılmıştır. (Binark, 1980a: 3, Özerdim, 1973: 18, karşı. Aren, 1976: 13)

Arşivcilik Terimleri Sözlüğü'ne göre arşiv, "arşivlik değeri nedeniyle, yaratılmalarından sorumlu kişilerce, kendi kullanımları için, bunların işlevsel haleflerince veya arşivler tarafından, elenerek veya elenmeden saklanan, güncel olmayan evraklar"; "arşivlerin çoğaltımı, koruması ve yaygınlaştırılmasıyla yükümlü kuruluş"; "arşivlerin korunduğu ve kullanıma sunulduğu bina ya da bina bölümü"dür. (Arşivcilik Terimleri... 1995: 5) Bu tanım, arşivsel malzemeyi öne çıkaran bir tanımdır.

VII. Milletlerarası Arşiv Yuvarlak Masa Konferansı'nda benimsenen tarife göre ise arşiv,

- a) Kurumların, gerçek veya tüzel kişilerin gördükleri hizmetler, yaptıkları haberleşme veya işlemler sonucu meydana gelen (toplanan, biriken) ve bir maksatla saklanan dokümantasyon,
- b) Söz konusu dokümantasyona bakan kurum,
- c) Bunları barındıran yerlerdir. (Binark, 1980a: 4)

Bu çalışmada, "kurum ve kuruluşların işlemleri sonucunda oluşan belgeler ile bunların tutulduğu, işlendiği ve bunlardan yararlandırıldığı yerler"e işaret eden son tanım esas alınacaktır.

Öte yandan, Avrupa ülkelerinin çoğunda ve Amerika kıtasında yaygın olarak kullanılan "archive" teriminin, Birleşik Krallık'ta yerini "evrak / kayıt" karşılığındaki "record / record office" terimine bıraktığı bildirilmektedir. (Archives... 1997: 531, ayr. bkz. Record... 1988: 834) Çalışmada "archive" karşılığı olan arşiv terimi kullanılacaktır.

1.2. Arşivcilik:

Arşivciliği "arşiv idaresi" olarak alan Arşivcilik Terimleri Sözlüğü'ne göre arşivcilik, "arşivsel işlevlerle ilgili politikalar, işlemler ve sorunları hem teorik, hem pratik olarak inceleyen bilim dalı" (Arşiv idaresi...1995: 6-7) ve mesleki alandır.

Tanımda geçen "arşivsel işlemler", Binark'a göre,

- a) Arşiv malzemesini tespit etmek ve ayırmak,
- b) Arşiv malzemesini kayba uğramaktan korumak,
- c) Arşiv malzemesini gerekli şartlarda saklamak,
- d) Arşiv malzemesini yararlandırmaya sunmak,
- e) Arşiv malzemesinin yeniden teşekkülü safhasında, bunu kontrol altına almaktır. (Binark, 1980a: 4)

Bu işlevler, “tespit etmek/toplamak”, “işlemek ve korumak”, “yararlandırmak” gibi başlıklara indirilebilir. Tüm işlev grupları, kendi içinde birçok alt işlev içermektedir.

1.3. Arşiv Uzmanı:

Arşiv uzmanı yerine “arşivci” kavramını kullanan bir kaynak, “arşivlerin idaresiyle ve / veya arşivlerin yönetimiyle profesyonel olarak uğraşan kimse” tanımına yer vermektedir. (Arşivci...1995: 6) Başka bir kaynakta ise “arşivist” terimi kullanılmakta ve “değişik arşiv çalışmalarını yürüten veya yöneten ve arşivcilik konusunda özel eğitim görmüş kişi” tanımına yer verilmektedir. (Binark, 1980a: 4)

Her mesleki dalda “iş yaparı” tarif eden tanımlamaların “mesleki eğitime” atf yapmasının önemi büyüktür. Arşivcilik de ciddi bir mesleki alandır ve arşivcilik eğitimi büyük ölçüde yükseköğretim kurumlarınca verilmektedir.

1.4. Arşiv Belgesi ve Elektronik Belge:

Arşiv belgesini “evrak” [record] olarak alan bir kaynağa göre evrak, “bir kuruluş, kurum, örgütlenme veya kişi tarafından yasal bir zorunluluğun yerine getirilmesi veya bir işin yapılması sırasında yaratılan, teslim alınan, işlenen veya saklanan, biçimi veya üzerinde bulunduğu ortam ne olursa olsun, kayıtlı bilgi (belge)” olarak tanımlanmaktadır. (Evrak...1995: 36)

Elektronik belge ise “herhangi bir bireysel veya kurumsal fonksiyonun yerine getirilmesi için alınmış, ya da fonksiyonun sonucunda üretilmiş, içerik, ilişki ve formatı ile ait olduğu fonksiyon için delil teşkil eden kayıtlı bilgi” (Kandur, 2006: 53); bu kayıtlı bilginin sayısal (digital) ortamda bulunan halidir.

1.5. Arşivin Kısa Tarihçesi:

Arşivin tarihi oldukça gerilere gitmektedir. Kaynağa göre arşivlerin ortaya çıkışı, yazının bulunmasıyla paralel bir seyir izlemektedir. (Keskin, 2007a: 17) M.Ö. 2000 yılında eski Mezopotomya’da birçok tapınağın arşivi olduğu, Hattuşaş’ta (Boğazköy-Yozgat) M.Ö. 1800–2000 yıllarına ait ve Hititler’in resmi yazışmalarını, antlaşmalarını, kanunlarını ve daha birçok belgelerini sakladıkları büyük bir devlet arşivinin meydana çıkarılmış olduğu;

Mısır'da, Eski Yunan ve Romalılar'da, Ortaçağ Avrupası'nda arşivler bulunduğu haber verilmektedir. (Kütüphanecilik...[199?]: 53, Binark, 1980a: 22, Özerdim, 1973: 18-19, Rukancı, 2000: 413)

Rukancı'ya göre, Avrupa'da arşivlerin gelişimi M.S. 600–1000 dönemine rastlamaktadır. Bu tarihe kadar arşivlerle ilgili hemen hemen hiçbir faaliyet görülmemektedir. Karanlık Çağ diye adlandırılan bu dönemde pek çok insan okuma-yazma bilmiyordu. Kişiler ve feodal toplumlararası ilişkiler mal ve hizmet değiş-tokuşu şeklinde sürdürülmekteydi; hükümet işlemleri de sözlü olarak yapılmaktaydı. Bu nedenle çok az sayıda kayıt yer almıştır. Ayrıca seçkin, kültürlü kurumların Karanlık Çağ'da tamamen kaybolduğu görülür. Kayıtlı bilginin öneminin farkında olanlar da özellikle parşömenin pahalı olması nedeniyle kayıtların korunmasını sağlayamamışlardır.

Aynı yazara göre, kâğıdın icadı ve yaygınlaşması, arşivciliği olumlu yönde etkileyen önemli bir gelişme olmuştur. Kâğıt, Yakın Doğu'da 9. yüzyılda tanınmış, 12. yüzyılda Avrupa'ya ulaşmıştır.

Ona göre, Rönesans'ın gelişimiyle ilk yazılı basım kavramı ortaya atılmıştır. İnsanların geçmişe olan merakları, öğrenme istekleri, yazılı materyallerin korunması kavramını da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan Rönesans, kütüphanelerin, el yazması koleksiyonların, arşivlerin oluşumu ile sonuçlanan parlak bir dönem olmuştur. (Rukancı, 2000: 413-414)

Arşiv belgeleri için özel arşiv binalarının kurulmaya başlanması 16. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Arşivcilik alanındaki bu gelişme o dönemde arşivlerin kurumsal bir yapıya büründüğünün ilk göstergesi olarak kabul edilebilir. Kurulan ilk arşiv binalarına kısaca değinmek gerekirse, 1542 yılında İspanya'da Simancas'da birçok yönetim kurumu için genel bir arşiv kurulmuştur. Bundan sonra arşiv deposu olarak ilk bina Çin'de yapılmıştır. 1580 yılında ise İngiltere'de State Paper Office oluşturulmuştur. Diğer Avrupa ülkelerinde ulusal arşiv kurumları sonraki iki yüzyıl içinde ortaya çıkmıştır.[...]1838 yılında İngiltere'de İngiliz Devlet Arşiv Yasası (British Public Record Office Act)'nin kabul edilmesiyle İngiliz Devlet Arşivi (Public Record Office) kurulmuştur. 1889 yılında ilk kez Genel Belge Düzenleme Yasası (General Records Disposal Act) Birleşik Devletler Kongresi'nden çıkarılmıştır. 1934'te Birleşik Devletler Milli Arşivi (National Archives of the United States) kurulmuştur. Bu yıllarda çok sayıda belgelerle başa çıkma çabaları, belge yönetim anlayışının oluşmasını sağlamıştır.[...] 1946 yılında, kamu ve özel kurumlar arasında uluslararası işbirliğini sağlayan UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)' nun kurulması; 1948 yılında ise, ICA (International Council on Archives) Uluslararası Arşiv Konseyi'nin oluşturulması, arşivcilik açısından önemli atılımların yapılmasını sağlamıştır. (Özdemirci, 2009: 371-372, ayr.bkz. Rumschöttel, 2008: 14-15)

Buraya kadar özetlenen dünyadaki gelişimin 19 ve 20. yüzyıllarda hızlandığı görülmektedir. Bu hızlanma kurumsallaşmayı da beraberinde getirmektedir. Arşivcilik alanıyla ilgili uzmanlaşma ve yayın üretimi artmakta, yeni yeni kurumlar oluşmaktadır.

2. Türkiye’de Arşivcilik

Türkler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşamışlardır. Bu coğrafyalarda kendi sistemlerini kurarak, belirli bir hiyerarşi içinde buraları idare ederken gerek bu coğrafyaların idaresi konusunda, gerekse merkezi yönetim hakkında kararlar alıp, yazışmalar yaparak, bunları sicillere kaydetmiş ve onları sandıklarda tomarlar halinde ‘Evrak Hazinesi’nde veya değişik mahaller ve şartlarda korumaya almış, böylece zengin arşivler oluşturmuşlardır. Yayıldığı coğrafyalara sınır olan komşuları ve komşu olmayan diğer devletlerle de dünya yüzeyini paylaşmaları ve onlarla ilişkide bulunmuş olmaları münasebetiyle belirli konularda yazışmalarda bulunarak defterler tutup, benzer şekilde bu dış ülkeler hakkında da zengin arşivler meydana getirmişlerdir (Sarı, 2001: 14).

Türkiye, arşiv zenginliği açısından dünyanın en önde gelen ülkeleri arasında sayılmaktadır. Türk arşivlerinin belge yönünden zenginliği, Türklerin bilhassa Osmanlı Türklerinin, dönemlerinde yazılı kâğıda karşı göstermiş oldukları dikkat ve sevginin sonucudur. Osmanlı Devleti’nde kâtipler tarafından vesikaların çalınması ve zarar verilmesi durumunda, bunu yapanlar idamla cezalandırılır ki bu durum, pek az millette görülebilen bir titizliktir. (Sarı, 2001: 14) Bu özellik, Osmanlı Devleti’nin hassas yönetim anlayışını ve devlet örgütünün ciddiyetini ifade etmektedir. Bu ise önemli bir “devlet yönetimi kültürü”nü gerektirmektedir ki, Osmanlı Devleti’nde bunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi’nde arşivlerin gelişimini daha iyi anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemine bakmak gerekir. Ülkemizde modern anlamda ilk arşiv teşebbüsü, 1845 de Sadrazam Mustafa Reşid Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nu merkez teşkilatına ait Divan-ı Hümayun*, Bab-ı Asafi** ve Bab-ı Defteri*** kayıt ve vesikalarını bir araya toplattırarak, **Hazine-i Evrak**’ı kurdurması ile başlamıştır. Daha sonraları, imparatorluğun sona ermesi üzerine, çeşitli mülga nezaretlerinin ve bazı devlet dairelerinin arşiv vesikalarının Hazine-i Evrak’a devri ile burada arşiv malzemesi zenginleşmiştir.[...] Cumhuriyet Hükümeti zamanında, Sadaret Evrakı’nın muhafazası için Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürlüğü’ne bağlı **Mahzen-i**

* Vezir-i Azam’ın başkanlığı altında toplanarak, devlet işlerine bakan meclisin adıdır. Sadece “Divan” da denir. Bugünkü Bakanlar Kurulu karşılığıdır.

** Sadrazam Konağı, Paşakapısı Teşkilatı yerine kullanılmış bir tabirdir. Bugünkü Başbakanlık karşılığıdır.

*** Defterdarlık Dairesi yerine kullanılmış bir tabirdir. “Defterdarkapısı” da denir. Bugünkü Maliye Bakanlığı karşılığıdır.

Evrak Mümeyyizliği adı ile bir daire kurulmuştur. Söz konusu daire 1927 yılında Hazine-i Evrak Müdür Muavinliği kadrosu ile Başvekâlet Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. (Binark, 1980a: 29, ayr.bkz. Tarihi Hazine-i...2009) Bundan sonra yaşanan çeşitli gelişmelerle birlikte, 1943 yılında bugünkü arşiv yapısının temelleri atılmıştır.

29 Haziran 1943 tarih ve 4443 sayılı kanunla, müsteşarlığa bağlı **Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü** statüsüne kavuşturulmuştur. 9 Mart 1954 tarih ve 6300 sayılı Başvekâlet Teşkilatı Hakkında Kanun içerisinde yer almıştır.[...] Cumhuriyet Dönemi arşiv malzemesi ile zamanla arşiv malzemesi haline gelecek arşivlik malzemenin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü çatısı altında kontrol altına alınması, bunların arşivcilik metod ve tekniklerine uygun olarak korunması, düzenlenmesi ve bilimsel bir şekilde tasnif edilip istifadeye sunulması ile ilgili, arşiv hizmetlerinin müstakilen ve merkezi bir şekilde yürütülmesi düşüncesi ile 1976 yılı Ekim ayında, Başbakanlık Merkez Teşkilatı içerisinde **Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı** kurulmuştur. (Binark, 1980a: 30-35)

Her ne kadar, birtakım kurumsal gelişmeler yaşanmış ve kaynağa göre, 1845 yılından sonra başlayan çalışmalarla arşivlere yeni bir düzen verilmeye çalışılmışsa da, bunlar problemin çözümüne yönelik olmayıp, yüzeysel değişikliklerden ibaret kalmıştır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yapılan arşiv çalışmaları, meselenin sağlıklı bakış açılarıyla değerlendirilerek hem gelenekten uzaklaşmasına yol açmış, hem de bu dönemde Avrupa'daki gelişmelerden habersiz olduğunu ortaya koymuştur. (Keskin, 2007b: 297)

Devlet arşivi, elinde bulundurduğu belgeleri tasnif edip araştırma hizmetine sunan bir bilim kurulumudur. Belge, diğer araştırma kaynakları arasında gerçeği en objektif biçimde yansıtan malzemedir. Belgenin ortaya koyduğu gerçeğe ters düşen her türlü iddia geçersiz kalmaktadır. (Özkul, 2000: 3-4) Bu kadar önemli bir konuda, systemsiz ve yüzeysel ilerlenmesi üzüntü vericidir. Arşivler, devletlerin belleğidir. Kurumsallaşmasını tamamlamış ve bilime önem veren bütün devlet yapılarında arşivlerin gayet iyi çalıştığı bilinmektedir.

Başbakanlık Arşivi çeşitli tarihlerde tasnif edilmeye çalışılmıştır. Değişik heyet ve kişilerce yürütülen bu tasnif çalışmaları sonucu, Hatt-ı Hümayun, İrade, Ali Emiri, Mahmut Kemal İnal, Muallim Cevdet, Kamil Kepeci, Maliyeden Müdevver gibi tasnifler ortaya çıkmıştır.

Aynı kaynağa göre Ali Emiri (1918-1921), padişahlara göre kronolojik bir tasnif yapmaya çalışmış, İbnülemin Mahmut Kemal İnal (1921) tasnifine devlet teşkilatını ve işlemlerini almış, Muallim Cevdet (1932) ise dar bir konu tasnifi yapmaya çalışmıştır. [...] Ancak, zamanla bu tasniflerin hiçbirisinin arşiv bünyesine uymadığı ve arşivcilik prensiplerine ters düştüğü anlaşıldığından, arşivin tasnifinin düzenlemek üzere 1935 yılında Macaristan'dan Türk tarihçisi

ve aynı zamanda arşiv uzmanı olan **Dr. Lajos Fekete** getirilmiştir. Binark'a göre, 1936 ve 1937 yıllarında Türkiye'de kalan Dr. Fekete, Başbakanlık Arşivi ile Topkapı Sarayı Arşivi'nde çalışmalarını sürdürmüştür; belgelerin tasnifi ve kodlanması hususunda, "provenance sistemi"ni* getirmiştir. Bu tasnif sisteminin esası, kaynakların aslına sadık kalarak, arşiv malzemesinin işlem gördüğü tarihlerdeki asli düzeni içerisinde parçalanmadan tasnif edilmesidir. Bu sistemin gereği olarak, önce arşiv belgelerinin tarihlemesi yapılmış, daha sonra işlem gördükleri tarihlerdeki bürokrasi sistemine göre daire ve kalemleri dikkate alınarak tasnife tabi tutulmuşlardır. Dr. Fekete, bu tasnif sistemiyle ilgili olarak, çeşitli daire ve kalemlerin kodlarını da hazırlamıştır. Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'nde halen "Fekete Tasnifi" olarak anılan bu tasnif sisteminin tatbikatına geçmek, ancak 1956 yılında mümkün olabilmiş; arada geçen zaman içerisinde Osmanlı bürokratik sisteminin tespiti çalışmaları yapılmıştır. Kendisi, İstanbul ve Ankara'da bazı konferanslar vermiş, bu arada çeşitli raporlar hazırlayıp, daha sonra Macaristan'a dönmüştür (Binark, 1980a: 29-31, Odabaş, 2009).

Cumhuriyet Döneminde ulusal düzeyde arşivcilik çalışmaları yapılmış fakat anılan çalışmalar, kendilerinden beklenen sonuçlara ulaşamamıştır. Mevzuat yetersizliği, teşkilat konusundaki aksaklıklar arşiv hizmetleri için mali kaynak ayrılmayıp gibi sebeplerle, devlet arşiv hizmetleri yakın bir zamana kadar ileri bir seviyeye çıkamamıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde arşivcilik alanında var olan sorunları çözmek amacıyla çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Milli arşivlerin kurulması ve değerlendirilmesi ile ilgili görevler, 3056 sayılı "Başbakanlık Teşkilat Kanunu" nun 2. maddesinin "g" fıkrası ile Başbakanlığa ve 11. maddesi ile de Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir [1984]. Kanunun 2. maddesi "g" fıkrasında arşivcilik işleri "**Türk devleti ve millet hayatını ilgilendiren tarihi, hukuki, idari, ekonomik, ilmi doküman ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve düzenlemek, film, mikrofilm gibi ileri teknikleri uygulayarak arşiv malzemesini tek nüsha olmaktan kurtarmak, milletlerarası arşivcilik ile ilgili hareketleri takip etmek, önemli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak**" şeklinde yer almıştır. Bu kanuna dayanılarak, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı İstanbul'da, Cumhuriyet Arşivliği Daire Başkanlığı ise Ankara'da teşkilatlandırılmıştır. Birbirinden ayrılarak faaliyetlerini sürdüren iki arşiv, bu kanunla tek bir çatı altında toplanmış ve bununla birlikte, Müdürlük bünyesinde Dokümantasyon Daire Başkanlığı kurulmuştur. (Sarı, 2001: 37, ayr.bkz. Arşiv mevzuatı...2005: 1-2)

* Provenans: Faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında evrak/arşiv yaratan, biriktiren ve saklayan; daha sonra bunları ara depolara / arşivlere devreden kuruluş, kurum veya kişidir. Provenans ilkesi: Aynı provenansa sahip evrakların/arşivlerin, başka bir provenansa sahip olanlarla karıştırılmaması gerektiğini öngören temel ilkedir. Tanımlar için bkz. *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü...*, s. 89; Michel Duchein, "Provenans Prensipleri ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama Uygulaması", *Arşivcilik Metinleri* (yay. haz. İshak Keskin), İstanbul: Yeditepe, 2008, s. 32-33.

1984 yılında kurulan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü dışındaki belli başlı önemli arşivler şunlardır: (Kütüphanecilik...[199?]: 57)

- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi,
- İstanbul'da mülga Maliye Nezaret Arşivi,
- Beşiktaş'ta Deniz Müzesi Arşivi,
- Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi,
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı içinde mülga Sıhhiye Nezareti Arşivi,
- Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi,
- İstanbul'da Defterdarlık binası içerisinde Dışişleri Bakanlığı Hazine-i Evrak Müdürlüğü,
- Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi,
- Tire ve Eskişehir'de bulunan Milli Savunma Bakanlığı Arşivi,
- İstanbul'da Belediye Arşivi.

Öte yandan, Türkiye'deki müze ve kütüphanelerin zengin arşiv malzemelerini muhafaza ettiği haber verilmektedir. Anadolu'nun bazı şehir müzelerinde eski şer'î mahkemelerde tutulan kayıtlara ait şer'î mahkeme sicilleri bulunmaktadır. Bunlar o bölgelere ait sicillerdir. (Kütüphanecilik... [199?]: 57-58)

Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze kadar arşivler hakkında çıkarılan kanun ve yönetmelikler kısaca şu şekilde özetlenebilir: (Ayr.bkz. Sarı, 2001: 38-44, Arşiv mevzuatı...2005: 1-2)

- 1- Resmi evrak ve defterlerden lüzumsuz olanların yok edilme tarzı hakkında nizamname (19 Eylül 1934).
- 2- Resmi dairelerdeki lüzumsuz kâğıtların ne suretle yok edileceğine dair olan 1282 sayılı nizamnamenin tefsirine dair kararname (26 Temmuz 1935).
- 3- Resmi evrak ve defterlerin lüzumsuz olanlarının yok edilme tarzı hakkındaki 19.09.1934 tarihli nizamnamenin bazı maddelerini değiştiren nizamname (30 Mart 1937).
- 4- Resmi evrak ve defterlerin lüzumsuz olanlarının yok edilmesini durduran kararname (21 Mayıs 1937).
- 5- Muhafazasına lüzum kalmayan evrak ve vesaiğin imha edilmesi hakkında kanun (26 Mart 1956).
- 6- Muhafazasına lüzum kalmayan evrak ve vesaiğin imha edilmesi hakkında nizamname (13 Eylül 1957).
- 7- Devlet Arşiv Yönetmeliği (19 Aralık 1975).
- 8- 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı hakkında kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkında kanun (10 Ekim 1984).
- 9- 3473 Sayılı Muhafazasına lüzum kalmayan evrak ve malzemenin yok edilmesi hakkında kanun hükmünde kararnamenin değiştirilerek

kabulü hakkında kanun (28 Eylül 1988).

10- Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik (16 Mayıs 1988)*.

11- Devlet Arşivlerinde araştırma ve inceleme yapmak isteyen Türk veya yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişilerin tabi olacakları esaslar (1 Mart 2002).

Arşivcilik mevzuatı hakkında yukarıda sıralanan gelişmeler, önemli bir gelişime işaret etmektedir. Eski tarihli çoğu madde bugün yürürlükte değildir. (Sarı, 2001: 43)

3056 sayılı kanunun kabulünden sonra devlet arşiv teşkilatının Başbakanlık ana hizmet birimleri arasında ve ön sıralarda yer aldığı haber verilmektedir. Görevleri, bu konuyla açık ve net bir şekilde sayılmıştır.[...] Bu gelişme arşivcilik tarihimiz açısından çok önemli bir vakiadır: (Erişti, 1998: 406)

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın çalışmalarını kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: (Erişti, 1998: 409-417)

- 1- Kurum ve kuruluşlarda yapılan değerlendirme ve kontrol hizmetleri
 - 1.1. Kurumlara ait arşiv yönetmeliklerinin incelenmesi.
 - 1.2. Rehberlik Çalışmaları
 - 1.3. Kurum ve kuruluş arşivlerinin denetlenmesi
 - 1.4. Devlet Arşivi kodlarının tespiti
 - 1.5. Üç aylık arşiv faaliyet raporları
 - 1.6. Ayıklama ve imha işlemlerinin denetlenmesi
 - 1.7. Arşiv malzemesinin tespiti çalışmaları
 - 1.8. Arşivcilik seminerleri, kurs verme ve staj yaptırma çalışmaları
 - 1.9. Arşiv malzemesi devralma çalışmaları
- 2- Başbakanlık kurum arşivi hizmetleri
- 3- Tasnif çalışmaları
- 4- Cumhuriyet Arşivi hizmetlerinin otomasyonu çalışmaları
- 5- Araştırma hizmetleri konusunda yapılan çalışmalar
- 6- Yayın faaliyetleri

Bir kaynağa göre, arşivsel çalışmalar, tüm öğeleriyle ilk etapta yeniden yapılandırma çerçevesinde ele alınarak Milli Arşiv Sistemine yeni boyut kazandırılmaktadır. Bu çerçevede; kurum ve kuruluşlardaki belgesel işlemleri ve buna yönelik idari yapılanmayı da kapsayan bir "Milli Arşiv Yasası" ve bu yasaya dayalı diğer hukuki düzenlemeler oluşturulmalı, meslek personel

* Bu yönetmelik, 16/05/1988 tarih ve 19816 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş; 08/08/2001 tarihli ve 24487 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile yönetmeliğin 10, 13, 24, 28, 30, 33, 35, 37, 38, 39, 40. maddeleri ek: 1'i değiştirilerek, yönetmeliğe 3 ek madde ve ek: 6 eklenmiş; 22/02/2005 tarihli 25735 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan Devlet Arşiv Hizmetleri Hk. Yönetmelikte değişiklik yapılmasına dair yönetmelik ile yönetmeliğin 2, 3, 37, 38, 44, 45. maddeleri değiştirilerek, yönetmeliğe bir geçici madde eklenmiştir.

reformu gerçekleştirilmelidir. (Özdemirci, 2009: 380) “Yasal eksiklikler” ve “personel sorunu” olarak özetleyebileceğimiz bu iki konu, arşivlerin gelişmesi ve kurumsallaşması için yaşamsal önemdedir. Yasal dayanaktan mahrum ve yetersiz personelle yönetilmeye çalışılan her yapı, geri gitmeye mahkumdur.

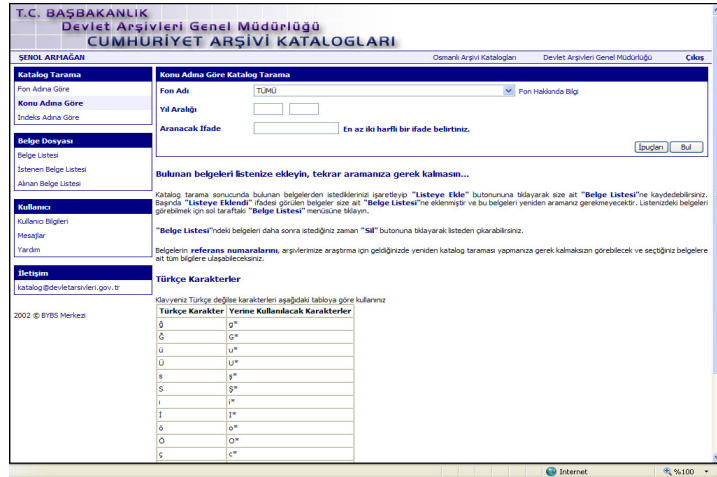
Aşağıda, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün çağdaş web sayfasından görüntülere yer verilmiştir. 1980'li yıllarda başlayıp 1990'lı yıllarda devam eden ülkemiz arşivciliğindeki olumlu ivmelenme hem geç başlamış, hem de aynı hızda sürdürülemediği.

Resim 1: Katalog Tarama Sistemi Kullanıcı Giriş Ekranı (Adım 1)

(Kaynak: “Kayıtlı Kullanıcı Girişi”, [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog> 20.04.2010.)

Resim 2: Katalog Seçim Ekranı (Adım 2)

(Kaynak: “Kataloglara Giriş”, [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog> 20.04.2010.)

Resim 3: Katalog Tarama Ekranı (Adım 3)

(Kaynak: "Cumhuriyet Arşivi Kataloqları", [Çevrimiçi] Elektronik adres:
http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog 20.04.2010.)

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır (Devlet Arşivleri...2009):

- Millî arşiv politikasının esaslarını belirlemek, bu esasların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek,
- Devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak,
- Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemesini tespit etmek, toplamak, gerektiğinde satın almak, bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenleri yayınlamak,
- Yurt içi ve yurt dışı arşivcilik ve bununla ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayınlamak, önemli ve değerli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak,
- Tarihî, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, gerektiğinde arşiv müzesi kurmak ve sergiler açmak,
- Arşiv malzemesinin tahribini önleyecek tedbirleri almak, arşiv laboratuvarı kurmak,
- Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkararak devamlılığını sağlamak ve bunları küçük hacimlere döndürmek için film, mikروفilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri tekniklerden yararlanmak,
- Devlet arşivlerinden yararlanma esaslarını belirlemek, arşivlerdeki araştırma taleplerini değerlendirmek ve gerektiğinde izin vermek,

- i) Her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayıklamak ve her an kullanılabilir hale gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek,
- j) Kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde ayıklama, saklama ve imha işlemlerini denetlemek,
- k) Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.

Öte yandan, Müdürlüğün arşivcilik alanında gelişmiş teknoloji ve çağdaş yönetim tekniklerini birlikte kullanarak verimliliği ve kaliteyi ön planda tutan bir yaklaşımla hareket etmekte olduğu, bu çerçevede, 10.3.2004 tarihinde TS-EN ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi'nin tesis edildiği haber verilmektedir (Cumhuriyet Arşivi...2009). Müdürlüğün çağdaş standartları uygulamaya çalışması, ülkemiz açısından sevindirici bir gelişme sayılmalıdır.

Devlet arşivlerinde kaç belge olduğunu tespit etmek için yaptığımız girişimlerde net rakamlara ulaşamamakla birlikte, bazı kaynaklarda sadece Osmanlı Arşivi'nde 100 milyon civarında belge olduğu haber verilmektedir. Aynı kaynaklarda, Devlet Arşivleri Genel Müdürü Doç. Dr. Yusuf Sarınoy, arşivin yüzde sekseninin tasnif işleminin bittiğini, geriye kalan bölümün ise, en kısa zamanda bitirileceğini söylemektedir. Tasnif yapılırken, belli bir plan çerçevesinde hareket ettiklerini anlatan Sarınoy, henüz tasnif edilmemiş olan evrakın, Maliye Nezareti'nin çok detaya giren evrakları olduğunu, yani siyasi kararların ve tarihi olayların yer aldığı evrakların çoktan araştırmacıların kullanımına sunulmuş olduğunun altını çizmektedir. Tasniflerin, arşiv bünyesinde çalışan 300'e yakın uzman tarafından yapıldığı, belgenin yer aldığı bürokratik kaleme göre dosya tasnifi yapıldığı, belgenin içeriğine ait bir özet çıkartılarak kataloğa yansıtıldığında da analitik tasnifinin yapılmış olduğu ve tasnifi yapılan belgenin depolarda koruma altına alındığı haber verilmektedir (Saruhan, 2009). Özkul'a göre ise belge sayısı 150 milyon civarındadır ve 2000 yılı itibarıyla bunun 60 milyonu tasnif edilmiştir (Özkul, 2000: 3-4).

Devlet arşivlerinde sayısal ortama aktarım çalışmaları hızla devam etmektedir. Kaynaklarda, elektronik ortamda üretilen, aynı ortamda tutulan ve kullanılan elektronik belgelerin arşiv için seçilmesi, korunması ve tanımlanmasının, erişimin, arşiv sistemlerini temelinden sarsabileceği belirtilmektedir. Kaynağa göre, arşivciliğin henüz tarihi değere ulaşmamış belgelerle uğraşan bir başka alanında, belge yönetiminde, elektronik belgelerin yönetimi sorunu yaşanmaktadır. Güncel belgelerle ilgili sorunlar ne kadar çabuk çözümlenirse, arşivlerin yapısal değişimleri de o derece kolay olacak gibi görünmektedir. (Ayr.bkz. Baydur, 1999: 170)

Arşivcilik alanındaki neşriyat (yayın) durumu da büyük önem teşkil etmektedir. Yayın geri planı yetersiz alanların gelişmesi mümkün görünmemektedir. Kaynaklara göre arşivcilik neşriyatı şu alt başlıklardan oluşmaktadır: (İpşirli, 1998: 449)

- Arşivcilik dergileri
- Tercüme eserler
- Akademik ve bilimsel neşriyat
- Ders kitabı ve manüeller [el kitapları] hazırlanması
- Arşive dayalı belge ağırlıklı yayın faaliyeti

Ülkemizde arşivcilik alanındaki yayın faaliyeti 20. yüzyılın son çeyreğinde artış göstermeye başlamıştır. Bunda arşivcilik eğitiminin üniversitelerde verilmeye başlanması süreci, çeşitli mesleki kurumların (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), örgütlerin (örneğin ARŞİV-DER) kurulması ve bu örgütlerin çıkardıkları yayınlar özellikle etkili olmuştur.

Bu konuya Özdemirci de değinmekte ve arşivcilikte felsefi yaklaşımın sağlanmasında mesleki yayın faktörünün de etkili olduğunu belirtmektedir. (Özdemirci, 1998: 466)

3. Arşivcilik Eğitimi ve Türkiye'deki Durum

Binark, bizde arşivci yetiştirilmesi konusunda yapılmış çalışmalara ilk örnek olarak Hazine-i Evrak'ın kurulmasından (1845) ve bunun Hazine-i Evrak Nazırlığı'na bağlanmasından sonra, bu nezarete bağlı olmak üzere, arşiv çalışmalarının şeklini ve metodlarını tespit etmek üzere kurulan Meclis-i Müvakkat'ı gösterebileceğimizi belirtmektedir. Ancak bu meclis ona göre, sadece Hazine-i Evrak' da yürütülecek çalışmalar için bazı prensipler getirebilmiş ve bunlar da sadece orada çalışan personel için söz konusu olmuştur. (Binark, 1980b: 167, Baydur ve Külcü, 2007: 27)

Ülkemizde ilk devamlı kütüphanecilik öğretiminin Adnan Ötügen'in gayretiyle A.Ü. DTCF'de kütüphanecilik kursları (1945-1954) ile başlatılmış olduğu bilinmektedir. Bu kütüphanecilik kursunun ders programında arşiv dersinin de yer aldığı görülür. Söz konusu kurs 'A' ve 'B' olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. 'A' kısmının öğretimi yalnız üniversite ve yüksek okul mezunları için düzenlenmiştir. 'B' kısmına ise lise tahsilini bitirmiş olanlar sınavsız, en aşağı ortaokul devlet sınavını vermiş olanlar veya ortaokul tahsiline eşit bir tahsil gördüklerini belge ile ispat edenler sınavla kabul edilmişlerdir. (Binark, 1980b: 167-168, Çakın, 2005: 10, ayr. bkz. Sefercioğlu, 2002: 265-266)

Bu kurslardaki arşiv dersi, Almanya'da arşiv ihtisası görmüş olan, o tarihte Dışişleri Bakanlığı'nda kütüphane müdürü olarak çalışan Fazıl Yinal tarafından verilmiş; ancak dersler bir sömestr devam edebilmiş, ders hocasının izleyen sömestrlerde gelememesi üzerine devam ettirilememiştir. Söz konusu arşiv dersinde, şu konuların okutulması kararlaştırılmıştır: (Binark, 1980b: 167-168, Çakın, 2005: 10)

- Arşivin ne olduğu, gayesi

- Arşivin diğer bilimlerle ilişkisi
- Arşiv tasnifleri
- Türk arşivi ve hususiyetleri
- Arşiv tarihine genel bir bakış
- Modern arşiv telakkisi
- Dünyanın en meşhur arşivleri

Daha sonraki yıllarda, çeşitli kuruluşların kendi bünyelerinde hizmetiçi eğitim şeklinde evrak, dosya ve arşiv konularında kurslar düzenlediği görülür. Bunun yanı sıra; değişik tarihlerde çeşitli kuruluşlardan, özellikle Başbakanlık Arşivi ile Topkapı Sarayı'ndan bazı kişilerin yurt dışına arşiv ihtisası için gönderildikleri görülmektedir. Binark'a göre, bunların sayısı çok sınırlıdır. (Binark, 1980b: 168) Başka bir kaynağa göre, Cumhuriyet döneminde 1930'lu 1940'lu yıllarda, teknik ve sosyal birçok alanda, özellikle yurtdışında lisans ve lisans-üstü ihtisas için başarılı gençler gönderildiği halde arşivcilik alanı ihmale uğramıştır. (İpşirli, 1998: 447) Bu nokta, arşivciliğe bütünsel olarak, yani ciddi bir disiplin olarak bakılmadığını kanıtlayan bir başka delildir.

Türkiye'de arşiv örgün eğitim çalışmalarına geçiş, üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi ile birlikte olmuştur. 1954–1955 öğretim yılında **A.Ü. DTCF**, 1963-1964'te **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi**, 1974-1975'te de **Hacettepe Üniversitesi** bünyesinde kütüphanecilik bölümleri lisans düzeyinde öğrenci kabul etmeye başlamıştır.[...] Ülkemizde bağımsız olarak arşivcilik eğitim programları 1987 yılında kurulan ve 1988–1989 öğretim yılında lisans düzeyinde öğrenci almaya başlayan **İstanbul ve Marmara Üniversiteleri Arşivcilik Bölümleri** ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra kütüphanecilik bölümleri de kendi bünyelerinde arşivcilik anabilim dalı açmaya başlamıştır. 1988 yılı sonunda kurulan **DTCF Kütüphanecilik Bölümü Arşivcilik Anabilim Dalı** 1989–1990 akademik yılında eğitim-öğretime başlamış, ancak 1995–1996 öğretim yılından itibaren bu anabilim dalına öğrenci alımı durdurulmuştur. 1991 yılında kurulan **Hacettepe Üniversitesi Arşivcilik Anabilim Dalı**, 1994–1995 öğretim yılında öğrenci almaya başlamıştır. Son olarak, **Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Arşivcilik Anabilim Dalı** 1995 yılında kurulmuş, ancak eğitim-öğretime başlayamamıştır. Ankara, Hacettepe ve İstanbul Üniversitelerinin Kütüphanecilik Bölümleri'nin adları, 2002–2003 eğitim-öğretim yılından itibaren **Bilgi ve Belge Yönetimi** olarak değiştirilmiştir (Baydur ve Külcü, 2007: 27, ayr.bkz. Odabaş, 2009).

Arşivcilik eğitimi

- Kurs veya hizmetiçi eğitimi
- Lisans eğitimi
- Lisansüstü eğitim
 - Yüksek lisans programı
 - Doktora programı

Çakın'a göre Ankara, İstanbul ve Hacettepe Üniversitelerinin kütüphanecilik bölümlerinde, bu dönemde yürütülen lisans programları incelendiğinde baskın temanın "kütüphanecilik" olduğu görülür. Gerçekte, her üç bölümün lisans düzeyinde uyguladıkları ilk programlarda dokümantalist ve arşivistlerin yetiştirilmesine katkıda bulunacak derslere pek yer verilmemiştir. (Çakın, 2005: 14) Öte yandan, ders programları, gerek gelişim hızı, gerekse nitelik bakımından yetersiz olsa da belli bir değişim dinamiğini yakalamıştır, diyebiliriz. Fakat bu değişimin bütünsel bir değişim olmadığını, oldukça yüzeysel kaldığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Keskin'e göre ise arşivcilikteki ve arşivcilik eğitimi ders programlarındaki değişim, belge türlerinin çeşitlenmesine, belge yığınlarının artmasına ve siyasal, bilimsel, hukuksal ve yönetsel beklentilere paralel olarak yaşanmıştır.[...] İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında, belge yönetimi ve ayıklama-imha konusu ile teknolojik gelişmelere paralel olarak enformasyon teknolojilerinin programa alınması kaçınılmaz olmuştur. (Keskin, 2007c: 89-90) Ülkemizde arşivcilik eğitimi akademik anlamda büyük değişimler geçirmiştir. Başlarda, kütüphanecilik bölümleri içinde arşivcilik dersleri ile verilmeye çalışılan arşivcilik eğitimi, 1980'li yılların sonlarından itibaren ise arşivcilik bölümleri bünyesinde verilmeye başlamıştır. 2002'den sonra ise Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri bünyesinde bir eğitim-öğretim söz konusudur ama bahsedilen değişimin, daha çok biçimsel düzeyde kaldığı ve içeriğe yeterince yansımadağı gözlenmektedir.

Başta İngiliz arşivci M. Cook olmak üzere birçok uzman, bütün dünya için geçerli tek tip bir arşivcilik programı ol[a]mayacağını, belirli standartlara uymak şartıyla her ülkenin kendi ihtiyaçları ve sahip olduğu malzemeye göre arşiv programı düzenlemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nokta oldukça önemlidir. Osmanlı arşiv mirasına sahip olan Türkiye'nin bu yaklaşımı, çok iyi değerlendirilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. (İpşirli, 1998: 448)

Günümüzde hemen hemen her devlet, kendine ve kendi ihtiyaçlarına özgü arşiv okullarını faaliyete geçirmişlerdir. Bunların programları, ilk arşiv okulları gibi hukuk, diplomatik ve tarih merkezli olmaktan artık uzaklaşmaya başlamıştır. Kuşkusuz bunların bir kısmı geleneksel eğitime ağırlık vermeye devam etmektedirler (Keskin, 2008: 8). Bugün asıl önceliğin, alanın kendisini yeniden tanımlayarak ayakları üzerinde durmaya çalışması olduğu göze

çarpmaktadır. Bu başarılabilirse, önceki tüm gelişmelerle birlikte akademik kurumsallığının yükseldiğinden söz edilebilir.

Öte yandan, bir ülkede mükemmel ve şartlara uygun eğitimden sonra da yapılması gereken faaliyetler vardır. Standart bir eğitim alan, lisans ve lisansüstü çalışmasını tamamlayan uzmanların teşkilatlanması eğitim sırasında, atıldıkları iş hayatı veya akademik kariyerde belirli aralıklarla bir araya gelip, bir dayanışma içinde yetkililere, topluma, kendi birikim, tecrübe ve problemlerini duyurmaları gerekir. Arşivcilik cemiyeti bunu etkili ve örgütlü bir şekilde yapmayı sağlayacaktır. Arşivcilikte belirli mesafeler kat etmiş Batı ülkeleri ve Amerika'da bu anlamda güçlü arşiv cemiyetleri bulunmaktadır. (İpşirli, 1998: 449)

Bir kaynakta arşivcilik eğitimi ve personel sorunları

- 1- Hizmet içi eğitim
- 2- İstihdam sorunu
- 3- İş güvencesi ve mali sorunlar
- 4- Sağlık sorunları olarak dört başlıkta incelenmektedir.

Buradaki görüşler kısaca şöyle özetlenebilir: (Yerlikaya, 1998: 457-460) Hizmet içi eğitim başlığı altında arşiv görevlilerinin genel kültür seviyelerinin yükseltilmesi, üniversite mezunu olmalarının tercih edilir bir özellik olduğu, eğitimlerin personel verimini artıracığı düşüncesi ve personele arşivcilikte bir kariyer olanağı sunması gibi konulara değinilmektedir.

İstihdam sorunu başlığı altında arşivlerimizde personel istihdamının 1980 yılından itibaren hızlı bir ivme kazandığı, ancak sayının 1990 yılından itibaren düşmeye başladığı; arşivlerden ayrılan personelin başta üniversiteler, MEB ve özel sektörü tercih ettiğinin gözlemlendiğine ve arşivlerimizin istikbali için, bir nevi beyin göçü mahiyetindeki bu kaçışın önlenmesi gerektiğine değinilmektedir.

İş güvencesi ve mali sorunlarla ilgili olarak istihdam edilen personellerin daimi statüde kadrolu hale getirilmesi, bu konuda yapılması gereken hukuki düzenlemelerin bir an evvel yapılması gerektiği, askerlik dönüşü arşive dönmek isteyen personelin yeniden sınavlara tabi tutulmaması gerektiği konusu ve özlük hakları konuları değerlendirilmektedir.

Sağlık sorunları ile ilgili olarak ise personelin sağlık sorunlarının önemle ele alınması, devlet arşivlerinde çalışan bütün personele "fiili hizmet zammının" uygulanmasının yerinde olacağı gibi konulara yer verilmektedir.

Son olarak, ülkemizde arşivcilik eğitiminin niteliğini artırmak için, lisans ve lisansüstü programlarında arşivcilik alanında derslere de yer verilen Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin ders programlarında şu ilkeler

doğrultusunda düzenlemelere gidilebileceği önerilmektedir: (Odabaş, 2009, ayr.bkz. Rukancı, 1999: 143)

- Derslerin ve ders içeriklerinin zamanın getirdiği yeniliklere ve ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde değiştirilebilmesi,
- Arşiv belgelerinin kataloglanması, elektronik belge hizmetleri, belge koruma, dosyalama sistemleri, yazı türleri, arşiv binaları ve araçları gibi arşiv eğitimi tamamlayıcı derslerin bölüm programlarına yerleştirilmesi,
- Bu alanlarda eğitim alan öğrencilere yoğun bir uygulama ortamı sağlanması,
- Geleneksel kamu hizmetlerinin bilgisayar ve iletişim teknolojileri ile ağ ortamına aktarıldığı günümüzde, arşivcilik eğitimi ve eğitim programları da elektronik dönüşüme cevap verebilecek şekilde tasarlanması,
- Çeşitli arşivlerden davet edilen uzmanların konferans vermesinin sağlanması ve arşivlere geziler düzenlenmesi,
- Özellikle lisansüstü programlarda olmak üzere konservasyon ve tarihi belgelerin tahlili gibi daha ayrıntılı derslerin verilmesinin sağlanması, yüksek lisans ve doktora düzeyinde, araştırmacıların arşivcilik ve belge yönetimi alanlarında çalışma yapmalarının teşvik edilmesi,
- Arşiv eğitiminin verildiği okullar ile arşiv kurumları arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanması,
- Gerekliğinde kısa sürelerle de olsa yurtdışındaki arşiv okulları ile karşılıklı uzman değişiminin sağlanması büyük önem teşkil etmektedir.

Kaynaklarda arşiv ve kütüphanelerin ileride daha yakın işbirliği içinde olmaları gerektiğinin altı çizilmekte ve bilginin depolanması ve sunulması ile ilgili olarak arşivler, kütüphaneler ve ideal olarak da müzeler ve diğer kurumların bireysel rollerini koordine edecek resmi bir komite ya da mekanizma oluşturulması da önerilmektedir. (Bloomfield, 2009, İpşirli, 1998: 449, Odabaş, 1998: 663-665)

4. Sonuç ve Öneriler

Ülkemiz, arşiv zenginliği açısından dünyanın en önde gelen ülkeleri arasında sayılmaktadır. Türk arşivlerinin belge yönünden zenginliği, Türklerin bilhassa Osmanlı Türklerinin yazılı kâğıda karşı göstermiş oldukları dikkat ve sevginin sonucudur.

1845 de Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın Hazine-i Evrak'ı kurdurması ile başlayıp, Cumhuriyet Dönemi'nde arşiv malzemelerinin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü çatısı altında kontrol altına alınması, bunların arşivcilik yöntem ve tekniklerine uygun olarak korunması, düzenlenmesi ve bilimsel bir şekilde tasnif edilip istifadeye sunulması ile devam eden süreç, arşivciliğimizin yakın tarihini oluşturmaktadır.

Cumhuriyet döneminde ulusal düzeyde arşivcilik konularında çalışmalar yapılmış fakat anılan çalışmalar, kendilerinden beklenen sonuçlara ulaşamamıştır. Mevzuat yetersizliği, teşkilat konusundaki aksaklıklar arşiv hizmetleri için mali kaynak ayrılmayışı gibi sebeplerle, devlet arşiv hizmetleri yakın bir zamana kadar ileri bir seviyeye çıkamamıştır.

Arşivcilik düzenlemeleri hakkındaki ilk bilimsel girişim olarak Dr. Lajos Fekete'nin ülkemize gelmesini örnek gösterebiliriz. Getirdiği "provenance sistemi", kaynakların aslına sadık kalarak, arşiv malzemesinin işlem gördüğü tarihlerdeki asli düzeni içerisinde parçalanmadan tasnif edilmesini gerektirmektedir.

Öte yandan, hâlihazırda derli-toplu bir Milli Arşiv Yasası'na ihtiyaç bulunduğu ilişkiyi çok sayıda görüş bulunmaktadır.

1984 yılında kurulan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, ülkemizde arşiv alanında öncü konumunu sürdürmekte ve tarihsel belge tasnifi çalışmalarına hızla devam etmektedir. Bazı kaynaklara göre 150 milyon civarında yayınla uğraşan bu kurum, elindeki geniş olanaklara karşın çağın hızına yetişememektedir. Aynı zamanda bu kurum, çeşitli sayısallaştırma işlemleri de yapmakta; araştırmacılara uzaktan tam metin belge sunmaya çalışmaktadır.

Türkiye'de örgün arşivcilik eğitim çalışmalarına geçiş, üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi ile birlikte olmuştur. Çalışmamızın içinde belirtildiği üzere, Ankara, İstanbul ve Hacettepe Üniversiteleri bünyelerinde 1954 yılı sonrasında açılan kütüphanecilik bölümlerine öğrenci kabul etmeye başlamıştır.

Ülkemizde bağımsız olarak arşivcilik eğitim programları 1987 yılında kurulan ve 1988–1989 öğretim yılında lisans düzeyinde öğrenci almaya başlayan İstanbul ve Marmara Üniversiteleri arşivcilik bölümleri ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra kütüphanecilik bölümleri de kendi bünyelerinde arşivcilik anabilim dalı açmaya başlamıştır.

Ülkemizde arşivcilik eğitimi akademik anlamda büyük değişimler geçirmiştir. 1950'li yıllardan başlayarak kütüphanecilik bölümleri içinde arşivcilik dersleri ile verilmeye çalışılan arşivcilik eğitimi, 1980'li yılların sonlarından itibaren ise arşivcilik bölümleri bünyesinde verilmeye başlamıştır.

2002'den sonra ise Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri bünyesinde bir eğitim-öğretim söz konusudur ama bahsedilen değişimin daha çok biçimsel düzeyde kaldığı ve içeriğe yeterince yansımadağı gözlenmektedir.

Birçok yazar, tüm ülkelere uyacak genel-geçer bir arşiv müfredatının olamayacağını savunmakta, ülkelerin kendilerine has programlar bulmalarının daha doğru olacağını belirtmektedir. Bize göre de böylesi daha doğrudur. Zira arşiv malzemelerinin karakteristik özellikleri, toplumdaki topluma değişiklik göstermektedir. Toplumların sosyokültürel özellikleri, arşivcilik öncelik ve sorunları farklı olduğundan, evrensel bir arşiv müfredatını savunmak, pek mümkün görünmemektedir.

Arşivcilik eğitimi ve personel sorunlarıyla ilgili araştırmalarda, konunun "hizmetiçi eğitim", "istihdam sorunu", "iş güvencesi ve mali sorunlar" ve "sağlık sorunları" gibi başlıklarda incelenmekte ve açıklanmakta olduğu görülmüştür. Bu konu başlıklarının her biri, ayrı bir araştırma konusu olabileceğinden, araştırmacıların bu konularda da çalışma yapması önem taşımaktadır.

Arşivciliğimizin geliştirilmesi için önerilerimiz şu şekilde sıralanabilir:

- Arşivcilik bilim dalının ve arşivcilik mesleğinin, değişim çağına uygun biçimde kendini yeniden değerlendirmesi; faaliyet alanı ve diğer bilim alanlarıyla kuracağı ilişkilerin net biçimde tanımlanması gerekmektedir.
- Arşivciliğin profesyonel bir faaliyet olduğunun toplumca kabulü için çeşitli çabalarda bulunmak zorunluluğu vardır.
- Arşivcilik alanının felsefi ve kuramsal temelleri güçlendirilmeli, bunun için daha fazla yayın yapılmalı ve ilgili kişilerin dikkati çekilmelidir.
- Aynı zamanda, arşiv meslek elemanlarının ve profesyonellerinin çağın gerektirdiği mesleki, teknolojik, kişisel donanımlara sahip olmaları; Osmanlıca'yı ve en az bir Batı dilini iyi biçimde öğrenmeleri büyük önem taşımaktadır.
- En kısa zamanda bir "Ulusal Arşiv Yasası"nın çıkarılması konusunda tüm kurum ve kuruluşlara büyük görevler düşmektedir.
- Arşiv uzmanlarının özlük haklarının iyileştirilmesi ve arşivciliğe yakın bazı mesleki alanlardaki uzmanlar gibi, "teknik kadro"lar içinde değerlendirilmeleri sağlanmalıdır.
- Arşivcilik meslek örgütlerinin sayısının artması ve bu örgütlerin hizmet içi eğitim, yayın, denetim gibi yönlerden Türk arşivciliğini

desteklemesi gerekmektedir.

- Eğitim-öğretim kurumlarımızın eğitim-öğretim müfredatlarını tekrar gözden geçirmeleri ve çağın gereklerine uydurmaları büyük önem taşımaktadır. Arşiv eğitimi tamamlayıcı derslerin bölüm programlarına yerleştirilmesi üzerinde durulmalıdır. Aynı zamanda, kendimize has bir arşiv müfredatına giden yol, her zaman açık tutulmalıdır.
- Alanda öğrenim gören öğrencilere uygulama deneyimi sağlanmalıdır.
- Yine, başarılı ve yabancı dil bilen öğrencilerin yurtdışına gönderilmesi olanakları oluşturulmalıdır.
- Öğrencilerin gittikçe önem kazanan sayısallaştırma çabaları hakkında bilgi ve deneyim kazanmalarının önü açılmalıdır.
- Arşivcilik alanında uzmanlaşma çabalarına destek olunmalıdır. Uzmanlık eğitimi veren kurumların idari ve mali yapıları güçlendirilmelidir.
- Arşivlerimizin halkla ilişkiler faaliyetleri açısından yeterliliklerinin gözden geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Sahip oldukları belgelerin, örneğin sorun durumlarında, topluma doğru biçimde aktarılması ve araştırmacılara yardımda sınır tanınmaması büyük önem taşımaktadır.
- “Sözde Ermeni soykırımı” ve benzeri girişimler konusunda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nün çabalarına destek olunmalıdır. Bu tür iddialar konusunda arşivlerimize atıflar yapılarak, konunun tarihçiler ve uzmanlarca ele alınmasının önü açılmalıdır. Herkes “suçlu” ararken ve birilerini damgalamaya çalışırken “Bilim!” diyenlerin sesinin, eninde sonunda herkesçe duyulacağını; bunun etkisininse çok daha fazla olacağını unutmamak gerekmektedir.

Kaynakça

- “Archives” (1997). *The New Encyclopedia Britannica*, (15th ed.), Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc., vol.1, p. 531.
- Aren, T. (1976). *Arşiv Problemleri ve Arşivcilik*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- “Arşiv” (1995). *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca Karşılıklarıyla (Dictionary of Archival Technology: With Equivalents in German, English, French, Italian, Dutch, Russian and Spanish)*, (Türkçe haz. ve geniş.. Bekir Kemal Ataman), İstanbul: Librairie de Péra, s. 5.
- “Arşiv İdaresi” (1995). *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca Karşılıklarıyla (Dictionary of Archival*

Technology: With Equivalents in German, English, French, Italian, Dutch, Russian and Spanish, (Türkçe haz. ve geniş. Bekir Kemal Ataman), İstanbul: Librairie de Péra, s. 6-7.

Arşiv Mevzuatı (2005). (Haz. Kurumlarla İlişkiler Koordinatörlüğü), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

“Arşivci” (1995). *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca Karşılıklarıyla (Dictionary of Archival Technology: With Equivalents in German, English, French, Italian, Dutch, Russian and Spanish)*, (Türkçe haz. ve geniş. Bekir Kemal Ataman), İstanbul: Librairie de Péra, s. 6.

Baydur, G. & Külçü, Ö. (2007). “Arşivcilik Eğitimi: Hacettepe Üniversitesi Deneyiminin Ardından”, *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu (26-27 Ekim 2007, Ankara) : Bildiriler* (yay. haz. Serap Kurbanoglu, Yaşar Tonta, Umut Al), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 24-31.

Baydur, G. & KÜLCÜ, Ö. (1999). “Arşivciliğin Kütüphanecilikle İlişkisi”, *Bilginin Seriveni: Dünü, Bugünü ve Yarını: Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri (17-21 Kasım 1999, Ankara)* (yay. haz. Özlem Bayram...[ve öte.], Ankara: TKD, s. 164-172.

Binark, İ. (1980a). *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, Ankara: T.C. Başbakanlık.

Binark, İ. (1980b). “Arşivcilik Eğitimi, Çeşitli Ülkelerde Arşivci Yetiştirilmesi Konusunda Yapılmış Çalışmalar ve Ülkemizdeki Durum”, *TKDB*, 3, s. 150-172.

Bloomfield, B. C. (2009). “Arşivler ve Kütüphaneler Arasındaki İlişkiler” (çev. Rıfat Günelan), [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.archimac.org/JAS/JAS1999/JAS01_10.spml 09.06.2009.

“Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı” (2010). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms4/index.asp?wapp=21DCED7F-D87C-498C-9700-C48D606C5590> 20.04.2010.

“Cumhuriyet Arşivi Katalogları”(2010). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog> 20.04.2010.

Çakın, İ. (2005). “Cumhuriyet’ten Günümüze Bilgi Profesyonellerinin Eğitiminde Başlıca Yönelişler”, *Türk Kütüphaneciliği*, 19, 1, s. 7-24.

“Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Görevleri” (2010). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms4/index.asp?wapp=C24F53CF-7A40-4562-89D4-03CC89FB6645> 20.04.2010.

Duchain, M. (2008). “Provenans Prensibi ve Çağdaş Arşivcilikte Tanımlama, Düzenleme ve Ayıklama Uygulaması”, *Arşivcilik Metinleri* (yay. haz. İshak Keskin), İstanbul: Yeditepe, s. 31-53.

Erişti, R. (1998). “Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı’nın Kuruluşu ve Çalışmaları”, *1. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar)*, (20-21 Nisan 1998, Ankara), (Yay..Haz. Rahim Erişti...[ve öte.]), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 401-418.

“Evrak” (1995). *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca Karşılıklarıyla (Dictionary of Archival Technology: With Equivalents in German, English, French, Italian, Dutch, Russian and Spanish)*,

- (Türkçe haz. ve geniş. Bekir Kemal Ataman), İstanbul: Librairie de Péra, 1995, s. 36.
- İpşirli, M. (1998). "Arşivciliğin Meslek Haline Getirilmesi", *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar), (20-21 Nisan 1998, Ankara)*, (Yay..Haz. Rahim Erişti...[ve öte.]), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 447-456.
- Kandur, H. (2006). *Elektronik Belge Yönetimi: Sistem Kriterleri Referans Modeli (v.2.0)*, (Gözd. Geç. 2.bs.), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2006, s. 53 [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms.docs/devletarsivleri.gov.tr/ce/docs/ebys22.pdf> 20.04.2010.
- "Kataloglara Giriş" (2010). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog> 20.04.2010.
- "Kayıtlı Kullanıcı Girişi" (2010). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog> 20.04.2010.
- Keskin, İ. (2008). "Bir Disiplin Olma Sürecinde Arşivcilik", *Arşiv Dünyası*, 11, Temmuz 2008, s. 4-11.
- Keskin, İ. (2007a). *Mezopotamya'da Arşivler ve Arşivcilik: MezopotamyaEkseninde Eski Önasya'nın Arşivsel Düzenleme Sistemleri*; İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Keskin, İ. (2007b). "Osmanlı Arşivciliğinin Teorik Dayanakları Hakkında", *Türk Kütüphaneciliği*, 21, 3, s. 271-303.
- Keskin, İ. (2007c). "Gelişmelerin Şekillendirdiği Bir Bilim Olarak Arşivcilik ve Arşivcilik Eğitimi", *Değişen Dünyada Bilgi Yönetimi Sempozyumu (26-27 Ekim 2007, Ankara): Bildiriler* (yay. haz. Serap Kurbanoglu, Yaşar Tonta, Umut Al), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s. 82-91.
- Kütüphanecilik Bölümü Arşiv Ders Notları [199?]*, [İstanbul: İ.Ü. Ed. Fak. Kütüphanecilik Bölümü].
- Odabaş, H. (2009). "Türkiye'de Arşivcilik Eğitimi", [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.bunlarlazim.com/arsiv-ve-arsivcilik-nedir-turkiyede-arsivcilik-egitimi.html> 25.05.2009
- Odabaş, H. (1998). "Arşivciliğimize Genel Bir Bakış ve Arşiv Meselelerimiz", *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar), (20-21 Nisan 1998, Ankara)*, (Yay., Haz. Rahim Erişti...[ve öte.]), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 661-665.
- Özdemirci, F. (2009). "Arşivlerimizin Kurumsal Yapılanma Gereksinimleri", [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://eprints.rclis.org/4174/1/arsivlerimizin_kurumsal_yapilanma_pdf 31.05.2009.
- Özdemirci, F.(1998). "Arşivciliğe Felsefi Yaklaşım", *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar), (20-21 Nisan 1998, Ankara)*, (Yay..Haz. Rahim Erişti...[ve öte.]), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1998, s. 461-470.
- Özdemir, S. N. (1973). *Bilgi Kaynakları ve Arşivler*, (metin teksirdir) Ankara: [y.y.].
- Özkul, İ. (2000). *Türk Arşivleri Bugünü ve Geleceği*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- "Record" (1988). *MacMillan Contemporary Dictionary*, (ed. William D. Halsey), NY: MacMillan

Pub. Co., p. 834.

- Rumschöttel, H. (2008). “Arşivciliğin Bilimsel Bir Disiplin Olarak Arşivciliğin Gelişimi”, (çev. İshak Keskin), *Arşivcilik Metinleri*, (yay. haz. İshak Keskin), İstanbul: Yeditepe, s. 13-30.
- Rukancı, F. (2000). “Avrupa’da Arşivcilik Çalışmaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, 14, 4, s. 412-420.
- Rukancı, F. (1999). “Ülkemizde Arşiv Eğitimi ve Geleceği”, *Bilginin Serüveni: Dünyü, Bugünü ve Yarını: Türk Kütüphaneciler Derneği’nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri (17-21 Kasım 1999, Ankara)* (yay. haz. Özlem Bayram...[ve öte.], Ankara: TKD, s. 136-143.
- Sarı, Y. Z. (2001). “Cumhuriyet Döneminde Arşiv Çalışmaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Saruhan, E. (2009). “Hala Arşivler Açılış Diyenler Var, Halbuki Osmanlı Arşivleri 1900’lü Yıllardan Beri Açık”, [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://yenisafak.com.tr/pazar/?t=18.01.2009&i=161928> 09.06.2009.
- Sefercioğlu, N. (2002). “Ellinci Yılında Türk Kütüphaneciliği Dergisi”, *Türk Kütüphaneciliği*, 16,3, s. 264-273.
- “Tarihi ‘Hazine-i Evrak’ Binası Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Araştırma Salonu Olarak Hizmete Açıldı!” (2009). [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms4/index.asp?wapp=duyurudetaytr&did=E6340703-CEB0-4B0D-A44F-63C8E0F461F8> 08.06.2009.
- Yerlikaya, İ. (1998); “Arşivcilik Eğitimi ve Personel Sorunları”, *I. Milli Arşiv Şurası (Tebliğler-Tartışmalar)*, (20-21 Nisan 1998, Ankara), (yay. haz. Rahim Erişti...[ve öte.]), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 457-460.

5. EKLER:

EK-A: ARŞİVLERDE ARAŞTIRMA ESASLARI: DEVLET ARŞİVLERİNDE ARAŞTIRMA VE İNCELEME YAPMAK İSTEYEN TÜRK VE YABANCI UYRUKLU GERÇEK VEYA TÜZEL KİŞİLERİN TABİ OLACAKLARI ESASLAR*:

Resmi Gazetede Yayım Tarihi: 01 Mart 2002

Sayı: 24682

Amaç

Madde 1- Bu Esasların amacı, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve araştırma hizmeti veren diğer arşivlerde araştırma, inceleme yapmak ve örnek almak isteyen Türk ve yabancı gerçek ve tüzel kişilerin tâbi olacakları usul ve esasları tespit etmektir.

Kapsam

Madde 2- Bu Esaslar, tasnif edilmiş ve son işlem tarihi üzerinden en az otuz yıl geçmiş arşiv malzemesi üzerinde Türk uyruklu gerçek veya tüzel kişiler ile Türkiye'ye girmesi yasak olmayan yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılacak araştırma ve inceleme faaliyetlerine ilişkin usul ve esasları kapsar.

Müracaat şekli

Madde 3- Türk Arşivlerinde araştırma ve inceleme yapmak isteyen gerçek veya tüzel kişilerden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanlar ve bunların vekilleri ile Türkiye'ye yasal yollardan girmiş yabancılar ve bunların vekilleri, "Devlet Arşivlerinde Araştırma Talebinde Bulunanlar İçin Müracaat Formu ve Taahhütname"yi (EK-1) doldurmak suretiyle bir adet fotoğraf ve nüfus cüzdanı (yabancılar için pasaport ve kimlik) örneğiyle, vekil ise vekâletname ile birlikte doğrudan araştırma ve inceleme yapacağı arşivin veya arşivlerin bağlı olduğu idareye bizzat veya posta ile müracaatta bulunurlar.

Ayrıca bu müracaat, yurt dışında Türkiye Cumhuriyeti büyükelçilik veya başkonsolosluklarına da yapılabilir. Bu temsilcilikler, yapılan müracaatı Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne ya da araştırmanın yapılacağı arşivin bağlı bulunduğu idareye gönderirler.

Vekilleri vasıtasıyla araştırma ve inceleme yapmak isteyen Türk veya yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişilerin önceden müracaatlarının olması gerekmektedir.

Müracaatların işleme konulması ve cevaplandırma süresi

Madde 4- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde yapılacak her türlü araştırma, inceleme ve örnek alma talepleri bu Genel Müdürlükçe, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü dışındaki araştırma hizmeti veren diğer arşivlere yapılacak talepler ise, söz konusu arşivin bağlı olduğu bakanlık veya kuruluşça işleme konulur ve en geç iki iş günü içerisinde sonuçlandırılır. Silahlı Kuvvetler arşivlerine yapılan müracaatlar otuz gün içerisinde sonuçlandırılır. Dışişleri Bakanlığı; yurtdışındaki Türkiye Cumhuriyeti büyükelçilikleri ve başkonsoloslukları kanalıyla, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde ve araştırma hizmeti veren diğer arşivlerde araştırma ve inceleme talebinde bulunan Türk veya yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişiler ile vekillerine, müracaatlarının sonucunu otuz gün içerisinde duyurur. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile birinci fıkrada belirtilen ilgili bakanlık ve kuruluşlar; bu Esaslarda öngörülen hükümleri de göz

* "Arşivlerde Araştırma Esasları: Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk ve Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslar", [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms4/index.asp?wapp=0102_08.06.2009.

önünde bulundurmamak suretiyle, araştırma ve inceleme taleplerini aynen veya sınırlandırmak suretiyle kabul veya reddedebilirler.

Müracaatların reddini gerektiren durumlar

Madde 5- Araştırmacıların;

- Tasnifi tamamlanmamış ve en son işlem tarihi üzerinden otuz yıl geçmemiş arşiv malzemesi ile yararlanılamayacak derecede hasara uğramış arşiv belgesi üzerinde,
- Araştırma ve inceleme talebinde bulunan kişinin onsekiz yaşından küçük olduğu veya medenî hakları kullanma ehliyetine sahip bulunmadığı durumlarda,
- Müracaat formundaki bilgilerin eksik veya yanlış olması ve müracaat için gerekli belgelerin eksik veya sahte olduğunun anlaşıldığı hallerde, arşivlerde araştırma ve inceleme talepleri reddolunabilir.

Taahhütname, araştırma süresi ve giriş kartı

Madde 6- Araştırmacılara, arşivdeki çalışmalarında uymak zorunda buldukları şartlar ve yükümlülükler bildirilir ve kendilerine bu yükümlülüklerle uyacaklarını tevsik eden bir taahhütname (EK-1) imzalatılır. Araştırmacılar için, "Arşive Giriş Kartı" tanzim edilir ve bu kart arşivde muhafaza edilir. Arşiv giriş kartları, arşive her girişte bir kimlik belgesi karşılığında araştırmacıya teslim edilir. Araştırmacı, arşivde bulunduğu sürece bu kartı görebilecek şekilde üzerinde taşır.

Araştırma ve incelemelerde uyulacak esaslar

Madde 7- Araştırma ve incelemelerde aşağıdaki esaslar uygulanır:

- Tasnifi tamamlanmamış arşiv malzemesi veya yararlanılamayacak derecede hasara uğramış belgeler incelemeye verilmez. Ancak, bu malzeme ve belgelerin, bir devlet hizmetinin görülmesinde veya bir hakkın korunmasında ve ispatında delil olarak kullanılacağına anlaşılmış halinde, görevli personelin nezaretinde incelemeye verilebilir.
- Kataloglarda kayıtlı bulunsa dahi, onarıma alınmış arşiv malzemesi ile revize edilmekte olan fonlara ait malzemeler, bu işlemler bitene kadar araştırmacılar verilemez.
- Araştırma ve inceleme, ilke olarak arşiv malzemesinin fotokopisi, mikrofilmli veya elektronik ortam üzerinden yapılır. Bununla birlikte, fotokopi ve mikrofilmin temin edilememesi, elektronik ortamın sağlanamaması halinde araştırma ve inceleme evrakın aslı üzerinden de yapılabilir.
- Araştırmacılar, ancak kendi konuları ile ilgili arşiv malzemesi üzerinde araştırma ve inceleme yapabilirler. Bu çalışmalar sırasında, ilgili konulara ait arşiv malzemesinin tamamını kendi adlarına ayırttıramazlar.
- Arşiv malzemesi talepleri, araştırmacı yoğunluğu dikkate alınarak makul ölçüler içinde tarih ve saatine göre sıraya konularak karşılanır ve istenen belgelerin hangi gün ve saatte verilebileceği araştırmacıya bildirilir.
- Araştırmacıların bir iş günü içerisindeki belge talepleri, günlük talep yoğunluğu ve iş gücüne göre idarece sınırlandırılabilir. Bu sınırlandırma, dosya envanter sistemiyle tasnif edilmiş fonlardan 2 dosya, analitik usulle tasnif edilmiş fonlardan 25 belge ve defter fonlarından 5 defterin altında olamaz.
- Araştırmacılar, kendilerine teslim edilen belgelerin tamamını iade etmeden yenilerini talep edemezler. Ancak, alınmış olan belgelerle ilişkisi bulunan ve birlikte incelenmesi gereken

diğer bir kısım belgelerin talep edilebilmesi için, ilk alınanlardan aynı sayıda belgenin iade edilmesi ve yeniden sıraya girilmesi gerekir.

- h. Araştırmacılar belgeleri sayarak teslim alırlar ve aynı şekilde teslim ederler. Kendilerine teslim edilen belgenin kaybolması halinde sorumluluk araştırmacıya aittir.
- i. Araştırmacı, kendisine teslim edilen arşiv malzemesini başka bir araştırmacıya veremez, belge üzerinden kopya çıkaramaz ve fotoğraf çekemez.
- j. Araştırmacı, kendisine teslim edilen arşiv malzemesini her türlü tahribat ve tahrifattan korumak zorundadır.
- k. Araştırma ve incelemelerde sadece kurşun kalem ve silgi kullanılır. Ancak portatif yazı makinesi ve bilgisayar arşiv yönetiminin uygun göreceği mahallerde kullanılabilir.
- l. Araştırma mahalline çanta, fotoğraf makinesi, dijital kamera, tarayıcı, cep telefonu, palto, dolma kalem, tükenmez ve renkli tükenmez kalem ve benzeri eşyalarla girilemez.
- m. Arşiv malzemesi, hiçbir şekilde araştırmacılara tahsis edilen mahalden dışarıya çıkarılamaz.
- n. Araştırmacılara tahsis edilen mahalle, görevlilerden ve araştırmacılardan başkası giremez.
- o. Çalışmalarına bir haftadan fazla ara verecek araştırmacı, elindeki belgeleri, arşiv depolarındaki asli yerlerine konulmak üzere iade etmek zorundadır. Yukarıdaki şartlardan birinin ihlali halinde araştırma durdurulur ve araştırmacı hakkında mevzuat uyarınca gerekli işlem yapılır.

Araştırmacıların mükellefiyeti

Madde 8- Türk veya yabancı uyruklu araştırmacılar, yaptıkları çalışmalar neticesinde hazırladıkları ve yayımladıkları eserlerden ilgili arşiv idaresine birer nüsha vermek zorundadırlar. Yabancı araştırmacılar ayrıca Dışişleri Bakanlığı'na da bir nüsha gönderirler.

Belge kopyası verilmesi

Madde 9- Araştırma ve inceleme yapan Türk veya yabancı uyruklu kişilere araştırma ve incelemeye açılan belgelerin fotokopi, dijital kopya veya mikrofilm şeklindeki kopyaları belirlenen ücret karşılığında verilir veya gönderilir. Bu şekilde edinilen kopyalar hiçbir şekilde çoğaltılıp ticarî amaçla satılamaz. Ancak, bir fonun, bir dosyanın veya bir defterin tamamının kopyasının verilip verilmeyeceği konusunda izin verme yetkisi ilgili arşiv idaresine aittir.

Yürürlükten kaldırma

Madde 10- 23.6.1989 tarihli ve 89/14269 sayılı "Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tabi Olacakları Esaslar" yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

Madde 11- Bu Esaslar yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 12- Bu Esasları Başbakan yürütür.

EK -B: ARAŞTIRMACILARA ÖN BİLGİLER*

Araştırmacı Çalışma Saatleri:

Hafta içi: 09.00-19.00

Hafta sonu: 09.00-17.00

Araştırma Başvurusu

Araştırma ve inceleme yapmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olanlar ve bunların vekilleri ile Türkiye'ye yasal yollardan girmiş yabancılar ve bunların vekilleri, "Devlet Arşivlerinde Araştırma Talebinde Bulunanlar İçin Müracaat Formu ve Taahhütname"yi doldurmak suretiyle bir adet fotoğraf ve nüfus cüzdanı (yabancılar için pasaport ve kimlik) örneğiyle, vekil ise vekâletname ile birlikte doğrudan araştırma başvurusunu yapabilir. Ancak Cumartesi günleri inceleme yapmak üzere belge talebinde bulunmak isteyen araştırmacıların hafta içinde belge taleplerini yapmış olmaları gerekmektedir. Vekilleri vasıtasıyla araştırma ve inceleme yapmak isteyen Türk veya yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişilerin önceden müracaatlarının olması gerekmektedir.

Belge Talebi:

Araştırmacılar dijital ortamdaki belgelerini kendileri bilgisayar ekranında inceledikten sonra talep etmeleri halinde yazıcıya gönderip, belge fotokopi ücret ödemelerini yaparak belgelerini temin edebilirler.

Dijital ortamda olmayan (depodaki) belgelerden talepte bulunan araştırmacılar; "Belge İstek Formunu" ister bilgisayardan isterse manüel olarak yazıp teslim ettikten sonra 2 saat 30 dakika sonra belgeleri teslim alırlar.

Belge İstek Formu doldurma işlemi:

Araştırmacı; "Araştırmacı Müracaatı Formu ve Taahhütnamesi"ni doldurup imzaladıktan sonra, belge talebinde bulunabilir. "Araştırmacı Belge İstek Formu"nun iki nüsha doldurulması gerekir. Bununla birlikte araştırmacılar, istedikleri belgeyi temin edebilmeleri için, Form'da belirtilen bölümleri eksiksiz ve doğru olarak doldurmalıdır.

İnternet'te Katalog Sorgulama:

Kataloglardaki belgelere erişim için ana sayfada bulunan katalog tarama bölümünden ücretsiz olarak üye olduktan sonra fon adından indeks terimlerinden yapılmaktadır. Fon adından yapılan aramalarda fon adı seçildikten sonra belge özetlerinde geçen herhangi bir kelime veya cümle girilmek suretiyle istenilen belgelerin listesi alınabilmektedir. İndekslerden arama yapıldığı zaman istenilen terimin geçtiği indeksler listelenmektedir. Bu terimlerden istenilen indeksle ilgili belgelerin listesi alınmaktadır. Kullanıcılar listelenmiş olan belgelerden istediklerini belge listesine kaydedebilirler, kaydetmiş oldukları bu belgelerden arşivden isteyeceklerini de istenen belge listesine kaydederek alabilirler.

Fotokopi Talebi:

"Fotokopi İstek Formu"nu doldurup teslim eden araştırmacıların talep ettiği belgeler aynı gün içinde karşılanır. Talebin yoğun olması ve teknik arıza olması durumunda fotokopi talepleri sonraki günlere sarkabilir. Fotokopi öncelikle belgeler içindir. Yayın ve doküman fotokopi talepleri, belge çekimi olmadığı zamanlarda Telif Hakları Kanunu çerçevesinde çekilir. Fotokopi

* "Araştırmacılara Ön Bilgiler", [Çevrimiçi] Elektronik adres:
<http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms4/index.asp?wapp=010203 08.06.2009>.

hizmeti ücretlidir: A4 boyutunda fotokopi çekimi belge için 0,20 Ykr.; doküman için ise, 0,05 Ykr.'tur.

Arşivden Yararlanma:

Araştırmacılar, Arşivimizden Bakanlar Kurulunca belirlenen 2002/3681 sayılı Karar çerçevesinde yararlanmaktadır. Araştırma Hizmetleri sayfasına bakınız.

Araştırmacıların Uyması Gereken Kurallar:

Cep telefonlarını kapatmaları,

Yüksek sesle konuşmamaları ve diğer araştırmacıları rahatsız etmemeleri,

Kullanacakları araç ve gereçler dışında kalan kitap, çanta ve palto gibi eşyalarını vestiyerdeki kilitli dolaplara koymaları gerekmektedir.

Yiyecek ve içecek maddelerinin Araştırma Salonu'na sokulmaması.

2002/3681 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 7. maddesinde sayılan esaslara uyulması.

Sosyal Hizmetler

Araştırmacılar istedikleri takdirde çay fişi satın alarak içecek ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Bunun için bölümümüzde görevli hizmetli personelden fiş satın almak suretiyle ve hizmetlinin göstereceği ziyaret ve çay içme yerinde çaylarını ve içeceklerini içebilirler.

Araştırmacılar, Genel Müdürlüğümüzün yemekhanesinden ücreti karşılığında öğlen yemeği yiyebilir.

**EK – C: TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLET ARŞİVLERİNDE ARAŞTIRMA
TALEBİNDE BULUNANLAR İÇİN MÜRACAAT FORMU VE TAAHHÜTNAME***

Adı- Soyadı :

Uyruğu :

Çalıştığı Kurum – Kuruluş ve Görevi :

Tahsil Durumu :

Devamlı Adresi ve Telefon Numarası (İş-Ev) :

(Yabancılar için ayrıca Türkiye’deki adresi ve telefonu) :

T.C. Vatandaşlık Numarası :

(Yabancılar için Pasaport Numarası) :

Yapılacak Çalışmanın Konuları ve Süresi :

Arşivimizde Daha Önce Çalışma Yapanlar İçin Bu Çalışmanın Tarihi ve Konuları :

:

“Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Uymak Zorunda Oldukları Esaslar”ı dikkatle okudum.

Yukarıda verdiğim bilgilerin ve müracaat belgelerimin doğru olduğunu, bu Esaslara ve Kurumun iç çalışma düzenine uyacağımı, bunların tarafımdan ihlali halinde doğacak sorumluluk ve yükümlülükleri aynen kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: .../...../.....

İmza

* “Araştırmacı Müracaat Formu”, [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms.docs/devletarsivleri.gov.tr.ce/docs/Arastirmaci_muracaat_Formu.doc 08.06.2009.

EK-D: BİLGİ EDİNME BAŞVURUSU FORMU* (Gerçek Kişiler İçin)

Başvuru sahibinin Adı ve Soyadı:	
Oturma yeri veya iş adresi:	
Türkiye Cumhuriyeti Kimlik No: (Elektronik ortamda yapılacak başvurular için doldurulması zorunludur.)	Başvuruya hangi yolla cevap almak istersiniz? Yazılı ☐ Elektronik ☐
Elektronik posta adresi: (Elektronik ortamda yapılacak başvurular için doldurulması zorunludur.)	
İmzası:	4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu gereğince istediğim bilgi veya belgeler aşağıda belirtilmiştir. Gereğini arz ederim.
İstenen bilgi veya belgeler: (Not: Ayrılan bölümdeki boşluk yetmediği takdirde, başvuru için boş sayfa / sayfalar kullanılabilir.)	

* "Bilgi Edinme Başvuru Formu (Gerçek Kişiler İçin)", [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms.docs/devletarsivleri.gov.tr.ce/docs/Gercek_kisiler.doc
08.06.2009.

**DOLDURDUKTAN SONRA DEVLET ARSİVLERİ BİLGİ EDİNME BÜROSUNA
GÖNDERMEK İÇİN MAKİNANIZA FARKLI KAYDEDİP MAİLİNİZE EKLEYİP
bilgiedinmearsiv@devletarsivleri.gov.tr'YE GÖNDERMENİZ GEREKMEKTEDİR.**

EK-E: İMHA TUTANAĞI*

Ayıklama ve İmha Komisyonu'nca birimine ait evrak ayıklama işlemine tabi tutulmuş ve muhafazasına lüzum görülmeyenler, imha listeleri hazırlanmak suretiyle imhaya ayrılmıştır.

..... sayılı Makamının onayını müteakip, yukarıda zikredilen evrak tarihinde, kıyılmak suretiyle imha edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

Üye

Üye

* "İmha Tutanağı", [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.devletarsivleri.gov.tr/source.cms.docs/devletarsivleri.gov.tr.ce/docs/İmha_tutanagi.doc 08.06.2009.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

KÜRESEL SU YÖNETİMİ VE SUYUN TİCARİLEŞTİRİLMESİ

Selime Güzelsarı*, Feyza Nazan Tuluay**

Özet

Dünyada ve Türkiye’de özellikle son yirmi yılda hem kentsel hem kırsal su hizmetleri alanında su yönetimine özel sektör katılımı ve suyun ticarileşmesi gündeme gelmiştir. Bu süreç özellikle “su kıtlığı” ve “susuzluk” tehdidiyle neo-liberal ideolojiye dayalı olarak ilerlemektedir. Özel sektörü su yönetiminin işleyişine ortak yapmaya çalışan çeşitli politika ve reform önerilerinin temelinde, su krizinin ancak suyun piyasa kuralları çerçevesinde yönetilmesi halinde halledileceği öne sürülmektedir. Bu iddia doğrultusunda, son yıllarda suyun metalaştırılması ve piyasalaştırılmasına yönelik neoliberal politikalara küresel düzeyde işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bunun için, küresel düzeyde çokuluslu su şirketlerinin desteğiyle çeşitli girişimler ve platformlar oluşturulmaktadır.

Bu çalışmada küresel su yönetimi ve su politikalarının yanı sıra küresel düzeyde suyun özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi sürecinde ön plana çıkan uluslararası örgütler (Birleşmiş Milletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi) incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Su, küresel su yönetimi, uluslararası örgütler, özelleştirme, metalaşma.

Abstract

Private sector participation in water management both in urban and rural water services and commercialization of water has been an agenda especially in the last two decades throughout the world and in Turkey as well. This process proceeds with the threats of “water shortage” and “waterlessness” which are based on neo-liberal ideology. It is suggested that water crisis would be solved only in case of water is managed in the market principle context, on the basis of several policies and reform proposals which seek to make private sector to participate in water management. In line with this argument, it has been sought recently to put into action globally neoliberal policies that are directed towards the commodification and marketization of water. Thus, several attempts and platforms are constituted with the support of multinational water companies at the global level.

In this study, not only global water management and water policies but also international organizations (such as United Nations, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), World Water Council, Global Water Partnership, World Bank and World Trade Organization) that come to the fore through the privatization and commercialization of water are being examined.

Keywords: Water, Global Water Management, International Organizations, Privatization, Commodification.

* AİBÜ, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

** Trakya Üniversitesi, Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı.

I. Su Yönetiminde Yeniden Yapılanma

Sermaye birikiminin 1990'lı yıllarda ulaştığı aşamada açığa çıkan temel eğilim 1980'lerde başlayan metalaşma sürecinin en temel hak olarak nitelendireceğimiz eğitim, sağlık, su gibi alanlara doğru kaymasıdır (Ercan, 1998: 100). İnsan ve yurttaşlık haklarını negatif haklar olarak tanımlayan neo-liberal yaklaşım, bu hakları nelerin yapılamayacağından hareketle tanımlar. Buna karşılık sağlık, eğitim, beslenme, su, konut gibi pozitif haklar ise, insanların nelere sahip olmaları gerektiğini anlatır. Negatif hakları kabul eden neo-liberal yaklaşım, pozitif hakları tanımaz ve bunları bir hak değil gereksinim olarak görür. Gereksinimlerin karşılanması ise doğrudan piyasaya bırakılmalıdır. Buradaki temel politik ayırım şudur. Pozitif haklar olarak tanımlanan temel toplumsal hakları savunanlar metasızlaşmış alanın genişlemesini talep ederken; bunları hak değil gereksinim olarak görenler, tersine, metalaşmış alanın daha da genişlemesini savunur. Zira kapitalist düzende metasızlaşma alanı ne kadar genişlerse emeğin gücü de bir o kadar artacak, bu da sermaye karşısında emeğin güçlenmesi anlamına gelecektir. Bu durumda pozitif hakların yaşama geçirilmesi, mevcut ölçek ve gerekli kaynaklar göz önüne alındığında, doğrudan devlet müdahalesini, kamu işletmeciliğini ve hizmetlerini gerektirecektir (Çulhaoğlu, 2002: 282).

Bu çerçeveden bakıldığında, su konusuna ilişkin yapılan tartışmalarda bu iki yaklaşımın ön plana çıktığı görülebilir. Birinci yaklaşım göre su bir insan gereksinimidir. İkinci yaklaşımda ise su bir insan hakkıdır. Suyu ilişkin izlenen politikalar, bu iki eğilime göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmalar *suyun varlık olarak nasıl tanımlandığı* ile doğrudan ilişkilidir. Suyu “ekonomik bir mal olarak” tanımlayan yaklaşım, onun piyasa koşullarında üretilip satılmasını, dolayısıyla bu hizmetin özel sektör tarafından sağlanmasını talep etmektedir. Suyu “temel bir insan hakkı olarak” tanımlayan yaklaşım ise, herkesin eşit ve güvenli suya erişiminin sağlanması gerektiğini, bunun da en iyi biçimde kamu eliyle gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır (Görer, 2001: 28).

Su konusunda bir şeyler söyleyebilmek için öncelikle suyun mülkiyeti üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Esasen su üzerindeki mülkiyet ve kullanım hakları konusu, su sorununun hukuksal boyutunu oluşturur. Örneğin Roma Hukuku'nda toprağın üstündeki ve altındaki su, toprak mülkiyetinden ayrı düşünülmemiştir. Yani suya sahip olmak için toprağa sahip olmak yeterli görülmüştür. Sadece düzenli olarak akan akarsular, özel mülkiyetin dışında tutulmuştur. Germen hukukunda tersi bir durum söz konusudur. Bu anlayışa göre, kaynaklar ve sular eyaletin malıdır. Dolayısıyla burada söz konusu olan kamusal mülkiyettir. Fransız sisteminde ise gemi ve sallarla taşıma yapmaya elverişli tüm sular kamusal; bunun dışında kalanlar ise özel mülkiyete tabidir. Avusturya hukuk sisteminde ise genel ve özel suların tek tek sayılarak belirlendiği görülmektedir. İslam hukukunda, arazinin devlete ait olduğu ilkesi kabul edildiğinden, su üzerindeki mülkiyetten çok, kullanma hakları üzerinde

durulmuştur. Suların kullanma esasları devletçe düzenlenmiştir. İslam hukuku bu konuda örf, adet ve teamüle önem vermiş, suların eski kullanma biçimlerine öncelik tanınmıştır. Böylece su üzerindeki kadim (kullanma hakkı) korunmuş, bu koruma mülkiyet boyutuna geçememiştir. Osmanlı döneminde Mecelle'de kural olarak sulardan herkesin yararlanabileceği kabul edilmiştir. Burada genel ve özel su ayrımı yapılmış, genel sulardan herkesin yararlanabileceği kabul edilmiştir (Güler, 1999: 36).

Su örneğinde olduğu gibi mülkiyet sorunu, çoğunlukla bir hukuki mülkiyet sorununa indirgenebilmektedir. Oysa toplumların yeniden üretiminde temel bir ekonomik kategori olarak mülkiyet, doğrudan doğruya toplumun üretici güçleri üzerinde hâkimiyet sorunu ile ilgilidir. Tarih boyunca sınıfların temelini oluşturmuş olmakla birlikte kapitalist üretim tarzında en olgun biçimine ulaşan özel mülkiyet, toplumun üretici güçleri üzerinde bölünmüş bir hâkimiyetin ifadesidir. Yani toplum, kendi üretici güçlerinin bütününe ilişkin kararları toplu halde veremez. Bu kararlar özel mülkiyete sahip olan kişi, grup ve sınıflarca uygun olarak verilir. Burada iki yönlü bir hâkimiyet söz konusudur: Toplumun mevcut üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yoluyla kurulan hâkimiyet, aynı zamanda, mülkiyeti elinde tutanların, mülk sahibi sınıfların, doğrudan üreticiler üzerindeki hâkimiyetinin de anahtarıdır (Savran, 1998: 40).

Günümüzde, sermayenin yeni gereksinimleri doğrultusunda yeniden yapılanan devlet örgütlenmesi aynı zamanda kamu hizmetlerinin de yeniden düzenlenmesini getirmiştir. Sermayenin aşırı birikim krizi, yeni değerlendirme ve yeni yatırım alanları arayışını güçlendirmiştir. Bu süreç, hem kamu hizmeti anlayışını, hem kamu hizmeti olarak ele alınan ekonomik ve sosyal faaliyetlerin kapsamını, hem de kamu hizmetlerinin yerine getiriliş yöntemlerini yeniden biçimlendirmektedir. Kamu hizmetlerinin metalaştırılması ve sermayenin yeni değerlendirme alanları olarak işlev kazandırılmasıyla sonuçlanan bu eğilim, kamu hizmetlerinin örgütlenme ilkelerini de köklü bir biçimde değiştirmekte; sonuçta, toplumsal yaşamın bütün alanları sermayenin kâr maksimizasyonu amacı doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadır (Ataay, 2007: 73).

1980'lerden bu yana kapitalizmin yeniden yapılandırılmasının vazgeçilmez bir unsuru olan özelleştirmeler, ulusal ve uluslararası düzeyde sermaye birikimi sürecindeki tıkanmaları aşabilmenin ve kapitalist sistemin yeniden üretilmesinin bir aracı ve çıkış yolu olarak görülmektedir (Petrol-İş, 2008). Eğitim, sağlık ve su gibi temel kamusal hizmet alanlarının özel sektöre açılması uluslararası sermaye için önemli bir kâr alanı yaratmaktadır. Kapitalizmin tehdidi altındaki doğal kaynakların sermaye birikim süreçleri içinde metalaştırılması arayışının 1990'lardan bu yana su üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla doğal bir hak olarak tanımlanan su, 1990'larda "hak" olmaktan çıkarılarak ekonomik bir "mal" haline dönüştürülmüştür. Başka bir ifadeyle su artık piyasada alınıp satılabilen bir meta olarak

tanımlanmaktadır. Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* eserinde ortaya koyduğu ünlü elmas-su çelişkisi çerçevesinde liberal düşünce geleneğinde su, "serbest mal" olarak tanımlanmakta ve insanlar için kullanım değeri yüksek, ancak değişim değeri bulunmayan bir meta olarak görülmektedir. Neoliberalizmin yükselişi ile birlikte bu düşünce değişmiştir. Su artık "kıt" bir ekonomik mal olarak gösterilmeye başlanmıştır (Çınar, 2008a: 10). Bir şeyi meta olarak tanımlamaya yetecek kriterlerin başında o şeyin insana yararlı olması gelir. Fakat tek başına bu kriter o şeyi meta olarak tanımlamaya yetmez. Çünkü şey'lerin metalara dönüşebilmesi için *kullanım değerinin* yanı sıra *değişim değerine* de sahip olması gerekir. Kullanım değeri ekonomi politiğe ait bir kavramdır. Kapitalizmde ürünlerin tek başlarına kullanım değerleri olarak üretilmeleri mümkün değildir; kullanım değerinin yanı sıra değişim değeri de içermek zorundadır. Nitekim metalaşma denilen olgu da insan emeğinin ürünlerinin salt kullanım değeri olma özelliklerinin ortadan kaldırılarak birer değişim değerine dönüşmesi ve üretimin, ihtiyaçların karşılanması için yapılan üretimin yerini almasıdır (Yılmaz, 2009: 34-35).

Genel anlamda neoliberalizm, ekonominin devlet işlerinden ayrılmasını ve piyasayı özel teşebbüsün yönetmesi gerekliliğini savunan bir düşünce akımı olarak tanımlansa da, kavramın tanımı çok açık değildir. Farklı neoliberalizm tanımları içerisinde en yaygın kabul göreni ekonomi politikalar bütünü olarak neoliberalizmdir. Bu tanımın kapsamında ekonominin serbestleşmesi, devletin küçültülmesi ve ekonomiye müdahalelerinin kısıtlanması, piyasada fiyat kontrollerinin ve emek piyasalarındaki düzenlemelerin kaldırılması, kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi, mali disiplinin sağlanması ve bütçe açıklarının kapatılması, bütçe dengesinin sağlanması, kamu harcamalarının kısılması gibi birçok uygulama ve politika yer almaktadır. Bütün bu politikaların dayandığı temel ilke ise piyasanın üstünlüğü ilkesidir. Piyasanın kendi haline bırakılması, rekabetin piyasayı yönetmesi gerektiği fikri kabul edilmektedir. Klasik liberalizmden farklı olarak, neoliberalizmde kişilerin topluma doğal bazı haklarla girdikleri kabul edilmez. Neoliberal yaklaşım özel mülkiyeti savunur ve bu savunusunu "kişisel hürriyet ve açık piyasalar en geniş kitleler için en büyük faydayı sağlar" şeklinde ifade eder (Filho ve Johnston, 2008: 14-15).

Bu bakış açısından hareketle son dönemde yaşanan su krizi, su kıtlığına dayandırılmakta ve bu sorunun esas olarak su yönetiminde uygulamaya konacak piyasa merkezli yeni modellerle aşılabileceği iddiası yaygınlaştırılmaktadır. Bu eğilim gerek küresel gerekse ulusal ölçekte su yönetiminde köklü bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Başta Dünya Su Konseyi ve Dünya Bankası olmak üzere suyun metalaşmasında öncü rolü oynayan ve bundan çıkarı olan bütün küresel aktörlerin, uluslar arası ve yerli sermaye kesimlerinin tezlerine göre "özel mülk edinmek" insan hakları evrensel bildirgesinde tanımlandığı biçimiyle "temel bir insan hakkı"dır ve bu sebeple su kaynaklarının üzerinde tasarrufta bulunmak isteyen tarafların, şirketlerin insan

hakkı engellenmemelidir. Öte yandan suyun bir “kamusal mal” olduğu görüşünü savunanların esas referanslarının devlet mülkiyeti olduğu görülmektedir. Fakat bu yaklaşımı benimseyenler taleplerini ortaya koyarken, kamu sektörü ile özel sektör arasında net bir ayrım yapmaktalar ve kamu sektörünün sermaye birikimine katkısını göz ardı ederek, kapitalist sistemin kendisine yönelik hiçbir eleştiride bulunmamaktadırlar. Son yıllarda suyun metalaşması yönünde önemli girişimlerde bulunan ulusal ve uluslararası kuruluşlar, kamu-özel işbirliği veya kamu-kamu işbirliği modellerini öne sürerken, tezlerini “kamusal” gerekçelere dayandırmaktadır (Üstün, 2009: 52). Bu türden işbirliği modellerinde suyun işletim ve yönetim hakkı belirlenen sözleşme süresi boyunca özel şirketlere devredilmektedir. Suyla ilgili kamu-kamu işbirliği modellerinden kasıt, Devlet Su İşleri (DSİ), İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) gibi suya ilişkin kamu kurumlarının birer piyasa aktörüne, şirkete dönüştürülmesi ve dünya pazarlarında suyun bu şirketler eliyle pazarlanabilir hale getirilmesidir. Böylelikle “su kaynaklarının mülkiyeti ‘kamuda’ yani devlet uhdesinde kalmakta, bu sayede toplumsal tepkiler en alt düzeye çekilmekte, ama kaynaktaki sular devlet eliyle piyasalaştırılmaktadır” (Üstün, 2009: 52).

II. Su Kaynakları Yönetiminde ve Suyun Metalaşmasında Küresel Aktörler

Dünya genelinde su kaynaklarının büyük bölümü halen kamu mülkiyetinde bulunmaktadır ve su hizmetleri ortalama olarak Asya ülkelerinde %99’u, Afrika’da %97’si Orta ve Doğu Avrupa ile Güney Amerika’da %96’sı, Kuzey Amerika’da %95’i, Batı Avrupa Ülkelerinde %80’i kamu kurumları tarafından yönetilmektedir. Ancak su, küresel şirketler için 1990’lı yılların başlıca gündem maddelerinden biri olmuştur. Su endüstrisinin yıllık kârı (yaklaşık 1 trilyon ABD doları) petrol sanayinin kârının %40’ına ulaşmış ve ilaç sektörünün kârını geçmiştir. Dünya sularının henüz %5’inin özelleştirildiğini düşünürsek, sermaye için ne denli büyük bir kâr potansiyeli olduğu da anlaşılabilir (Yıldız, 2008: 64).

Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca devletlerin sosyal işlevleri giderek genişleyici yönde olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda özellikle de yirminci yüzyılın başında su temini, atıksu ve atıksu arıtımı ile sulama sistemlerini de kapsayacak şekilde altyapıların sağlanmasında devletler çok kritik rol oynamışlardır. Önceki dönemlerde söz konusu altyapıların bazıları özel girişim tarafından gerçekleştirilmiş bulursa da, bunlar sözü edilen tarihlerde geniş ölçüde devletleştirilerek ya da belediyeleştirilerek kamu işletmelerinin denetimine geçmiştir (Çınar, 2008b: 41-42). Su kaynaklarının yönetimi konusu 1980’lerden bu yana uluslararası gündemde önemli bir yer işgal etmektedir. Son on yıl içerisinde özellikle az gelişmiş ülkelerde devletin su yönetimi ve su işlerinin su kaynakları üzerindeki planlama ve kontrolünün

zafiyete uğraması yönündeki süreç dikkat çekmektedir (Yıldız, 2008b: 65). Özellikle su hizmetleri yönetimi son on yıldır küresel güce sahip şirket politikalarının uygulama alanı olmuştur. 21. yüzyıl ise dünya genelinde ve özellikle azgelişmiş ülkelerde su kaynaklarının nasıl yönetileceği üzerine uzun dönemli ve kapsamlı stratejilerin belirlenmesi girişimlerine tanıklıkla başladı. Bu stratejiler, su kaynakları yönetiminde merkezi kamu kurumu yönetiminin yerini özel sektörün almasına yönelik stratejilerdir. Su kaynaklarının planlanması, geliştirilmesi ve yönetiminde dünya ölçeğinden bölge ve ülke ölçeğine kadar uzanan uygulamalardaki en belirleyici özellik “suyun siyasallaşması” olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2008a: 64-68).

Su yönetimine ilişkin ticari ve piyasacı yaklaşımın yaygınlaşmasının tarihsel kökleri 1970'lere uzanmaktadır. 1970'lerden bu yana su yönetiminde piyasalaşma ve dolayısıyla suyun metalaşmasında Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, GATS gibi bir çok uluslararası kurum, kuruluş ve anlaşma rol oynamaktadır. 1970–1990 arası dönemde, Birleşmiş Milletler, OECD ve Dünya Bankası gibi kurumların su yönetimine ilişkin geliştirdikleri ve savdukları tez şu oldu: Su kaynakları yerel birimler tarafından kapsamlı bir planlama ve fiyatlandırma ilkesi temelinde etkin bir şekilde yönetilebilmelidir. Su hizmetlerinin piyasaya açılması ve özel sektör katılımının genişletilmesine vurgu yapılmış olsa da suyun yönetimi konusunda asıl vurgu kamu kuruluşlarına yapıldı ve kamu kuruluşlarının suyu ekonomik bir mal gibi yönetmelerini mümkün kılacak mekanizmalar ve önlemler üzerinde duruldu. Ancak bu yaklaşım 1990'ların başından itibaren terkedildi. Söz konusu kurum ve kuruluşlar 1990'lardan bu yana özellikle kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının olumsuzluklarını ön plana çıkarmaktadır. 1990'larda su kaynakları yönetiminde fiyatlandırma ve özelleştirme gibi politikaların acil gereklilik olduğu önceki döneme göre çok daha net bir biçimde dile getirilmeye başlandı. Öte yandan 1990 öncesinde “su yönetimi” terimi, suyu teknik olarak kaynaktan kullanıcıya ulaştırma işlemi olarak tanımlanıyordu. Bu tarihten sonra ise “su yönetimi” tanımının teknik boyutu “örgütlenme” ve “mali yapının yönetimi”ni içerecek biçimde genişletildi. Dünya genelinde su yönetimi, teknik-mali-yönetiş işler bütünü olarak özellikle Birleşmiş Milletler, OECD ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen politikalar doğrultusunda yönlendirilmeye başladı (Güler, 1999: 7).

Söz konusu uluslararası kurum ve kuruluşların politikalarını ve farklılaşan stratejilerini izleyerek, suyun bir hak olmaktan nasıl ve hangi gerekçelerle çıkarıldığını ve ekonomik bir mal, ticari bir meta olarak tanımlandığını ortaya koymamız mümkündür.

Birleşmiş Milletler

Suyun bir hak olmaktan çıkarılarak ekonomik bir mal olarak tanımlanması sürecinde rol oynayan kurumların en başında Birleşmiş Milletler gelmektedir. Genel olarak bakıldığında *suyun bir hak olarak* savunulmasında sıklıkla referans gösterilen uluslararası kuruluşların başında BM gelmektedir. Oysa örgütün son yirmi yıl içinde yaptığı çalışmalarında ve aldığı kararlarda ön plana çıkan hedefin, dünya ölçeğinde su kaynaklarının özelleştirilmesi ve metalaşmasının toplumsal kesimler tarafından kabul edilmesinin sağlanması olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2009: 133-135).

Su konusunda küresel düzeyde bir dizi programın yürütülmesine öncülük eden BM'in doğrudan su ile ilişkilenen ilk toplantısı 1977 yılında Mar del Plata'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Su Kaynakları Konferansı'dır. Bu konferansın önemi *içme suyuna erişimin bir insan hakkı* olduğu görüşünün ortak kabulünde yatmaktadır (Kayır, 2008: 30). 1990'lı yıllara gelindiğinde BM'in bu yaklaşımı değişmiş, örgüt *suyu ekonomik bir mal* olarak benimseyen yeni politikaları benimsemiştir. Soğuk savaş ve iki kutuplu dünya düzeni koşullarında BM politikaları, gelişmiş kapitalist devletlerin içerideki ekonomik ve sosyal seçenekleriyle uyumlu olarak daha "sosyal" denebilecek bir niteliğe sahipti. Ancak 1990'larda Sovyetlerin dağılması ile başlayan ve Yeni Dünya Düzeni olarak da anılan süreçte yaşanan neoliberal dönüşüme koşut olarak BM'in politik yönelimleri de değişti. BM, "küreselleşme" olarak nitelenen sürecin belli başlı aktörlerinden biri haline geldi. BM'deki genel eğilim ve politik dönüşüm, küreselleşmeyi temel amaç olarak ortaya koyarken neo-liberal politikaları da tek seçenek olarak sunmaktadır (Günaydın, 2009: 40-41).

Suyun ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi ve ardından suyun piyasalaştırılması ve metalaştırılması sürecinin dünya genelinde keskinleşmesi bakımından 1992 yılı önemli bir uğraktır. 26-31 Ocak 1992 tarihinde Dublin Su ve Çevre Uluslararası Konferansı düzenlendi. Bu konferanstan çıkan en önemli sonuç, "suyun ekonomik bir mal" olarak kabul edilmesidir. Konferansa katılan uzmanlar, su kaynaklarının kıtlığı konusu üzerinden dünya su kaynaklarının durumunu kritik olarak nitelendirdiler. Su ve toprak kaynaklarının önceki dönemlerden daha etkin bir şekilde yönetilmediği takdirde, insan sağlığı ve refahı, besin temini, sanayinin gelişimi ve tüm bunların bağlı olduğu ekosistemlerin risk altına gireceği vurgulandı. Konferansta tatlı su kaynaklarının değerlendirilmesi, geliştirilmesi ve yönetimi için politik kararlılık ve hükümetlerin yüksek kademelerinden küçük topluluklara kadar her kesimin katılımını sağlayacak yeni yaklaşımlar önerildi. Kararların acil yatırım kararları, kamu bilinci oluşturma kampanyaları, yasal ve kurumsal değişiklikler, teknoloji geliştirme ve kapasite inşaa programları gibi çeşitli politikalar temelinde desteklenmesine karar verildi (Yılmaz, 2009: 133-134).

Su ve Çevre Konferansı başlığıyla düzenlenen bu toplantıdan çıkan *Dublin prensipleri* üç temel ilkeyi ortaya koymaktadır. Birinci ilkeye göre su, kıt ve saldırıya açık bir kaynak olarak bütüncül bir yaklaşımla yönetilmelidir. Bu nedenle, havza temelli yönetim esas olmalı, arazi ve su yönetimi birbirinden ayrı tutulmalıdır. İkinci ilkeye göre devlet, özel sektör ve sivil toplumun, özellikle de kadınların yer aldığı katılımcı ve hizmetlerin görüleceği en alt yönetim mekanizmasında hizmeti işaret eden “yerinde hizmete” (*subsidiarity*) önem verilmelidir. Üçüncü ilkeye göre de su kıt bir kaynaktır. Bu nedenle dağıtımın geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması için teşviklerin ve ekonomik ilkelerin kullanılması gereklidir (Yılmaz, 2008: 24). Uluslararası Su ve Çevre Konferansı sonrası yayımlanan bu ilkelerde suyun ekonomik bir mal olarak ele alınması ve su fiyatlandırılmasına ekonomik bir araç olarak büyük bir önem verilmesi, küresel su yönetiminde çok önemli bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Konferanstan çıkan ilkeler, aynı zamanda uluslararası kuruluşların suyun metalaşmasına ilişkin ortak mutabakatını da ortaya koymaktadır. Nitekim 1993 yılında Dünya Bankası tarafından yayınlanan *Su Kaynakları Yönetimi* adlı raporda bu ilkeler benimsenmiş ve daha da detaylandırılmıştır.

3-14 Haziran 1992 tarihinde Rio de Janeiro’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Yeryüzü Zirvesi) ise çalışmalarına 16 Haziran 1972 Stockholm’de kabul edilen deklarasyonu teyit ederek başladı. Rio deklarasyonunda “ülkeler, toplumlar ve kişiler arasında yeni işbirliği düzeyleri oluşturarak yeni ve eşitlikçi bir küresel ortaklık kurmak amacıyla” 27 ilke belirlendi. Bu ilkelerden hiç birinde özellikle su konusuna yer verilmezken, konferansta kabul edilen kararlardan bir diğeri Gündem 21’in 18. bölümü “tatlı su kaynaklarının” temini, kalitesinin korunması, geliştirilmesi, yönetimi ve kullanımında entegre yaklaşımların uygulanmasına ayrılmıştır. 21. bölümü ise “katı atıkların ve atık-su ile ilgili sorunların çevresel açıdan sağlıklı yönetimine” ayrıldı. Gündem 21’in 18. bölümünde ise “[b]irleşik su kaynakları gelişimi ve yönetimi, su kaynaklarının değerlendirilmesi, su kalitesi, su ekosistemlerinin korunması, içme suyu temini ve çevre sağlığı, su ve sürdürülebilir kentsel gelişme, sürdürülebilir gıda üretimi ve kırsal gelişme için su, iklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkileri” şeklinde tatlı su sektörü için yedi program alanı önerildi (Güler, 1999: 14). Gündem 21’de yer alan 18. bölümde de suya yönelik ticari yaklaşımın etkisi açıkça görülmektedir. Bu etki daha sonra uluslararası finans kuruluşları tarafından hazırlanan su yönetimine yönelik resmi belgelere de yansımıştır (Çınar, 2009: 130).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi BM, suyun bir hak olarak savunulmasında halen önemli bir uluslararası kuruluş olarak ön plana çıkarılabilmektedir. Örgütün toplumsal hareketler alanındaki meşruiyetini halen korumasının nedeni BM’in farklı ve çoğu kez birbiri ile çatışan hedeflere odaklanmış alt kuruluşlarının birbirinden bağımsızmış gibi analiz edilmesidir.

Genellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) kapsamında yürütülen “su bir hak mıdır yoksa meta mıdır?” tartışmasında, su hakkı, Bildirgenin 3. maddesinde yer alan “yaşam hakkı” içinde değerlendirilmektedir. “Su hakkı”nın yasal temeli olarak sunulan en açık uluslararası belge ise 2002’de BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan Genel Açıklama 15’tir. Bu komitenin 1996 yılında ortaya koyduğu BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin bir yorumu olarak görülen Genel Açıklama 15 metnine göre “herkes, kişisel ve evsel kullanım için yeterli, güvenli, fiziki olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişme hakkına sahiptir.” Bu metin, BM’in hem suyun arzında ve dağıtımında özel sektör katılımını dışlamadığının açık bir belgesi niteliğindedir hem de kapitalist sistemde insan haklarının sınırına işaret etmektedir (Yılmaz, 2009: 133-135).

Genel Açıklama 15, su hakkının uluslararası anlaşma ve sözleşmelerde açıkça yer alması şeklinde yorumlanmaktadır. Buna karşın Genel Açıklama 15’de suyun yönetimine ilişkin hiçbir açıklama yoktur. Bir alt maddesinde ise “su kamunun malıdır, ama kamu isterse suyu özelleştirebilir” ifadesine yer verilmiştir. Aslında, su bir yandan hak gibi tanımlanırken bir yandan da suyun “bedeli ödenebilir bir biçimde sağlanması”nın önemine vurgu yapılmaktadır. Böylece insan yaşamı için vazgeçilmez özelliğe sahip ve bu nedenle de kullanım değeri olan doğal kaynaklar üzerinde hakların, değişim değeri de olan birer metaya dönüştürülmesi onaylanmış olmaktadır. Bir metaya erişim ancak metanın değişim değerine eşdeğer parasal bedelini ödeme gücüne sahip olmakla mümkün olduğundan, yukarıda sözü edilen aynı metinde aslında suyun temel ve evrensel bir hak olduğu da reddedilmektedir (Yılmaz, 2009: 133-135).

BM’in su hakkını ele alış biçiminin tarihsel süreç içerisinde farklılaştığı, örgütün, haklar kavramına yaklaşımının sermaye birikim sürecine paralel bir dönüşüme uğradığı düşüncesine karşılık Yılmaz, örgütün kuruluş metinlerine geçen hakların her zaman ekonomik gerekçelere bağlanmış olduğu göz önüne alındığında, yaşanan dönüşümün Birleşmiş Milletlerin kendisinden ziyade toplumların örgüte atfettiği rolde olduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz az gelişmiş ülkelerin mevcut su sistemlerini yenileme ihtiyacı, bu ülkeleri çok uluslu şirketlerin birincil hedefi haline getirmektedir. Birleşmiş Milletlerin izlediği politikalar şirketlerin bu taleplerine ters düşmemektedir (Yılmaz, 2009: 142).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD)

Küresel su yönetiminin bir diğer önemli aktörü Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatıdır (OECD). OECD suyun metalaşmasında izlenecek politikaların farklı boyutlarına ilişkin çeşitli stratejiler ortaya koymaktadır. OECD, su konusunda yönetim yetkisinin kamuda kalması ve finansmanın özel sektöre devredilmesi; kamunun su hizmetlerinin finansmanı için ayırdığı bütçeyi arttırması ve böylece, zenginlerin su faturalarının yoksullarinkinden

daha yüksek olmasının sağlanmasını önermektedir. OECD tarafından öngörülen, su dağıtımının devletler tarafından üstlenilip, devletin suyu yoksullara ucuz, zenginlere ise pahalı fiyatlardan vermesi değildir. Bunun yerine suyun iletim ve dağıtımının, fiyat piyasada belirlenecek şekilde tamamen ticarileştirilmesi ve devletin, bu piyasa fiyatları üzerinden yoksulları sübvansede etmesidir. Başka bir ifadeyle söylersek, piyasada oluşacak fiyatla yoksullardan eksik tahsil edilecek su bedeli arasındaki farkın, devletler ya da yoksul kesim tarafından şirketlere ödenmesi hedeflenmektedir (Yılmaz, 2009: 174).

OECD su kaynakları yönetimini, her tür (içme, sanayi, sulama, rekreasyon) kullanma suyu ve su kaynaklarının (yerüstü ve yer altı suları) nitelik ve niceliksel bakımdan yönetilmesi olarak tanımlamaktadır. Politikaların oluşturulması ve uygulanmasında ekonomik verimlilik sağlanması için, kaynak yönetimi politikalarının çevresel ve diğer ekonomik politikalarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Su kaynakları yönetiminde, eşgüdümsüz uygulamalar olarak beliren kurumsal başarısızlıkların, piyasa başarısızlıklarının ve yeraltı sularının kullanımı ve korunmasındaki yönetim başarısızlıklarının düzeltilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. BM konferanslarında kabul edilen politikaları destekleyen OECD de su yönetiminde kamu mekanizmalarından piyasa mekanizmasına geçilmesini, suyun “talep odaklı” yönetimini ve fiyatlandırılması gereken bir ekonomik mal olarak görülmesini desteklemektedir (Günaydın, 2009: 42). Su kaynakları yönetimi, hem ekonomik hem de çevresel bir sorun olduğu için OECD yaklaşımına göre ekonomi ve çevre gereklilikleri entegre bir biçimde karşılanmalı; suyun yeterli kalitede ve en düşük maliyette sunumu sağlanmalıdır. OECD politikalarında 1980’lerin ikinci yarısından itibaren, vurgu değişikliği olduğu gözlenmektedir. Önceleri, kıt kaynakların dağıtımında daha fazla verimlilik sağlamada iktisadi yaklaşımların payı ve çevre sorunlarının çözümünde gerekli düzenlemeler üzerinde durulmuştur. 1980’lerden sonra ise bu anlayış değişmiştir. Bu dönemle birlikte vurgu, iktisadi ve çevresel boyutların yönetsel ve yasal sorunlarla birlikte ele alınması konusuna kaymıştır (Güler, 1999: 16-17).

OECD, bir yandan su ile farklı sektörler arasındaki ilişkileri kuran çalışmalar yaparken, bir yandan da devletlerin suyun metalaşmasını bir ihtiyaç gibi hissetmelerini sağlama işlevini üstlenmiştir. Devletlerin su hizmetleri ile ilgili hukuki ve teknik düzenlemelerinin yetersizliğine OECD tarafından verilen örneklerin başında eski Sovyetler Birliği gelmektedir. Bu ülkelerin geniş su alt yapısına sahip oldukları halde ve halklarının teoride suya erişimi olduğunun varsayıldığı belirtilen çalışmalarda, gerçekte bölge halklarının temiz ve içilebilir nitelikteki suya erişiminin olmağı belirtilmektedir. OECD’ye göre bunun nedeni gerek alt yapının eski ve kullanılmaz olması gerekse atık su işleme tesislerinin bulunmuyor olmasıdır. Her ne kadar bu tespitlerin doğru ve haklı olabileceği olasılığını kabul edecek olsak bile, OECD’nin temel amacının toplumları temiz ve sağlıklı suya kavuşturmaktan daha çok özel sektörü sürece dahil ederek

suyun metalaştırılmasının önünü açmak olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin son dönemde OECD, evlere takılacak ön ödemeli sayaçlarla daha iyi bir talep yönetiminin sağlanması gerektiğini ve su faturalarının piyasada oluşturulacak fiyatlar üzerinden zamanında toplanmasının geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Yılmaz, 2009: 185).

Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumları

1996 yılında hükümetler, su sektöründeki çokuluslu şirketler ve uluslararası örgütler bir araya gelerek Dünya Su Konseyi'ni kurdular (Topçu, 2008: 42). Dünya Su Konseyi'nin kurulması yönündeki öneri Birleşmiş Milletler örgütüne su şirketlerinin öncülüğünde getirilmiştir. Kendisini su politikaları üzerine çalışan bir uluslararası düşünce kuruluşu olarak tanımlayan Dünya Su Konseyi, su yönetimi alanında düzenlemeler yapmak ve stratejik yönlendirmelerde bulunmak gibi çok yönlü açıklamalarıyla esasen küresel su politikalarının ana aktörlerinden olduğunu ilan etmektedir (Kayır, 2008: 37). Konsey etkinlik ve gücünü dünya genelinde devletlere özel su hizmetlerini benimsetmek için kullanmaktadır. 300'ü aşkın üye listesinde ağırlığı ise uluslararası su şirketleri ve diğer özel şirketler oluşturmaktadır. Özel su işletmeleri; mühendislik, inşaat, hidroelektrik, barajlar, sulama, altyapı ve atık su arıtma, deniz suyu arıtma şirketleri; yatırım bankaları; halkla ilişkiler danışmanları; 130 ülkeden 400 üye şirketi olan Uluslararası Su Derneği gibi dev ulus-ötesi su şirketlerin tümü bu Konseyin üyesidir (Günaydın, 2009: 45).

Dünya Su Konseyi 1997'den beri her üç yılda bir, ağırlıklı su şirketlerinin katıldığı Dünya Su Forumlarını finanse etmektedir. Bu forumların ilki 1997 yılında Fas'ın Marakeş kentinde, ikincisi 2000 yılında Lahey'de, üçüncüsü 2003'te Kyoto'da, dördüncüsü 2006'da Mexico City'de, beşincisi ise 2009 yılında İstanbul'da düzenlenmiştir. Su yönetiminin özel su şirketlerine bırakılmasının giderek arttığı günümüzde sudan büyük kârlar elde eden küresel su tekelleri, uluslararası düzeyde su politikalarının oluşturulduğu Dünya Su Forumlarının en önemli destekçileri arasında yer almaktadır. Dünya Su Konseyi, Dünya Su Forumları aracılığıyla dünyada su problemleri konusunda önemli bir güç olmuştur. Dünya Su Forumları'nda bütün evrendeki tatlı sularla ilgili her türlü ekonomik, sosyal ve hukuki konular görüşülmektedir. Ancak bu forumlarda bütünüyle şirketler lehine kararlar üretildiğini belirtmeliyiz (Topçu, 2008: 48-49).

Birinci Dünya Su Forumunda kabul edilen Marakeş Deklarasyonu suyu, küresel düzeyde hayati önem taşıyan bir konu olarak ilan etmiştir. Marakeş Deklarasyonunda, dünyada paylaşılan suların yönetimi, suyun etkin kullanımı, sivil toplum örgütleri ve hükümetler arasında ortaklıkların teşvik edilmesi gibi tavsiyeler yer almıştır (Topçu, 2008: 44-45). “Gıda İçin Su”, “İnsan İçin Su” ve “Doğa İçin Su” olmak üzere üç konuda bir dizi tartışmanın gerçekleştiği ikinci

Dünya Su Forumunun sonunda Dünya Su Vizyonu'nu oluşturulmuştur. Bu Vizyon su krizine gerçek çözüm olarak, su kaynakları yönetimine entegre bir yaklaşımı savunmaktadır. Bu yaklaşımın temel unsurları, sulu tarımın sınırlandırmak, suyun üretkenliğini arttırmak, depolamayı arttırmak, su kaynakları yönetim kurumlarını reforma tabi tutmak, uluslararası havzalarda işbirliğini geliştirmek, ekosistem ile ilgili işleri fiyatlandırmak, yenilikleri desteklemek olarak belirlenmiştir. Suyun bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak ekonomik bir mala, bir piyasa malına dönüştürülmesi Dünya Su Konseyinin en temel hedeflerinden biri olmuştur.

2003 yılında Kyoto'da yapılan Üçüncü Forumun başlıca konuları ise su ile ilişkili olarak yoksulluk, yönetim, gıda ve çevre, kentler, eğitim, kapasite geliştirme, enerji, yer altı suları, su altyapısının finansmanı, barış için su, entegre su kaynakları yönetimi, iklim, sanitasyon, su kirliliği, tarım, kültürel çeşitlilik ve bilgi olmuştur. Su finansmanı konusunda IMF'nin eski başkanı Camdessus'un Kyoto Forumu için bir grup uzmanla hazırladığı *Suyun Herkes İçin Finansmanı* adlı rapor, dünya su krizinin çözülmesinde özel su şirketlerinin önemini vurgulamıştır. Aynı raporda devletler ise, özel sektörün altyapı hizmetlerini sunmalarını teşvik edici tedbirler almaya davet edilmişlerdir. IMF ve DB bu politikaları desteklemeye çağırılmış, daha fazla yetki verilmesi istenen yerel yönetimlerin ise özellikle kamu- özel ortaklığına girerek özel sektöre güvenmesi istenilmiştir. Bu şekilde 2003 Kyoto Forumu aynı şekilde Dünya Su Vizyonu hedef ve eylem önerileri doğrultusunda ilerlemiş; yönetim ve suyun ekonomik mala dönüştürülmesi hedefi, kararların özünü oluşturmuştur (Topçu, 2008: 48-49).

2006 yılında Meksika'da düzenlenen ve "Küresel Meydan Okuma İçin Yerel Eylemler" adını taşıyan dördüncü Su Forumunda da bir yandan Birleşmiş Milletler'in 2015 yılı hedeflerine erişmek için yapılması gerekenler tartışılırken, bir yandan da suyun ticari bir meta olduğu tekrarlanmıştır. Forumda su hizmetleri alanında benimsenen kamu-özel ortaklığı modellerinin özelleştirmeden farklı olduğu, bu modellerin ideolojiler üstü bir uzlaşma platformu yaratabildiği ileri sürülmüştür. Dünya Bankası tarafından desteklenen kamu-özel ortaklığı yaklaşımının yaygınlaştırılması amacı ön plana çıkmıştır (Topçu, 2008: 48-49). Dünya Su Forumlarının sonuncusu 2009 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Forumun ev sahipliğini Devlet Su İşleri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ), Dışişleri Bakanlığı ile diğer ilgili kurum ve kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ortaklaşa gerçekleştirmişlerdir. Forum "tatlı su" konusunda dünyanın en büyük ve kapsamlı uluslararası etkinliği olmuştur. Forumda su politikaları ile ilgili konularda küresel ölçekte etkili olmak için, tüm paydaşların katılımı öngörülmüştür. Foruma farklı ülkeleri, BM örgütlerini, uluslararası organizasyonları, sivil toplum örgütlerini, akademik çevreleri, iş ve endüstri çevrelerini, basını temsilen 25.000'den fazla katılımcı iştirak etmiştir. Forumun

su politikalarının ana yönelimi dört düzey politikacı belirlemiştir: Ülke liderleri, bakanlar, parlamenterler ve yerel idareler. Ülke liderleri dünyadaki devletlere hitaben yüksek düzeyde bir eylem çağrısında bulundular; bakanlar bir Bakanlar Deklarasyonu kabul ettiler; parlamenterler su ile ilgili anlaşmazlığa neden olan birçok konudaki tartışmaları özetlediler; yerel idareler de İstanbul Su Konsensüsü'nü onayladılar.

Tüm bu gelişmeler küresel ölçekte suyun kamu malından piyasa malına doğru dönüşümünde rol oynayan küresel ve yerel politikaları ve dinamikleri göz önüne sermektedir. Özelleştirmeler sonucunda bugün gelinen noktada su tekelleri kâr elde ederken, yoksul halk hem pahallı hem de kalitesiz su tüketmek zorunda bırakılmıştır.

Dünya Bankası

Küresel su sektöründe ve su yönetiminde en önemli aktörlerden biri kuşkusuz Dünya Bankası'dır (Yılmaz, 2008). Dünya Bankası 1950 yılından beri az gelişmiş ülkelerin pek çoğuna sulama, su sağlama, sanitasyon, taşkın kontrolü gibi alanlardaki farklı projelere krediler sağlamaktadır. 1990 öncesinde Banka, su hizmetlerinin ticarileştirilmesini kredi anlaşmalarının bir ön koşulu haline getirmiş, buna bağlı olarak da su ve kanalizasyon hizmetlerinin bir kamu hizmeti olmaktan çıkarılarak ticari birer hizmete dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Dünya Bankası'nın 1971 tarihli *Su Arzı Raporu*'nda suyun sosyal hizmet alanından çıkarılarak "piyasa malı" haline getirilmesi yaklaşımının temeli atılmıştır. Bu rapora göre, pek çok sosyal hizmetin aksine su ve atık su hizmetleri, yoksulların evsel tüketiminin belli bir miktarı sübvansede edildikten sonra dahi kendi kendini ödeyebilen bir karakter taşımaktadır. Dünya Bankası'nın yanı sıra IMF de su özelleştirmelerini ülkelere kredi koşulu olarak öne sürmektedir. Su ile ilgili alt yapılara yüksek faizle krediler vererek kamuyu borçlandırmaktadır. Bu kurumlar borcunu ödemekte güçlük çeken devletlere ise su fiyatlarını arttırmaları yönünde baskı yapmaktadır (Kayır, 2008: 31). Kamu sektörünün genel ekonomi içerisindeki rolünün azaltılmasına dönük yeni muhafazakâr politikaların ABD ve İngiltere'de temel hükümet politikaları haline gelmesiyle birlikte Dünya Bankası'nın su altyapı sektörüne dönük izlediği kredi politikaları da değişmiştir. Suyu bir meta ve işletilecek kaynak olarak gören Dünya Bankası, su sektöründe Keynesyen ekonomik düşünce biçimine dayalı kredi politikasından köklü biçimde koparak yeni muhafazakâr ve neo-liberal yaklaşıma dayalı su politikalarını izlemeye başlamıştır. Banka altyapı finansmanında özel sektör katılımının sağlandığı kamu-özel ortaklıklarına işlerlik kazandırıldığı yeni bir altyapı finansman modelini benimsenmiş ve desteklemiştir.

1990'ların başında Dünya Bankasının izlediği su politikalarındaki

değişime paralel olarak Bankanın öncülüğünde gerçekleşen su özelleştirme programları da yoğunlaşmıştır. Bankanın izlediği yeni su politikasının temel unsurlarını 1993 yılında yayınladığı *Su Kaynaklarının Yönetimi* adlı rapor ortaya koymaktadır. Bu rapor ayrıca küresel ölçekteki su politikalarının da temelini oluşturması bakımından önemlidir. “Kullanan öder” ilkesine dayandırılan, suda sübvansiyon ilkesine kesinlikle karşı çıkılan, sübvansiyondan tamamen arındırılmış bir piyasa fiyatlandırmasını öngören ve su yönetiminde yerelleştirme ve özelleştirme politikalarının uygulamaya geçmesini savunan bu belgede su, ticari bir meta olarak tanımlanmaktadır (Çınar, 2008b: 49; Yılmaz, 2009: 147-148). Bankaya göre su yönetimine ve hizmetlerine ilişkin temel sorunlar şunlardır: Kurumlar, bölgeler ve sektörler arasındaki karşılıklı bağımlılıkların göz ardı edildiği, kamu yatırımlarının bütüncül olmaktan ziyade parçalı olarak programlanması; politikaların iktisadi fiyatlandırma, finansal sorumluluk ve kullanıcı katılımını dikkate almayan ve yoksullara etkili hizmet sunamayan aşırı yaygın devlet kurumlarına dayalı olması; su kalitesi, sağlık ve çevresel faktörleri ihmal eden kamu yatırımları ve düzenlemeleri.

Bu sorunların çözümü ve su kaynaklarının daha etkili yönetimi için, pazar güçlerinin verimliliğini arttıracak ve hükümetlerin vazgeçilmez rollerini yerine getirme kapasitelerini güçlendirecek dengeli bir politikalar bütünü ve kurumsal reformlar geliştirilmesi gerekmektedir. Bankanın su kaynakları için önerdiği yaklaşımın odak noktasında desantralize işletme ve dağıtım yapıları, fiyatlandırmaya daha fazla odaklanma, sermaye kesimlerinin su yönetimine doğrudan katılımı, suyun ekonomik bir meta olarak ele alınması ve kapsamlı bir politika çerçevesinin benimsenmesi tercihleri yer almaktadır. Bu öneriler, Dublin Beyanı, Rio Yaklaşımı, Gündem 21 ve OECD Yaklaşımı ile uyumlu, bunlara koşut önerilerdir. Kamu finansmanı ise yetersizliği ve yine politik müdahalelere açıklığı nedeniyle zaten çözüm aracı olarak görülmemektedir. Finansman sorunu, tüketiciden alınacak bedel ile çözümlenmelidir. Doğacak kredi ihtiyacı, ulusal ya da uluslararası para piyasalarından sağlanmalıdır. Kredi geri ödemesi, bir maliyet unsuru olarak görülecek ve elbette aynı kaynaktan, tüketiciden alınacak bedelden yapılacaktır. Böylece özel sektörün titiz, etkili, verimli çalışma tarzı, tüketicilerin bedel ödemeleri nedeniyle yükselecek sorumlu davranışları ile birleşecektir. Dünya Bankası söz konusu önlemler çerçevesinde kıt kaynakların en iyi şekilde kullanılacağını ve refah artışı olacağını, böylelikle yoksulluğun azalması sonucunda kalkınma sürecinin ivme kazanacağını ileri sürmektedir (Güler, 1999: 18-33; Mert, 2006: 32-33). Kısacası Dünya Bankası suda kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliğini sorunların kaynağı olarak görmekte; dünya genelinde su kaynaklarının yanlış yapılanmasından, ziyan edilmesinden ve çevreye zarar vermesinden hükümetleri sorumlu tutmaktadır. Sorunların çözümü ve su kaynaklarının daha etkin yönetimi için Banka, piyasa güçlerinin verimliliğini arttıracak ve hükümetlerin vazgeçilmez rollerini yerine getirme kapasitelerini güçlendirecek

dengeli bir politikalar bütünü ve kurumsal reformlar geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Günaydın, 2009: 42-43).

Dünya Bankası'nın hazırladığı çalışmalarda sıklıkla dillendirdiği temel iddialara göre, kent yoksulları çoğu yerde kamu şebekelerine bağlı değildir. Şimdiki durumda bu hizmet onlar için erişilebilir bile değildir. Kamyonlardan damacanalara ile su alan bu kesimler suya pahalıya; ya da çoğu yerde günde 1-2 saat harcayarak ya da en az bir kilometrelik yoldan su taşıyarak ulaşabilmektedir. Bu nedenle yoksul kesimler, saptanacak bedellerin üç dört katını bile ödemeye razı olabilmektedir. Burada birkaç önemli sorunun altını çizmemiz gerekmektedir. Birincisi, kentlerin ezici çoğunluğunu oluşturan yoksullar, bu hizmetin asıl finansörleridir. Yatırım yükü, basit bir gerçek nedeniyle, sayılarının gücünden ötürü zenginlerden yoksullara binmektedir. Yine aynı basit gerçeğin ötürü, yük büyük işletmelerden küçük işletmelere ve tarım üreticilerine kaymaktadır. Dünya Bankası, yoksulların susuzluktansa pahalı da olsa suya sahip olmayı istediklerini ileri sürmektedir. Oysa 1991-1992 yılında abonelikten çıkanların sayısında üç kat artış yaşanan İngiltere deneyimi bu iddiayı doğrulamamaktadır. İkincisi, yurt içi kesimler arasındaki bu dağılım sayesinde, ülke yoksullarının gelirlerine, ulus-aşırı şirketlerce el konulmuştur. Üçüncüsü, kârlı işletmeye ulaşmanın bir yolu "sürüm"dür. Şirketlerin kazancı, abonelerine çok satış yapmaya, tüketimi teşvik etmeye sıkı sıkıya bağlıdır. Oysa su kaynaklarının kıtlığı gibi dev bir sorun vardır. Dolayısıyla, su kaynaklarının korunması ve rasyonel işletilmesi vazgeçilmez öneme sahiptir (Güler, 1999: 18-33; Mert, 2006: 32-33).

Avrupa Birliği

AB'nin su konusundaki yaklaşımını en somut olarak *Su Çevre Direktifi*'dir. Bu direktif, AB su yönetiminin ve su kaynakları yönetiminin çerçevesini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. *Su Çerçeve Direktifi*, 2000 yılında çıkarılmıştır. Suyun ticari bir meta olarak tanımlanmasıyla birlikte, AB geleneksel kamu yönetimi kurumları yerine yönetim kurumlarını önermektedir. Bunlar, Avrupa Çevre Komisyonu, Avrupa Birliği Su İnsiyatifi, Avrupa İçin Su Bilgi Sistemi ve Avrupa Akdeniz Su Bilgi Sistemidir. Suyun talep yönlü kurumsallaşması sürecinde, Türkiye için özel bir öneme sahip olan etkin küresel aktörlerden biri olan Avrupa Birliği üyelik sürecinde olan ülkelere "uyumlaştırma" adı altında *Su Çevre Direktifi*'ni dayatmaktadır. Böylelikle su politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda projelendirmeye çalışmaktadır. Direktifin 12. maddesine göre "üye ülkelerin birbiriyle entegre havza yönetimi zorunlu kılınmıştır". Bu zorunluluk, anılan direktifle belirlenen su kaynaklarının geliştirilmesi, mevcut kaynakların daha etkin kullanılması, talep yönetimi, çevresel etkilerin giderilmesi şeklinde "olumlanan" su politikalarının arkasındaki gerçek niyeti ortaya çıkarmaktadır. Böylece bütünleşik havza yönetimi ile kaynakların kontrolü, kamunun temsilcisi olan devletin elinden

alınarak, AB'nin eşgüdümünde sermayeye devredilmektedir (Özdiñç, 2006; Günaydın, 2009: 44; Kayır, 2008: 35-36). Kısacası AB su politikalarının hedeflediği yol, suyun ticarileştirilmesi, su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve buna uygun hukuki ve yönetsel değişliklerin yapılması yönündedir.

Dünya Ticaret Örgütü – Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)

Suyun sermaye tarafından küresel düzeyde kontrol altına alınmasına ve suyun metalaşmasına ilişkin en kapsamlı uluslararası sözleşmelerden biri 1994 yılında imzalanan GATS-Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasıdır (Güzelsarı, 2003; Acar, 2009). DTÖ'nün kuruluş aşamalarından biri olan GATS, uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel ilkeleri küresel düzeyde belirleyen bir anlaşmadır. Anlaşma tüm hizmet sektörlerini ve bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan tüm metaların üretimini serbestleşmeye açmaktadır. Yani, GATS hizmetler alanında hiçbir sektörü dışarıda bırakmamaktadır. Dolayısıyla, su ve atık-su hizmetlerini de ticari serbestleşme kapsamına almaktadır. Bir alt sektör olarak su ve atık su hizmetlerinin GATS anlaşmasına resmi olarak ilk dahil edilişi 2001 yılında Doha'da başlatılan DTÖ - Kalkınma Raundunda olmuştur (Yılmaz, 2009: 198-199).

GATS'ta hizmetler tanımından ne kastedildiğinin anlaşılması, gerek anlaşmanın özünü ve evrileceği yönü göstermesi, gerekse anlaşmanın kapsamına hangi hizmetlerin girdiğinin anlaşılması açısından önemlidir. GATS'a göre bir hizmetin uluslararası hizmete açılmasının tek sınırlaması, kamusal otoriteler tarafından yerine getirilen bir hizmetin ticari nitelik taşıması ve hizmet yerine getirilirken rekabetçi ortamın oluşmamasıdır. Bir hizmet alanında bu şartlardan sadece biri geçerli olduğunda bu alan GATS'ın kapsamında sayılmaktadır. Örneğin su alınıp, satılabilir bir meta mı? Piyasada rekabeti mümkün olan bir hizmet mi? Yanıt evet olmaktadır. Çünkü piyasada özel şirketler tarafından satışa sunulan şişe suları var; hepimiz de bu suyu kullanmak için para ödüyoruz. Dolayısıyla su hizmetleri GATS kapsamına alınmalı ve piyasaya açılmalıdır (Güzelsarı, 2003: 122). GATS anlaşmasındaki "su yatırım ve ticareti" başlığı altında: a) Erişilebilir su kaynaklarının kimin yönetim ve denetiminde olacağı, b) Kullanılabilir suyun hangi kanallarla tüketiciye ulaştırılacağına dair üretim, pazarlama ve dağıtım yetkisinin kimde olacağı, c) İçme suyunun üretim ve dağılımının kimin tarafından ve nasıl yapılacağı gibi hususlar piyasa ekonomisine terk edilmiştir (Yılmaz, 2009: 200).

Küresel Su Şirketleri

Dünyadaki su hizmetlerinin özelleştirilmesine talip olan çokuluslu şirketlerin en önemlileri Fransız ve İngiliz çokuluslu şirketleridir. Bunlar Fransız Lyonnaise des Eaux'a bağlı Suez, yine Fransız Generale des Eaux'a bağlı Vivendi (Generale des Eaux) ve Saur; Alman RWE ile ortak İngiliz

Thames Water, Anglian Water, North West Water, Severn Trent'dir. Dünya üzerinde suyla ilgili her özelleştirme, su hizmetleriyle ilgili her ihale ve her imtiyaz devrinde bu iki ülkenin şirketlerine rastlamak mümkündür. Fransa'da nüfusun %75'ine, İngiltere'de ise %88'ine su hizmetleri özel şirketler eliyle götürülmektedir. Her iki ülkenin de su özelleştirmelerine ilişkin "ulusal" politikaları, tecrübe, teknoloji ve sermaye birikimleri bulunmaktadır. Almanya su şirketleri ise su imtiyazcılığında Fransa ve İngiltere'ye göre oldukça geride kalmaktadır. Su hizmetleri Fransa'da %75, İngiltere'de %58 oranında özel sektör şirketlerince yürütülürken, bu oran Almanya'da %10 düzeyindedir. Ülkenin en güçlü su şirketleri kamu mülkiyetindedir. Berlin Eyaletinin su şirketi Berlinerwasser (BWB) dir (Mert, 2006: 25-39).

ABD'de ise Cumhuriyetçilerin aile şirketi olarak görülen ve Irak'ta etkin olan Bechtel bu alana yatırım yapan en büyük şirketlerdendir. Pazarın büyük bölümüne hâkim olan Avrupalı üç şirket, Avrupa ve Ortadoğu'da 121 milyon, Asya'da 57 milyon, Güney Amerika'da ise 34 milyon müşteriye hizmet satmaktadır. 2001'de su hizmetleri endüstrisi şirketlere 1 trilyon dolara yakın kâr getirmiş ve bu sektör ilaç/eczacılık sektörünü aşarak petrol endüstrisinin yarısı bir getiriyle, ikinci sıraya oturmuştur. Almanya, dünya genelinde su işletmeciliğinden çok finansman, proje ve yapım aşamalarında yaygın bir güç sergilemektedir. Bu özellik Türkiye'de net bir şekilde izlenebilmektedir. Almanya Şirketleri arasında Berlinerwasser ve Gelsenwasser, su işletmeciliğinden uluslararası piyasada ve bu arada Türkiye'de de kendilerine yer açmaya çalışmaları dikkat çekmektedir. Sadece bu şirketlerin hükümetlerle sözleşme yapmaları için aranan koşullar incelendiğinde dahi su politikalarının sermaye lehine nasıl yeniden düzenlendiğini görmek mümkündür. Bu koşullar; a) Sözleşmelerin hükümet garantili olması, b) Sözleşmelerde enflasyon, devalüasyon ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı koruma olması, c) Sözleşmelerin garantili bir yatırım getirisi olması, d) Tarifelerde otomatik artışlar bulunması ve bu artışların yetkisinin çok uluslu şirketlerde olması ve e) Sözleşmenin gerçek rekabetin bulunmadığı pazarlar için yapılması ve kontrolün çokuluslu şirketlerde olması gibi bir dizi koşul su şirketlerinin riskleri kamuya yükleyerek kâr oranlarını nasıl artırdıklarına işaret etmektedir (Mert, 2006: 22-39).

III. Su Özelleştirmelerinin Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Toplumsal evrim süreci içinde insan toplulukları hep suyun olduğu yerlerde yerleşmiş, varlıklarını sürdürmüş ve toplumsal gelişimlerini sağlamışlardır. İnsanlık bu günkü gelişmişlik düzeyini suya borçludur. Günümüzde su ekonomik, ideolojik ve stratejik araçlardan biri haline gelmiştir. Su ortak bir mülktür çünkü, tüm yaşamın ekolojik temelidir. Su insanlık tarihi boyunca ve çeşitli kültürler tarafından ortak mülk olarak yönetilmiştir. Pek çok topluluk suyu halen ortak mülk olarak yönetir, suya paylaşılan bir kamu malı

olarak yaklaşılır olmasına karşın su kaynaklarının özelleştirilmesi günümüzde ivme kazanmıştır (Shiva, 2003). Ercan'ın da vurguladığı gibi “artık yaşamın özü olan ortak kullanımlar- commons- (su, orman) sermayenin yeni birikim dinamiklerinin temel belirleyeni oldu, oluyor” (Ercan, 2011).

Dünyanın değişik bölgelerinde 1990 sonrası su özelleştirmelerinde muazzam ölçüde artış olduğu görülmektedir. Çokuluslu şirketler, telefon, gaz ve enerjiden sonra su sektörüne yönelmişlerdir. Su kaynaklarının tükenmesi ve kirlenmesi sonucunda oluşan “doğal kaynak pazarı” birçok firma için oldukça cazip bir yatırım alanı olarak görülmektedir. Sektördeki bu krizden sağlanacak kârın yanı sıra, firmaları bu alana yatırım yapmaya çeken bir unsur da, geleneksel para kaynakları dışında, Dünya Bankası gibi yatırım ve geliştirme bankaları ile çevre fonlarından kredi sağlanıyor olmasıdır. Çokuluslu şirketler genelde pazar alanlarını geliştirmeyi ve kâr oranlarını arttırmayı hedeflerler. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde kamunun yetkilerini azaltarak kendilerine pazar yaratma amacındadırlar. Devleti desantralize ederek kamu kesimi kurallarından kurtarmaya çalışırlar.

Dünya Bankası ve IMF gibi finans kuruluşları az gelişmiş ülkelerde finansal krizler sayesinde özelleştirme ve yeniden yapılandırma programları uygulattırmaktadır. Bu politikalar sonucunda ise çok uluslu şirketler yararına pazarın geliştirilmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de su ve kanalizasyon hizmetlerinin sağlanmasında Dünya Bankası yönlendiriciliğinde gerçekleştirilen uygulamalar, beraberinde su tarifelerinin yükselmesi sonucunu getirmiştir. Projelerin uygulandığı yerlerde su kayıp oranlarının azaltılmasında hedeflenen düşüşler gerçekleştirilememiş, su şirketleriyle belediye su ve kanalizasyon idareleri birbirleriyle davalık olmuşlardır. Bu davalar halen sonuçlanmamıştır (Çınar, 2008b: 51).

Günümüzde liberal politikalara bağlı sosyal devletin hızla çekildiği alanların başında kentsel altyapı hizmetleri alanı gelmektedir. Özellikle altyapı hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucunda hizmetin toplumsal ve sosyal içeriği, hizmetten kâr sağlamak şeklinde değiştirilmiş, vatandaş, müşteri yerine konulmuştur. Kentsel hizmetlerin kâr amacı güdülerek verilmesindeki sakıncalar, özellikle içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri bağlamında giderek kendini “su yoksulluğu/ yoksunluğu” olarak göstermektedir. Bu temel sorun, 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren talep odaklı politikaların uygulanmasını kolaylaştıran, suyu ekonomik bir mal olarak değerlendiren yeni politikaların hayata geçirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun anlamı, dünya üzerinde ortak mal niteliğindeki doğal kaynakların özel mallara dönüştürülmesi, doğal kaynakların giderek ticarileştirilmesidir. Bu politikalar, suyun ekonomik bir mal olarak benimsenmesini ve dolayısıyla fiyatlandırılmasını sağlamanın yanı sıra suyu bir insan hakkı, ortak mal ve hizmet olmaktan da çıkarmıştır.

Suyu uluslararası ve yerel sermayenin denetimine sokma potansiyelini taşıyan yönetim biçimleri, küresel kapitalizmin krizlerine çare bulma arayışlarının da bir uzantısı olarak gündeme gelmektedir. Suyu kamusal bir tekel olmaktan çıkartarak özel tekellerin denetimine sokma çabası, kapitalizmin ancak daha da büyüyerek, kendisine yeni yatırım ve kâr alanları açarak var olma dinamiğinin halen sürdüğünü bir kere daha açıkça ortaya koymaktadır (Çınar, 2008b). Oysa su, tüm insanlar hatta tüm canlılar için vazgeçilmez bir yaşam kaynağıdır. Bu sebeple suyun yönetimi ve nasıl yönetilmesi gerektiği tarih boyunca önemli bir konu olmuştur. Suyun iyi yönetilmediği ve iyi planlanmadığı toplumlarda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır (Çınar, 2009: 129).

Küresel ölçekte su hizmetlerindeki özelleştirmeler su fiyatlarındaki baskıları her geçen yıl daha da artırmaktadır. Malezya, Filipinler, Bolivya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye ve diğer birçok ülkede özelleştirmelerin olumsuz sonuçları ortaya çıkmış, su kaynaklarının korunması bir yana, su, parası olanın istediği gibi tasarruf ettiği bir metaya dönüşmüştür. Bunlar sonucunda, yoksul kesimlerin su hizmetinden dışlanmasına yol açan yüksek su tarifeleri önlenememiştir (Bkz. TMMOB, 2009: 66-68).

Meksika’da 1990’lı yılların başından itibaren su işleri özel sektöre açılmış ve bu sürecin hukuki altyapısını oluşturmak için en başta Anayasa değiştirilmiştir. Su ve kanalizasyon işleri tümüyle yerel yönetimlere aktarılmış ve bu yetki devrinden sonra Meksika su sisteminin %20’si on yıl içinde özelleştirilmiş, iki Fransız şirketi Suez ve Vivendi yanında bir de İngiliz şirketi United Utilities ile İspanyol Aguas de Barcelona Meksika’da pazarın yöneticileri durumuna gelmiştir. Sonuçta Meksika’da da su fiyatları muazzam oranlarda artmıştır. Şili’de 1981 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile su hakkını satın alanlar bu alanda sorumlu kamu idaresi olan Devlet Su Teşkilatı’ndan izin almadan su kullanım haklarının yerlerini ve şekillerini serbestçe değiştirme yetkisine sahip olmuştur. Bununla beraber şirketler, su kullanım hakkını satın aldıktan sonra herhangi bir vergi ya da ücret ödememişlerdir. Şili’de su piyasasını Suez elinde tutmaktadır ve DB’nın koyduğu bir koşul olarak Suez Lyonnaise des Eaux şirketine %33 kâr payı Şili devletinin garantisi altındadır. Su fiyatlarında ise %41’den artış olmuştur.

Bolivya’nın Cochabamba Belediye Başkanı Amerikan şirketi olan Bechtel’in yan kuruluşu Aguas del Tunari konsorsiyum ile 40 yıllık su imtiyaz sözleşmesi imzalanarak şebeke işletme hakkı verişmiştir. Şirket su fiyatlarını %200 oranında artırmış, su faturalarını ödeyemeyen halk bunun üzerine bahçelerine kuyu açarak ya da yağmur suyu toplayarak, suyunu kendisi sağlamaya çalışmıştır. Fakat şirket, imtiyaz sözleşmesine dayanarak halkın kendi çabalarıyla elde ettiği suyun dahi ücretini almak için tahsilât memurları göndermiştir. %400’lere varan fiyat artışları ve şirketin kâr hırsıyla yağmur suyunu bile fatura etme talebi karşısında halk ayaklanmış, mücadeleler sırasında

polisin açtığı ateş sonucu yaşanan ölüm toplumsal başkaldırıyı tetiklemiştir. Yapılan su savaşı ile Suez Bolivya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Tarihe Cochobamba Su Savaşı olarak geçen olay Bolivya halkı için büyük kazanımdır. Endonezya'nın 220 milyon nüfusla ABD'den sonraki 7'nci yoğun nüfusa sahip olmasına rağmen nüfusun yalnızca %33'üne şebeke suyu sağlanmaktadır. Dünyadaki su kaynaklarının %6'sına sahip olması su şirketlerinin iştahını kabartmaktadır. Endonezya'da yeni anayasa ile su hakkı ticari bir hak şeklinde ifade edilmiş, yasa kabul edildikten sonra su tarifesine gereksinim neden gösterilerek su işletmecilerince suya erişim tarifeleri yükseltilmiştir. Su tarifesinin belirlenmesinde özel sektör de söz sahibidir. Jakarta'daki su hizmetlerini 10 yıldır Suez's Financial Engineering Şirketi yürütmekte ve su tarifeleri de her altı ayda bir otomatik olarak artmaktadır.

Güney Afrika Anayasası'nda halkların su hakkından faydalanma hakkı var denmesine rağmen 2003 yılında özelleştirme stratejileri hayata geçirmiştir. Güney Afrika'da yetkililerle Fransız su tekeli Suez arasında bir sözleşme imzalanmıştır. "Suyun Muhafaza Edilmesi" kapsamındaki bu sözleşmede, zenginlere suyu istediği kadar kullanma hakkı verilirken yoksul halklar için suyun muhafaza edilmesine yönelik hedefler bulunmaktadır. İlk uygulama bölgesi olan Johannesburg'ta hükümet bu projeyi uygulayabilmek için halk, alt yapının yenileneceği üzerinden ikna edilerek aboneler için kontrollü sayaç uygulamasına geçilmiştir. Böylece suyun tasarrufu değiştirilerek öde-kullan yani "paran kadar su" sistemi işletilmeye başlanmıştır. Ancak fakir halkın çoğunlukta bulunduğu Güney Afrika Cumhuriyeti'nde suya erişemeyen halk ayaklanarak özelleştirmelere karşı mücadele başlatmıştır. "Sayacı yok et suyun tadını çıkar" kampanyasıyla 20 bin abone sayaçlarını kırıp direk su sistemine bağlanarak suya erişim haklarını kullanmışlardır.

Filipin Hükümeti 1997 yılında şebeke suyu hizmetlerini sermayeye açmıştır. Yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip olan, doğu ve batı bölgesi olmak üzere iki bölgeye ayrılan Manila'da şebeke suyu hizmeti iki farklı şirkete verilmiştir. Doğu bölgesinde Ayala, Bechtel ve Mitsubishi ortaklığında kurulan Maynilad Water Services (MWS), batı bölgesinde ise Benpres ve Suez ortaklığında kurulan Manila Water Company (MWC) şirketlerine 25 yıl süreyle su hizmetleri devredilmiştir. MWS'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede fiyatlarda 4 kat, MWC'nin su hizmetlerini yürüttüğü bölgede ise 3 kat artış yaşanmıştır. Avrupa Kıtası'nda İngiltere'de 1989 yılında su ve kanalizasyon hizmetleri özelleştirilmiş, bunun sonucunda suyun kalitesi yüzde 40 düşerken su fiyatları iki kat artmış, iki milyon kişi su faturası ödeyemez duruma gelirken evlerin suları kesilmiştir. Fransa'da da büyük şehirlerin su hizmetleri özelleştirilmiş, kırsal kesimde ve küçük yerleşim yerlerinde ise su hizmetleri hala kamu eliyle yürütülmektedir. Özel firmaların su fiyatları kamunun fiyatlarının yüzde 30 üzerindedir (TMMOB, 2009: 66-68).

Öte yandan su kaynaklarının özelleştirilmesinde su rüşveti durumuna

sıkça rastlanılmaktadır. Hem Lesotho’da hem de Pakistan’da kişiler şirketlerden rüşvet almaktan suçlu bulunmuş fakat şirketler bu rüşvetleri ödemekten suçlu bulunmamışlardır. Su sözleşmelerini almak için, SUEZ ve VIVENDI’nin ve yavru şirketlerinin yöneticileri hakkında rüşvet vermeye ilişkin olarak, özellikle gelişmiş ülkelerde birçok mahkûmiyet kararı verilmiştir. Dünya Bankası’nın kendi birimi tarafından yapılan araştırmada “çokuluslu firmaların *büyük ihtimalle* idari rüşvetler ödedikleri ve diğer firmalar gibi devleti ele geçirmeye çalıştıkları ve merkezi yurt dışında olan çokulusluların diğer firmalara göre kamusal fırsatları ele geçirmek için daha fazla komisyon ödedikleri saptanmıştır” (Shiva, 2003; Topçu, 2003).

Suda özelleştirme politikası yürüten ve su hizmetlerine özel sektör katılımının kamu-özel ortaklık modelleriyle artırılması gereğine işaret eden devletler, bu uygulamalar sonucunda rekabetçi bir su piyasasının oluşacağını, böylelikle su hizmetlerinin daha etkin yürütebileceğini, maliyetin ve su fiyatının düşeceğini öne sürmektedir. Oysa dünyada su özelleştirmeleri ile birlikte ortaya çıkan sonuçlar bu iddiaları geçersizleştirmiştir. Tablo-1’de de görüleceği üzere dünya genelinde belediye yönetiminde olan su hizmetleri, özel işletmelere göre hem daha ucuz hem de işletme maliyetleri daha düşüktür (Mert, 2006: 22). Dünyanın farklı yerlerinden seçilmiş örneklerle ilişkin tüketici maliyetleri, belediye/özel sektör farkları ile birlikte verilmiştir. Tablo incelendiğinde, özel sektörün gerek işletme maliyetleri gerekse tüketici maliyetleri açısından belediye maliyetlerinin çok üzerinde olduğu görülecektir. Çek Cumhuriyetinde İngiliz Su Şirketi Welsh Water’ın, Çek SCVK şirketindeki %36’lık payıyla Güney Bohemya’nın su ve kanalizasyon işletmesini almasının ardından su fiyatları, 1995 yılında 1989 yılındaki fiyatlarına göre 24 kat artmıştır (Mert, 2006: 30).

Tablo-1 - Özel Sektör ve Belediye Yönetimlerinde Su Maliyetlerinin Karşılaştırılması (\$/m³)

Yer	Sektör	Tüketici Maliyeti	İşletme Maliyeti
Stockholm	Belediye	0,28	0,17
Manchester	Özel	0,91	0,40
Bristol	Özel	0,83	0,48
Gothenburg	Belediye	0,38	0,11
Kriklees	Özel	0,99	0,52
Hartlepool	Özel	0,73	0,35
Helsinborg	Belediye	0,42	0,42
Waverly	Özel	0,82	0,48
Wrexham	Özel	1,25	0,57
İsveç Ortalaması	Özel	0,36	0,23
İngiltere Ortalaması	Özel	0,93	0,48

Kaynak: Emek Araştırma Dergisi, Sayı:1999/1: 28

Su ve kanalizasyon hizmetleri, gündelik yaşamın vazgeçilmez en temel

gereksinimidir. Su kaynaklarının kıtlığı ve altyapı tesislerinin yetersizliği ile karşı karşıya kalan ülkeler, yeni yatırım kaynaklarını arttırmak yerine, var olan kaynak ve altyapıyı en iyi şekilde işletmeyi tercih etmektedirler. Bu tercih aslında, arz yönlü altyapı politikalarının yerini talep odaklı politikalara bırakmasıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre içme suyu ve kanalizasyon hizmetine erişebilen kentli nüfus oranına baktığımızda sağlıklı suya erişen nüfus oranı geçiş ekonomisindeki ülkelerde %97, sanayileşmiş ülkelerde %99'dur. Bu oran az gelişmiş ülkelerde %66'dır. Latin Amerika ve Karayipler'de %77, Afrika'da %38, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da %77, Asya ve Pasifik'te %63'tür. Dünya genelinde ise sağlıklı suya erişen nüfusun oranı %82'dir. DİE (şimdiki TÜİK) 1998 yılı verilerine göre Türkiye'de de belediye statüsündeki yerleşmelerde, nüfusun %90.26'sına sağlıklı içme suyu hizmeti sunulmaktadır. 1986 yılında Türkiye genelinde sağlıklı suya erişebilen nüfusun oranı %84'dür. 12 yılda %6.26 oranında bir iyileşme kaydedilmiştir (Mert, 2006: 31).

Türkiye'de Su Özelleştirmeleri, Dünya Bankası Projeleri ve Suda Fiyatlandırma Baskısı

Özellikle son otuz yıl içerisinde neoliberal içerikli su politikaları doğrultusunda hem uluslararası, hem de ulusal düzeyde su yönetim yapılarında değişiklikler söz konusu olmuştur. Türkiye'de de su yönetimi ticari ve piyasa bir model doğrultusunda değiştirilme sürecine sokulmuştur. Türkiye'de su ve kanalizasyon hizmetlerinin sağlanmasında özellikle Dünya Bankası yönlendiriciliğinde gerçekleştirilen uygulamalar, beraberinde su tarifelerinin yükselmesi sonucunu getirmiştir. Projelerin uygulandığı yerlerde su kayıp oranlarının azaltılmasında hedeflenen düşüşler gerçekleştirilememiş, su şirketleriyle belediye su ve kanalizasyon idareleri birbirleriyle davalık olmuşlardır. Bu davalar halen sonuçlanmamıştır (Çınar, 2008b: 51).

Dünya Bankası'nın su ve kanalizasyon sektörüne yönelik kredi politikası diğer ülkelerdekine benzer biçimde Türkiye'de de belli dönemlerde bazı değişiklikler geçirmiştir. 1970'li yıllarda öncelikli olarak fiziksel kapasiteyi geliştirmeye ağırlık veren Banka'nın kredi politikası 1980'li yıllarla birlikte su ve kanalizasyon idarelerinin oluşturulması kapsamında kurumsal yapılanmanın ticari esaslara göre değiştirilmesi hedefine yönelmiş ve bu kapsamda çeşitli projelere öncelik vermiştir. Bu hedefler doğrultusunda sübvansiyon uygulamaları azaltılırken, su tarifelerinin belirlenmesinde "karlılık esası" ön plana gelmiş, "kullanan öder" ilkesi içselleştirilmiştir. Dünya Bankası'nın temel politikası yerel yönetim aygıtının eylem alanında kalan içme suyu, kanalizasyon ve katı atık hizmetlerinin kamu hizmeti alanından çıkarılarak pazar alanına aktarılması; böylece ticari bir hizmet haline getirilmesidir (Güler, 1999: 49). Müşteri kavramı, ticari işletmelerin, verdiği hizmet üzerinden kar elde etmek amacıyla en yüksek düzeyde parasını almayı hedeflediği kitleyi ifade etmektedir. Kamu hizmetleri karşılığında alınacak bedelin hizmetin

sürdürülmesi için gerekli maliyeti aşmayacak düzeyde tutulması gerekirken, su hizmetlerinin ticari bir zihniyetle yürütülmesi ve kâr elde etme amacının ön plana çıkması kamu yararı ile örtüşmemektedir (Kayır vd., 1999: 217-220). Dünya Bankası'nın su sektöründe ilk finanse ettiği projelerin yıllara göre genel dökümü Tablo-2'de verilmiştir (Bkz. Topçu, 2006a: 289-290).

Tablo-2 Dünya Bankasının Türkiye’de Finanse Ettiği Su ve Kanalizasyon Projeleri (milyon dolar)

Proje Adı	Proje Durumu	Başlama Tarihi	Bitiş Tarihi	Kredi Tutarı	Proje Toplamı
Belediye Hizmetleri Projesi	Bitti	23.06.2005	30.06.2010	275	305.2
Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi	Bitti	14.04.1998	12.31.2004	13.1	24
Antalya Su Temini ve Çevre Sağlığı Projesi	Bitti	25.05.1995	30.06.2003	100	244.6
Bursa Su ve Çevre Sağlığı Projesi	Bitti	11.03.1993	30.06.2001	129.5	258.4
İstanbul Su Temini ve kanalizasyon Projesi	Bitti	01.12.1987	30.01.1998	218	-
İzmir Su Temini ve Kanalizasyon Projesi	Bitti	21.05.1987	Bilgi Yok	184	-
Ankara Kanalizasyon Projesi	Bitti	21.12.1989	28.02.1999	173	556.8
İstanbul Kanalizasyon Projesi	Bitti	27.05.1982	Bilgi Yok	8 8.1	-
İstanbul Su Temini Projesi	Bitti	27.06.1972	30.06.1981	37	-

Kaynak: Ferhunde Hayırseder Topçu (2006), “Suda Dış Kredi: İzmit Örneği”, Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiç, (Der), ‘Su Yönetimi’ Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri, Ankara: Memleket Yayınları, s.293

Dünya Bankası tarafından önerilen İstanbul Kanalizasyon Projesi kredisinin bir koşulu olarak gündeme gelen İSKİ modeli başlangıcından itibaren “kullanan öder” ilkesine dayalı bir ticarileştirme modeli olmuştur. Yeni modelde tarife belirleme yetkisi, vesayetten arındırılmış ve ticarileştirilmiştir. Bu kapsamda, önceleri belediye meclisinin aldığı tarife kararlarının, belediyenin bağlı olduğu en büyük mülki amirin onayına sunulması gerekirken; bu koşul İSKİ modeli için ortadan kaldırılmıştır. Tarifelerde ticarileşme, tarifeler yoluyla en azından maliyetin karşılanması ve kâr alınmasının zorunlu hale getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Tarifeler belirlenirken kâr payının %10’dan aşağı olamayacağı öngörülmüştür. Ayrıca yapılan bazı düzenlemelerle İSKİ tarafından gerçekleştirilecek alt yapı yatırımlarında Devlet İhale Kanunu’nun dışına çıkılmıştır. Bu yatırımlara ilişkin alım, satım ve ihalelerin yönetmelikle düzenlenmesi kabul edilmiştir. Böylece hizmetlerin doğrudan doğruya idare tarafından yerine getirilmesi yerine, değişik yöntemlerle özel girişimlere yaptırılabilmesinin önü açılmıştır. Kısacası İSKİ modeli su hizmetlerinin özelleştirilmesini, ticarileştirilmesini ve metalaştırılmasını kolaylaştıran bir özelliğe sahip olmuştur (Çınar, 2008b: 50; Güler, 1999).

1980’lerde İstanbul’da uygulamaya konan ve uygulama süreci içinde biçimlenen İSKİ modeli doğrultusunda, ticari esaslı su ve kanalizasyon

yönetimi modelinin diğer büyük kentlere yaygınlaştırma çabası ağırlık kazanmıştır.¹ Böylece büyük kentlerden başlayarak su ve kanalizasyon hizmetlerinin ticari esaslarla sağlanmasının önü açılmıştır. Su ve kanalizasyon idarelerinin kimi yatırımlarında uluslararası sermaye kullanılmaya ve çokuluslu şirketlerin yatırımlarına kanal açılmaya başlanmıştır. Gelenen aşamada kamusal ve dolayısıyla siyasal otoriteleri devreden çıkaran bir dizi anlaşma ve sözleşme ile su ve kanalizasyon sektörünün sermayeye devredilmesi dönemi başlamıştır.

Dünya Bankası'nın 1990'lı yılların başından itibaren izlediği kredi politikası, su ve kanalizasyon hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde doğrudan özel sektör katılımını sağlamayı ve bu kapsamda kredi verilen belediyelerin su temini ve kanalizasyon işlerinin işletiminin özel sektöre devrini amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, belediye ile özel şirket arasında kiralama sözleşmeleri yapılmıştır. Bu uygulamalar beraberinde pek çok sorunu getirmiştir (Güler, 1999: 49). Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 2000'li yıllar kamu-özel ortaklığı modelleri aracılığıyla su hizmetlerine özel sektör katılımını artırma girişimlerine tanıktır. Dünya Su Forumlarında ve Dünya Su Vizyonu'nda ortaya konulan suda tam maliyete göre fiyatlandırma, özel sektör yatırımlarını artırma ve teşvik etme, kamu yatırımlarını araştırma ile sınırlı tutma hedeflerinde de bu görülebilmektedir. Özel sektör mantığının ağırlıklı olması durumunda, tüm "paydaşlar/ortaklar"ın katılımının ve etkisinin eşit olması da beklenemez. Türkiye'de kamu mali finansmanından küresel mali kuruluşların finansmanına geçiş, kamu-özel ortaklıkları, su hizmetlerindeki fiyat artışları, akarsuların özelleştirilmesi gibi öneri ve uygulamalar, Dünya Su Konseyi tarafından ortaya konulan vizyon hedeflerinin uygulandığını göstermektedir. Su hizmetlerinin sunumu ve yönetimindeki mevcut ve olası değişiklikler dikkate alındığında, 2009'da yapılan İstanbul Dünya Su Forumu bu sürecin devam etmesini ve hızlanmasını sağlamıştır (Topçu, 2008: 53). Farklı coğrafyalarda, farklı toplumsal kesimlere mensup insanları ulvi bir amaç etrafında geliştirecek her türlü araç konusunda uzlaşılabilirliği önermesiyle yola çıkan Forum, özünde farklılıkları aşmayı değil devam ettirmeyi amaçlayan çözüm önerilerini tartışılmaz birer norm statüsüne taşımayı başarmıştır (Çelik, 2009: 94).

Dünya Bankası'nın kredilendirdiği projelerde dikkati çeken temel amaç şudur: Hizmetin özelleştirilmesi ve buna bağlı olarak ticarileştirilip kamu hizmeti alanından çıkarılması ve bu amaca ulaşmak için de yeni bir kurumsal yapılanmanın gerçekleştirilmesi. Bu kapsamda gündeme gelen en önemli projelere Bursa Su ve Hıfzıssıhha Projesi, Antalya Su ve Çevre Sağlığı Projesi, Kayseri Atıksu Arıtma Tesisi Projesi, İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su

¹ Örneğin, bu kapsamda 1989 yılında Ankara Kanalizasyon Projesi yapılmıştır. Bitiş tarihi 1998 olan proje Dünya Bankasının "başarısız" olarak nitelendirdiği projelerden biridir. Bankanın "başarısız" olarak nitelendiği bir başka proje Çukurova Kentsel Gelişim Projesidir. Bir başka "başarısız" bulunan proje İzmir Su Temini ve Kanalizasyon Projesidir. Dünya Bankası 1987 yılında 184 milyon dolar krediyle İzmir Su Temini ve Kanalizasyon Projesi gerçekleştirmiş ve proje 1995 yılında bitirilmiştir (Çınar, 2008b: 50).

Temini Projesi, Çeşme–Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi örnek verilebilir (TMMOB, 2009: 61-66).

1995 yılına kadar Türkiye’de su ve kanalizasyon hizmetlerinde özel sektör katılımına dayalı bazı özelleştirme örnekleri uygulamaya konmuşsa da, henüz “yap-ışlet devret”, “yönetim sözleşmesi”, “kiralama sözleşmesi” ve “imtiyaz devri” gibi modeller tam olarak uygulanmıyordu. 1995 yılında 100 milyon dolarlık Antalya Su ve Çevre Sağlığı Projesi söz konusu modellerin uygulanmasına geçişin önemli bir basamağını oluşturmaktadır. Antalya’da Dünya Bankası’nın yönlendiriciliğiyle su ve kanalizasyon hizmetleri özel bir işletmeciyeye kiralama yöntemi ile devredilmiştir (Bkz. Kayır vd, 1999). Yapılan uluslararası ihaleyle su ve kanalizasyon işletmesi 10 yıllığına Antalya Su İşletmeleri A.Ş (ANTSU)’ya geçmiştir. ANTSU’nun bütün hisselerinin sahibi durumuna gelen Suez Lyonnaise des Eaux uluslararası ekonomik alanda su konusunda uzmanlaşmış bir Fransız şirkettir. Antalya’da su ve kanalizasyon işletmesinin 10 yıllığına Antalya Su İşletmeleri ANTSU’ya geçmesinin ardından su fiyatları üzerinde baskılar artmaya başlamıştır. Su ve kanalizasyon hizmetlerinin fiyatlandırılmasında yıllar içinde büyük artış olduğu ve bu artışların tüketici gruplarına eşitsiz ve dengesiz dağıldığı görülmektedir. Bu durum özellikle meskenler aleyhine olmuştur. Turizm işletmelerinin fiyatlandırmada mesken kategorisi içine alınmış olması da gelir grupları açısından eşitsizliği artırmaktadır (Mert, 2006).

ANTSU uygulamaları sonucunda aylık su fiyatlarında %7’lik bir artış olmuş, 1996 yılında 21.000 TL olan bir metreküp suyun fiyatının 1999 yılı Kasım ayında 206.551 TL’ye yükselerek, 3 yılda %1000 zam yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca ANTSU, yapılacak olan inşaat ve teknoloji transferlerini de yerine getirmemiş ve toplum tarafından büyük tepkilere yol açmıştır (Kayır vd., 1999: 220). 2001-2002 yıllarında su fiyatları artış oranı %113’lere varmış, 2000-2004 yılları arasında ise fiyatlardaki artış oranı %357’lere ulaşmıştır. Şirketin su fiyatlarını artırma talebi hiç bitmemiştir. Şirket fiyat artış talebinin gerekçesi olarak alt yapı yatırımlarını ve işletme maliyetlerinin yükselmesini göstermiştir. Ardından Antalya Büyükşehir Belediyesi, 10 yıllık süre dolmadan 2002 yılında şirket ile yapılan sözleşmeyi feshetmek durumunda kalmıştır. Şirket konuyu uluslararası tahkime götürerek tazminat talebinde bulunmuştur (TMMOB, 2009: 61-62; Kayır ve Akıllı, 2006).

Uygulanan su tarifelerinin eşitlik ilkesini zedelediği görülmektedir. Büyük boyutlu yatırımlar gerekçe gösterilerek su birim fiyatı yüksek tutulmakta, su fiyatlarına aylık %7 zam yapılmakta, su sayaçları iki ayda bir okunmakta, kanalizasyon sistemi henüz çalıştırılmadığı halde atık su ücreti ve çevre temizlik vergisi adı altında kullanım bedeli alınmaktadır. Söz konusu uygulama tüm yerel halka büyük mali yükler getirmesinin yanı sıra gelir grupları dikkate alınmadan yapıldığı için alt ve orta gelir grupları açısından adaletsizliği ve eşitsizliği artırmıştır. Kimi zaman su tüketim miktarları

üzerindeki değişikliklerle kimi zaman da kademe sayılarındaki değişikliklerle yeniden düzenlenen tarifeler, eşitsizliği daha da fazla derinleştirmiştir (Kayır vd., 1999: 215-216). Sonuç olarak, Antalya’da birçok yarar getireceği beklentisi ile başlatılan su ve kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi süreci, sorunlara çözüm getirmekten çok yeni sorunlar yaratmıştır.

İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi (İzmit Su Projesi) su tutma havzası, Yuvacık Barajı, arıtma tesisi, boru hatları ve pompa istasyonlarından oluşmaktadır. Projenin tasarlanması, yürütülmesi ve işletilmesi aşamalarında ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle Hazine verdiği ürün satın alma garantisi çerçevesinde iki yıl içerisinde (1999-2000) 387 milyon ABD doları tutarında su faturası ödemek zorunda kalmıştır. Üstelik bedeli ödenen su, herhangi bir şekilde kullanılamamıştır. Tesislerin işletme süresinin 15 yıl olduğu dikkate alındığında; yapılacak ödeme kalan yıllarda (18.01.2014 tarihine kadar) artarak devam edecektir (TMMOB, 2009: 62-63; Mert, 2008). Projenin en büyük sorunu yüksek maliyettir. YİD modelinde projenin toplam maliyeti üretilen malın (suyun) birim fiyatına aynen yansımaktadır. Buna modelin 15 yıllı sınırlı olması hususu eklendiğinde satılacak suyun birim fiyatı ortalama 4 ABD Doları gibi oldukça yüksek bir hale gelmektedir.² Projenin, benzer işlere oranla üç ilâ dokuz kat pahalıya mal olması, birim fiyatının yüksekliği, ihtiyaç olmaması nedeniyle satılamaması ve tüm risklerin kamu sektörü üzerinde kalması gibi olumsuzluklar yaşanmıştır (Mert, 2008). Öte yandan Dünya Bankası projelerinden Çeşme–Alaçatı projesi sonucunda da 2001 yılında içme suyunun metreküp atık su bedeli dâhil İstanbul’da 400.000, Ankara’da 330.000, İzmir’de 440.000 TL iken, bu suyu Çeşmeliler atık su bedeli hariç 1 milyon 100 bin liradan kullanmışlardır (Mert, 2008: 373-374; TMMOB, 2009: 62).

Türkiye’de nüfusun %99’u su hizmetini kamu kurumlarından almaktadır. Su hizmetlerinin özelleştirildiği kentsel yerleşmeler günümüzde az olmasına rağmen üzerinde durulması gereken bir durumdur. Antalya Büyükşehir Belediyesi su işletmesi özelleştirilmesi tekrar kamuya döndürülmüştür. Ancak İzmit Belediyeleri’ne toptan su satan baraj işletmeciliği devam etmektedir. Birçok şehrimizin su işletmeciliği ise ihale sürecindedir. Su işletmeciliği çoğu yerde kısmi olarak özelleştirilmiştir. Bu özelleştirmeler sayaç okuma, istasyon bakımı gibi çeşitli parça işlerin ihale edilmesi şeklinde yapılmaktadır. Su ve kanalizasyon hizmetlerinde özelleştirme ve piyasalaştırma süreci 2000’li yıllarda artarak devam etmektedir. Örneğin, Ankara Büyükşehir

² Taraflar Arasında Uygulama ve Su Satış Anlaşmasının (USSA) imzalandığı 24.08.1995 tarihinde Türk Hukukunda henüz yerini almamış olan “Uluslararası Tahkim”e sözleşmede yer vermek suretiyle hukuka aykırı bir düzenleme yapılmıştır. İzmit Büyükşehir Belediyesi’nin, kararname ile kendisine verilen denetim görevini yerine getirmemesi ve YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetlerin bedellerini tespit yetkisi kendisine ait iken Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile bu yetkiyi şirkete devretmesi sonucunda, şirket bu yetkiyi kullanarak yatırım ve işletme maliyetlerine yansıtılmaması gereken bazı giderleri su faturalarına yansıtmış ve bunun sonucunda da garantör sıfatıyla Hazine tarafından yapılan ödeme miktarı usulsüz olarak yükselmiştir (Sayıştay, 2002; Mert, 2008).

Belediyesi sayaç okuma hizmetlerini taşeronlaştırmış ve sonrasında “kademeli su tarifesi” uygulamasına başlanmış, su tüketimine keyfi bir sınır koyulmuş; tesisat abonelerinin bu sınırı aşmaları durumunda, aşılan kısmı çifte tarifeden ödemeleri zorunluluğu getirilmiştir. 2007’den bu yana yaşanan susuzluk sonrasında suyun artık kolayca ulaşılabilecek doğal bir kaynak değil, bedeli ödenerek satın alınabilecek “ticari bir mal” olduğu düşüncesi benimsetilmeye çalışılmıştır. Kısacası su hizmetlerine yönelik yeni siyasal, ekonomik ve sosyal kararların alınması için uygun bir zemin yaratılmıştır. İdarece verilen su hizmetinde “kullanan öder ilkesi” daha da etkinleştirilebilmiştir (Ulusoy, 2009: 125-157). Öte yandan Bodrum-Güllük’te Belediye, içme suyu hizmetlerini Tepe-Afken Su Kanalizasyon (TASK) A.Ş.’ye 35 yıllığına devretmiştir. Edirne Belediyesi, mevcut içme suyu ve atık su ve şebekelerinin yönetilmesi ve işletilmesini kapsayan hizmetlerin imtiyaz hakkını 30 yıl süreyle ihaleye çıkarmıştır (TMMOB, 2009: 65). Suya kamu değeri haricinde piyasa malı bakışının yüklenmesi ile su hakkının yanında aynı zamanda sağlık hakkının da, suya piyasa tarafından biçilen değeri karşılayamayan insanlardan alınması demek olacaktır.

Sonuç

Son yirmi yıldır dünyada ve Türkiye’de suyun ticari bir meta olarak tanımlanmasına gerekçe olarak sunulan açıklamaların ortak paydasında “su kıtlığı” vurgusu yer almaktadır. Suyun kıt bir kaynak olduğu fikrini paylaşan yaklaşımlar suyun yönetilmesini ve dünyadaki su kaynaklarının kullanım oranlarının aşağı çekilmesi için de fiyatlandırılmasını zorunlu görmektedir. Bu yaklaşım küresel su yönetiminin temel aktörleri ile ulus-devletler ve yerel sermaye ve yerel sivil toplum örgütlerince paylaşılmaktadır. Özellikle son on yılda hem kentsel hem kırsal su hizmetleri ve su yönetimi alanına özel sektör katılımını içeren modellerin uygulamaları yoğunluk kazandığı ölçüde su hizmetleri alanına sermayenin etkinliğini katma arayışları da artmıştır. Özel sektörü su yönetiminin işleyişine ortak yapmaya çalışan çeşitli politika ve reform önerilerinin temelinde ise, su krizinin ancak suyun piyasa kuralları çerçevesinde yönetilmesi halinde ortadan kalkacağı iddiası bulunmaktadır. Bu iddia doğrultusunda, son yıllarda suyun metalaştırılması ve piyasalaştırılmasına yönelik neoliberal politikalara küresel düzeyde işlerlik kazandırılmaya çalışılmaktadır. Çeşitli ülkelerde gündeme getirilen reformlarla, önceden kamusal hizmet anlayışı etrafında büyük ölçüde merkezi düzeyde örgütlenmiş olan su yönetiminin kurumsal yapılanmaları ya doğrudan ortadan kaldırılmak ya da kurumların işleyiş mantıkları dönüştürülmek istenmektedir. Bunun için, küresel düzeyde çokuluslu su şirketlerinin desteğiyle çeşitli girişimler ve platformlar oluşturulmaktadır.

1970’lerden bu yana su yönetiminde piyasalaşma ve dolayısıyla suyun metalaşmasında Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

(OECD), Birleşmiş Milletler, Dünya Su Konseyi, Küresel Su Ortaklığı, DTÖ gibi birçok uluslararası örgüt rol oynamaktadır. Su yönetiminde öne çıkan bu yapıların belirlediği küresel su politikalarının belirleyiciliğinde; i) doğal bir hak olarak kabul edilen su piyasada satılabilir bir meta olarak kabul edilmekte, ii) kamusal bir hizmet olarak tanımlanan su hizmetleri ve yönetimi alanı, yönetsel, kurumsal ve hukuki açıdan yeniden yapılanmaktadır. Neo-liberal küreselleşme sürecinde, uluslararası kuruluşların baskılarıyla, sular üzerindeki kamu hizmeti tekeli zararlı ve israfçı gösterilmeye başlanmıştır. Su yönetimi tanımı değiştirilerek, yatırımlarla sınırlı olan haklar, mülkiyet, örgütlenme boyutlarını da içerecek şekilde genişletilmiş, su hizmetlerinin kamu elinden çıkarılıp piyasalaştırılmasının temelleri atılmıştır.

Suda özelleştirme politikası yürüten ve su hizmetlerine özel sektör katılımının kamu-özel ortaklık modelleriyle artırılması gereğine işaret eden devletler, bu uygulamalar sonucunda rekabetçi bir su piyasasının oluşacağını, böylelikle su hizmetlerinin daha etkin yürütebileceğini, maliyetin ve su fiyatının düşeceğini öne sürmektedir. Oysa çalışmada incelenen sosyo-ekonomik sonuçların da gösterdiği gibi dünyada su özelleştirmeleri ile birlikte ortaya çıkan sonuçlar bu iddiaları geçersizleştirmektedir. Su gibi ortak kullanıma ve ortak tüketime konu olan mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi ve metalaştırılması, suyu toplumların geniş kesimleri özellikle de emekçiler için erişilebilir olmaktan çıkarmaktadır. Sadece insanlara değil aynı zamanda tüm canlılara ve çevreye ait olan suyun metalaştırılması, daha fazla suyun çıkarılmasına, şişelenmesine ve depolanmasına yol açacağı gibi aynı zamanda suya erişim ve su kıtlığı sorununu daha da derinleştirecektir.

Kaynakça

- Acar, E. (2009). "Suyun Akış Yönü Değişiyor: Kamudan Piyasaya", *18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform*, Necat Akyıldız vd. (Der.), Ankara: TODAİE Yayını.
- Ataay, F. (2007). *Neoliberalizm ve Devletin Yeniden Yapılandırılması*, Ankara: Deki Yayınları.
- Çelik, F. E. Ç. (2009). "Su ve Atıksu Altyapı Yatırım Alanında Kamu Özel Ortaklığı Modeli", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 4 (10).
- Çınar, T. (2008a). "Kuraklık ve Kentsel Su Yönetimi Sorunu: Türkiye Örneği", *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23 (1), Ocak-Şubat, 10-19.
- Çınar, T. (2008b). "Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesinde Model Ülkeler ve Türkiye Örneği", *Toplum ve Hekim*, 23 (1) Ocak-Şubat, 41-52.
- Çınar, T. (2008c). "Suya Erişim Hakkı", *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi*, TMMOB, Ankara: İnşaat Müh. Odası.
- Çınar, T. (2009). "Türkiye'de Su Yönetiminin Yapısal Değişimi", Barış Övgün, (Der.), *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598.
- Çulhaoğlu, M. (2002). "Kapitalist Özel Mülkiyetin Karşısında Kamusal Mülkiyetin Temelleri", *Doğru Durmanın Felsefesi I*, YGS, İstanbul, 272-285.

- Ercan, F. (1998) *Eğitim ve Kapitalizm- Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*, İstanbul: Bilim Yayınları.
- Ercan, F. (2003). “Neo-Liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Yapısal Reformlar-I”, *İktisat*, Sayı: 435, 3-9.
- Ercan, F. (2011). “HES’leri ve HES’ler Üzerinden Değişimi Anlamak”, <http://bianet.org/biamagcevre/23831-hesleri-ve-hesler-uzerinden-degisimi-anlamak>, İndirilme tarihi: 02.05.2011.
- Filho, A. S. & Johnston, D. (2008). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap.
- Görer, N. (2001). “İçmesuyu ve Kanalizasyon Sektöründe İzlenen Küresel Politikalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 10 (2).
- Gözübüyük, Ş. (1995). *Yönetim Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güler, B. A. vd. (Der.), (1999). *Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı*, Ankara: TODAİE.
- Günaydın, G. (2009). “Suyun Piyasalaştırılması, Küresel Tarım-Su İlişkisi”, *Memleket, Siyaset Yönetim*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Güzelsarı, S. (2003). “Küresel Kapitalizmin ‘Anayasası’: GATS”, *Praksis*, Sayı: 9, s. 117-142.
- Güzelsarı, S. (2009). “Kamu-Özel Ortaklığı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform*, (Der. Barış Övgün), Ankara: AÜ SBF Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 43-78.
- Kayır, G. Ö. (2008). “Küresel Ölçekte Suyun Yönetimi”, *Antalya Su Sempozyumu*, 08 Aralık 2007, Serkan Akıllı (Der.), Ankara: Kardelen Ofset, 2008
- Kayır, G. Ö., Kendir, H. & Hayırsever, F. (1999). *Su Hizmetleri Yönetimi, Antalya İncelemesi*, Birgül Ayman Güler (Proje Yöneticisi), Ankara: TODAİE Yayını.
- Kayır, G. Ö. & Akıllı, H. (2006). “Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme”, Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç (Der.), *Su Yönetimi-Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Özdiñç, H. K. (2006). “Avrupa Birliği’nde Su Politikaları”, *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç (Ed.), Ankara: Memleket Yayınları.
- Mert, A. (2008). “IMF ve Dünya Bankası’nın Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları”, *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi*, http://www.tmmob.org.tr/yayinlar/kitap_goster.php?kodu=186, İndirilme tarihi: 13.04.2011.
- Mert, A. (2006). *Kentsel Su Yönetimi*, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Petrol-İş. “Özelleştirme ve Türkiye,” 2008. http://www.petrolis.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm, Erişim Tarihi: 30.01.2010
- Salihoğlu, S. (2006). “Küresel Su Siyaseti Nedir?”, Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç (Der.), *Su Yönetimi Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Savran, S. (1998). “Devlet Mülkiyeti: Toplumsal Mülkiyete Giden Yol”, *Dünyada ve Türkiye’de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyum Bildirileri*, Ankara: TMMOB- EMO.
- Sayıştay Başkanlığı, *İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi Hakkında Sayıştay Raporu*, 2002. <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/rapor3.asp?id=28>.

- Shiva, V. (2003). *Su Savaşları*, Çev. Ali Kerem, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- TMMOB (2009). *Küresel Su Politikaları ve Türkiye*, Ankara: TMMOB Yayını.
- Topçu, F. H. (2003). "Suda Neler Oluyor? Çokuluslu Şirketler ve Özelleştirmeler 2002", *Emek Araştırma Dergisi*, 1(9).
- Topçu, F. H. (2006a). "Suda Dış Kredi: İzmit Örneği", Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç, (Der.), 'Su Yönetimi' *Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara: Memleket Yayınları.
- Topçu, F. H. (2006b). "ÇALBİR Çeşme ve Alaçatı Belediyeleri Kredi Birlik Süreci" *Su Hizmetleri Yönetimi, Antalya İncelemesi*, Memleket Yayınları.
- Topçu, F. H. (2008). "Marakeş'ten İstanbul'a Dünya Su Forumları", *Antalya Su Sempozyumu*, 08 Aralık 2007, Serkan Akıllı (Der.), Ankara: Kardelen Ofset.
- Yıldız, D. (2008a). "Su Kaynaklarının Planlanması, Geliştirilmesi ve Yönetilmesi" (Küresel, Bölgesel ve Ülkesel Bakış), *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23 (1).
- Yıldız, D. (2008b). "Ülkemizdeki Su Kaynakları Yönetimi Kurumsal Yapısı ve Geleceği", *Antalya Su Sempozyumu*, 08 Aralık 2007, Serkan Akıllı (Der.), Ankara: Kardelen Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2008). "Dünya Bankası ve Su Politikası", *Toplum ve Hekim Dergisi*, 23 (1), Ocak-Şubat.
- Yılmaz, G. (2009). *Suyun Metalaşması Kutluğın Nedeni Kutluğa Çare Olabilir mi?*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Ulusoy, C. K. (2009). "Metropolitan Alanlarda Su Yönetimi Sorunu: Ankara Örneği", *Memleket Siyaset Yönetim*, 4 (10), 125-157.
- Üstün, B. (2009). "Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu Açılış Konuşması", *İktisat Dergisi*, 508-509-510.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

A PARTIAL SWOT ANALYSIS OF THE TURKISH BANK CALL CENTERS: THE ACTUAL AND THE ASSUMED WEAKNESSES

Ahmet Hakan ÖZKAN³

ABSTRACT

The bank call centers of Turkey are seen as a tool of perceiving the threats and evaluating opportunities in the SWOT analysis. By the way they are evaluated as a factor of strength. However, the weaknesses of the call centers which must be taken into account in a SWOT analysis, are so various that they cannot be ignored. The weaknesses of the call centers are elaborated with this research. The ways the call centers harm the corporations or the ways they might harm are revised.

Keywords: Bank call centers, SWOT, weakness.

TÜRK BANKA ÇAĞRI MERKEZLERİNİN KISMİ SWOT ANALİZİ: MEVCUT VE OLASI ZAYIFLIKLAR

ÖZET

Türkiye'deki banka çağrı merkezleri, SWOT analizi içerisinde tehditleri algılama ve fırsatları değerlendirme aracı olarak görülmektedir. Bu yönleriyle bir güç faktörü olarak değerlendirilmektedir. Oysa çağrı merkezlerinin SWOT analizinde yer alması gereken zayıflıkları da azımsanmayacak kadar çeşitlidir. Çağrı merkezlerinin zayıf tarafları bu araştırma ile ele alınmıştır. Çağrı merkezlerinin ne şekilde kurumlara zarar verdiği veya verme ihtimalinin olduğu gözden geçirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Banka çağrı merkezleri, SWOT, zayıflık.

INTRODUCTION

Customer relationship management, known as CRM is becoming inevitable for the corporations of today. The call centers are the main components of CRM. Investments of the call centers reached a significant number and still increasing. The number of the corporations which established a call center is also growing. The government, even the municipalities are founding and making the advantage of the call centers.

The biggest call centers belongs to the banks. Because the CRM is the second important factor for the banks after the necessity of capital. Actually the first factor is also dependent on the second factor. A bank can collect capital only by improving good relationships with its customers. The satisfied

³ Lecturer, Okan University, Faculty of Economy and Administrative Sciences, Department of International Trade, e-mail: ahmet.ozkan@okan.edu.tr

customers play a great role on the development of a reputable brand. Some researches claim that a reputable bank brand can be formed in 20 years in Turkey.

The call centers of the banks are using some of the functions of the banks. But the weight of these functions are moving more onto the call centers. For example, information function is mostly carried by the call centers. Therefore, the call centers are accepted as trustworthy resources of information. Most of the new employees are employed at the call centers instead of the branches. But the call centers have their own weaknesses. The strength of the call centers are carried with the weaknesses.

The banks can be classified in two main groups: commercial and investment banks. The action of the commercial banks can be called like classical banking and focused on borrowing and lending. The investment banks are somehow different and focused on the financial markets to get a profit which is over the riskless free rate, by using financial instrument like common stocks. The main difference of the investment banks, is the privilege of making transactions in the secondary market.

The commercial banks can also be classified in two main groups: participation banks and the conventional banks. The services of both are the same, but the presentation of the services are different. The activities of participation banks operating in reliance on interest-free banking method are also defined as Islamic Banking in international literature. Islamic banks are interpreted as financial institutions which base their whole loan business on the principle of Profit and Loss Sharing (PLS) with the entrepreneurial partners (Nienhaus, 1983). In a sense, they can be defined as alternative to modern banks (Van Schaik, 2001).

In Turkey, the participation banks were first introduced under the name of Special Finance Houses in 1985 following completion of the legal arrangements between 1983 and 1985. The four active participation banks are Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk and Türkiye Finans. (Arslan and Ergeç, 2010) The participation banks of Turkey are also using the call centers for CRM. The tool of call centers are is unexpectedly more used by the participation banks, due to the profile of the customers.

The participation banks and the conventional banks are trying to improve their call centers. During the 2007 crisis and afterwards, these call centers kept growing. The investment banks established call centers too. But the quick development and growth of the call centers brought some weaknesses to the banks. These weaknesses are caused by the employees, arised due to the inadequate or wrong use of the portfolios and the wrong chosen system or the corruption of the system.

1. WEAKNESSES CAUSED BY THE EMPLOYEES

1.1. Ignorance

A call center is a plus, if it is used efficiently. Efficient working might create a surplus. But for a bank, quality is more important. The reputation of a bank must be perfect to compete with the others. Any mistakes will harm the high trust of the customers. The transactions of the banks are dependent on trust. Therefore trust is a priority for the banks.

A call center can both keep the trust of the customers and destroy it. Any possible mistake or wrong information can damage the reputation, if it is not compensated. Mistakes can easily be determined in a call center. Because the informations are written on a main programme shared by everyone and cannot be deleted. No employee has the privilege to delete any information from the programme. The calls are also recorded and cannot be deleted.

There are two advantages of a call center about the mistakes:

- The mistakes cannot be hidden.
- The mistakes can be compensated.

The recorded mistakes can be found after a perfect inspection. Usually, with a complaint of the customer arrived, the mistakes are found. The authorized department can reach the customer after detecting the mistake to compensate the mistake.

This events are followed if the mistake is discovered. But the mistakes cannot be discovered due to some difficulties:

- Some mistakes can be hidden.
- Hidden mistakes can't be compensated.

The mistakes can be hidden, because there is too much information to be checked. The large amount of the informations is a big obstacle on a perfect inspection. The customers may not be aware of the true information and they can accept the wrong information as the true information. In a situation like this the customer will not have a chance to complain the agents. The mistake which is not found will not be compensated.

The agents are mostly aware of the difficulty of any perfect inspection. By the way the agents may ignore the customers. Sometimes the agents can be aggressive to the customers and sometimes they may not give clear answers to the questions of the customer or even do not try to understand the customer. The customers which are calling to solve a problem cannot get any assistance from the careless agents. The aim of these agents are not giving a good service or helping the customers. They just behave like this with an aim of spending the working hours.

The call center managers use fake customers to determine ant possible problems and the careless agents. Fake customer calls the bank call centers and asks questions like a customer. The intelligence and the behaviour of the agents are evaluated by the fake customers.

Keeping the customer waiting on the line is the most common used ignorance. Fake customers also meet these kind of situations and report. On the other hand the customers can also send e-mails about these kind of problems when they realise.

A fake customer is used to call a certain bank for this research. The same bank is called the same bank and met the same situation three times in a row. The fake customer of our research sent e-mail to the company each time. The finance department called the fake customer back on each time and gave the information that there was a mistake and thi situation is being evaluated.

Ignorance is the main problem in the branches of some banks too. It is normal to have these kind of problems for a branch as there is no possibility to report every speech of the employees. But the speeches of the customers ar reported and these kind of problems can be determined easily.

1.2. Mobbing

Mobbing and irritation is also a significant problem of the banks. The bank call centers also have the same kind of problems. The impacts of mobbing will be reflected to the customers soon or later. Employees with stable high performance and a high education are a target for the managers. These employees are mostly accepted like rivals by the managers.

The agents are too dependent to the team leaders. Any permission for anything can be taken and confirmed by the team leader. This kind of relationship provides the team leader a significant privilege. This privilege can easily be misused.

The team leaders use the existing privileges to protect the agents he or she is getting long with. The agents with high performance are a target for the team leader if they are not wanted to be successful by the team leader.

It is possible to say that the high performance has two pitfalls:

- being a target with the high performances.
- trying to keep high performance with greed.

The agents, which are seen as a target, will meet mobbing and irritation if they keep on getting high performance grades. By the way the agent will have a dilemma. Anyway the efficiency of the call center will diminish. The hard-working agents will be eliminated and will not be induced to work with high

performance.

One of the methods to irritate the agents is choosing too high targets. Too high targets will bring failure whatever the agents do for success. High targets can also show a successful call center unsuccessful.

1.3. Respect and Low Empathy

The trust of the customers to the bank depends on the quality of the service given. The customers evaluate the services of the bank by considering the existing discipline. The discipline of the working system and the staff is checked at first. The customers do not trust a bank without discipline.

The intense stress of the call center conditions can sometimes affect the agents adversely. The team leaders has to follow the agents and realise these kind of situations. But sometimes the bad moods of the agents are not realised. Even these agents are irritated by the managers or the other depressed agents. This bad mood will be reflected to the customers like disrespect and low empathy.

The agents answering the calls are the first one to evaluate by the customers. The customers who feels disrespect and low empathy can change their bank. Not listening to the customers, speaking at the same time with the customers, giving information about the different things not about the question of the customer, repeating the same words or the sentences, repeating the name of the customer, doing the thing which the customer does not want the agent to do and many other behaviours like this are anticipated like a sign of disrespect to the customer. When the agent has the willing to disturb the customer, the agent can find some new ways.

1.4. Clear Information

One month after the interest rates fell in 2010, the fake customer of this research called the call center of three banks. He asked about the interest rates. When he asked when the rates changed, the agent was surprised. They had no information that the rates changed. The fake customer gave the information that the interest rates are changed and it was different last month.

Another fake customer tried to get information about the mortgage loans. He made various calls for a week to get some information. He could have no clear and certain information. He had three different inquiries, three different costs from two banks, and no quotation and returning call from a bank.

The first bank gave three different quotations. The first bank can be coded like A bank. A bank was never sure about the prices. It was just enough to ask them in a suspicious way like 'are you sure' to confuse them. The agents of A banks ended the calls with a promise of calling back. It was difficult to rely

on this bank after this kind of behaviours. The second bank, B bank gave an offer and on the second call the agent gave a new one. Then called back to correct the quotation given. The new quotation was higher. The C bank has given no quotation and most of the agents weren't aware of something like mortgage loan.

The fake customer tried to take information from the branches too. For bank A it was worse on the branch side. The customer representatives of the branches were promising, but not calling back. Two returning calls receives, but the customer representatives weren't sure. The people who called back also couldn't give the fake customer any clear information even about a simple mortgage loan. Bank B has given a lower quotation than the call centers. It was even under the first quotation given and corrected. Bank C made a clear and fast return.

The lack of information is directly the mistake of the management. When the agents do not have the necessary information, it means that they are not informed about the campaigns or they are not educated enough. Sometimes a meeting or some education is necessary to improve the agents.

1.5. Estrangement and Personification

The agents might speak to angry customers. The aggressive behaviour of the customers may affect some agents by the time. Some agents will be affected slower and affect the other agents adversely. The human resources department sometimes might be choosing the agents which are not suitable to work under high stress.

The agents who has a estrangement must be taken to some other departments quickly. On the other hand, the estrangement might be common. These kind of estrangements can be avoided by the social actions and the educations or by diminishing the working times.

Some customers personifies the corporations. They act like the agents they are speaking are the source of all their problems. They interrogate the agents for every problem he lived. Sometimes no endeavour of the agent can convince these people. These people are usually ignorant people or obsessive people. Sometimes they are both. They are the biggest problems for the call centers. These people can be coded like X people.

X people usually have no idea of what their problem is. Their problem can change anytime. Actually they do not call the call centers, because they have a problem. They call to have a problem. They ask questions, they repeat their questions until they cause a problem. These kind of customers might be VIP. If it is like that a special service is necessary. In order to they spoil the motivation of the agents, each call of these customers might be answered by a

different agent.

X people might be ignored or banned if they are not very important for the company. Because they reduce the productivity of the call center. The X people increases the estrangement of the agents.

1.6. Lack of Education

The education of the agents might not be enough for marketing or customer loyalty. Any education given by the education department is accepted like unutilised capacity by some managers. As there is no production of the agents on these times, these times are evaluated like a waste of time by the system. But these educations will increase the productivity of the agents. The time wasted will be compensated by more efficient working with a better service and the satisfaction of the customers. The quality of the service will increase.

1.7. The management

The feedback of the team leaders and the managers about the agents are an important step on the promotion of the agents in a call center. In other words, the thoughts of the managers about an agent shape the career of the agents. The managers of a call center can protect some agents. The protected agents may work comfortably and may be promoted. On the other hand the agents, which are qualified enough to be a manager, may not be promoted due to the preferences of the managers. This kind of polarizations damage the productivity and creativity of the call centers adversely.

The connection of the managers with the agents can be weak. The informations of the campaigns can be sent after the beginning of the campaign. The problems of the agents can be ignored. The problems of the customers reported by the agents can be ignored. The campaigns might be causing problems and the managers might still be trying some new campaigns. This means just new problems are on the way. Every problem can also be hidden by the managers. The managers can be showing the values like they want them to be.

The managers, even the team leaders are authorized too much at the call centers. The agents have almost no authorizations and chance of using initiatives. This structure opens the way of mobbing. The managers can blame the agents easily. The agents which are not preferred to promote by the managers may be blamed for the mistakes of the managers.

1.8. Lack of Inspection

The actions of the agents are reported regularly. But without inspection,

these reports do not assist the improvement of the quality of the service. The agents might be making very important mistakes, ignoring the customers or having a lack of education and information. Without the necessary inspections these kind of problems cannot be determined.

There are many ways of inspection. For example fake calls can be used to check the agents. The behaviors and the information level of the customers can be checked during the fake calls. Sometimes a fake call is not necessary. The recorded calls of the agents can be listened and evaluated by the managers or the service quality department. The coming complaints of the customers can be revised. The common points of the complaints might be a sign of an issue.

Examinations are another tool of inspection. They can be used regularly. The education department or the team leaders are able to prepare the necessary examinations to measure intelligence and experience of the agents. The valuation process of the examinations also play a great role on inspections.

The corporation might be confiding in the managers to much. This trust can be misused. The inspections of the managers may not be as often as the agents, but the inspection of the managers is as necessary as the agents. These inspections are avoided if the call center is somehow isolated. The lack of inspection, especially the inspection of the managers can bring various problems. The agents might be working by damaging the reputation of the company, and the managers may not be aware of the situation or the managers might be giving more significant damage to the reputation of the company.

Targets must also be revised. Different managers can revise the targets of different departments for a better result. Otherwise, the agents might be working too hard and the successful agents can be wasted. The premium system also must be checked. For example, at the usual system, the managers earn a premium after every sale of the agents. This is a good tool to push the team leaders to motivate their teams. On the other hand, the managers deciding with greed, can prefer high targets. They can force the agents to keep the time of every call shorter than usual to reach more customers. The aim of keeping the call time short will diminish the politeness of the agents to the customers. On the other hand the information of some campaigns may be wrong or inadequate given. The reason of the cancelling demands mostly depends on the wrong information. The success rates might fall, because time limitation will cause a pressure and some agents cannot focus under pressure. The talents of the agents will disappear by time if they are not realised or maybe these talents will not appear because of the pressure. This would be a loss for the company.

1.9. Reputation

The mentioned eight issues all affect the reputation of the company. But a call center can affect the reputation of the company with many different ways.

The agents can call the customer too often. The offers of the turnover department, which are made to convince the customer to keep on working with the company, can be made in an amateur way and the reliance of the customer might be damaged. The message of paying more than the other customers, can be taken if the way of offering a new campaign is wrong.

The agents can damage the reputation of the campaign anytime unwillingly or willingly. But not only the agents, but also the managers can give such harm to the reputation of the banks. They can decide to charge some additional fees to the customers with different reasons for a faster growth of the company or to prevent any call accumulation or demand accumulation. This kind of unexpected fees will not be tolerated by most of the customers and will cause some additional accumulations.

The managers of the sale departments can also prepare some offers which can mislead the customers. The presentation of the offers might be very easy to misunderstand and accepted by the customers who actually does not prefer to join such a campaign. The managers of the sale departments will be getting a high performance. Anyway, it does not mean a complete success if a campaign brings loss to the company more than the profit.

These probabilities depend on the authorizations and the connection of the call center managers. If the connection is perfect between each department of a call center, then a campaign which is causing a problem can be stopped with the warning of the other departments. Unfortunately, a perfect connection and reporting is not possible yet. The call centers are trying to focus on reporting and employing analysts for a better reporting.

The reputation can be kept and increased by the professional companies. Therefore some banks prefer the experienced call center companies. These kind of agreements can also be in behalf of the banks. For example, Fortisbank made agreements with CMC. This partnership brought more reputability to the brand of Fortisbank. Fortisbank and CMC received the 'Best Outsourcing Partnership' prize from ContactCenterWorld.com at the organization of '2009 Top 100' (www.callcenter.com, 2011).

2. INADEQUATE OF THE DATA BASE

The content of the human mind can be classified in 5 categories: data, information, knowledge, understanding and wisdom. Data is raw. It simply exists and has no significance beyond its existence (in and of itself). It can exist in any form, usable or not. It does not have meaning of itself (Ackoff, 1989). It is the same for the call centers. If the data gathered by the agents working at inbound and outbound departments, is not used adequately, it is useless. The data of the call centers are useful when they are efficiently used to form appropriate portfolios. These portfolios are formed for the sales departments to

call. The features of the customers forming the portfolio determines the results of the sales calls. True chosen features will bring success.

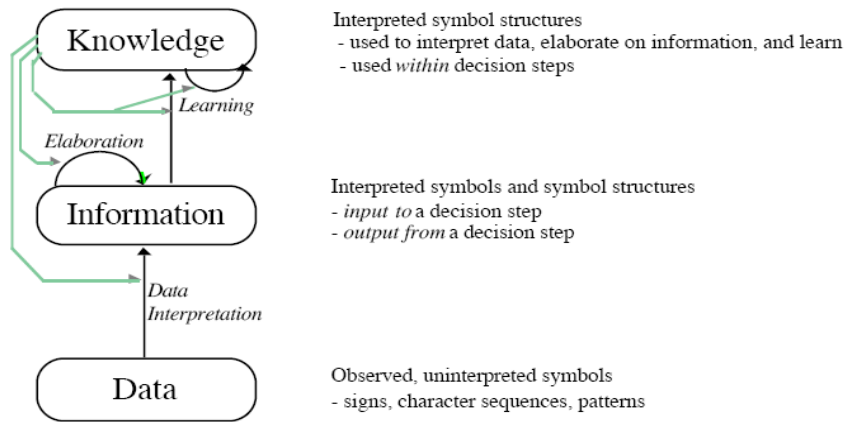
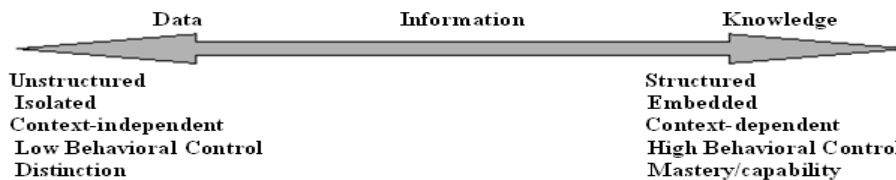

Figure 1: Data Information Knowledge Model

Source: Aamodt and Nygard, 1995

The model seen on figure 1 shows how human mind works with the data system. This model can be adapted to the call centers. The data of the call centers is also a reflection of the human minds. Every data includes reports and the details of the customers or the transactions.

Every significant information can easily be transformed into a knowledge. The new knowledges must be elaborated and the new decisions must be taken by reckoning these knowledges. Otherwise the unused datas of the call centers will just be a subject to an unutilised capacity.

Source: Adapted from Probst et al (2000)

Figure 2: Data Information Knowledge Components

Source: Aamodt and Nygard, 1995

Also, many attempts have been made in literature to define knowledge by distinguishing between data, information and knowledge. Organizations are becoming more knowledge intensive; they are hiring ‘minds’ more than

'hands', and the needs for leveraging the value of knowledge are increasing (Rasooli, 2006). For the call centers, data means the collected information of the customers, information means the ability of the managers and knowledge means the portfolio. Portfolios are becoming more important for every company. The companies can only sell information or portfolios to make high profits. The call centers have enough source to form portfolios. Especially banks uses the most improved programme to record any information about the customers.. This data base is used by both the call centers and the branches. In other words, this data base is used by all the employees of the bank. The transactions of the customers are saved on a data base at the banks and the bank call centers.

The new data base of the call centers have more informations than before. Not only the transactions of the customers, but also the demands, the complaints, the expectations and even the comments of the customers are saved. The idea of every customer can be used in the future during the sale calls, lets the call center companies save more informations.

The inspection and the education of the agents play a big role at the improvement of the data base. When the agents are not relied, then the data base function of the call centers cannot be done and the informations of the customers cannot be improved. Yapı Kredi Bank does not allow its agents to change any information of the customers. On date 12.12.2010 this information is taken from at least 20 agents by the fake customers and the confirmations of the team leaders are also taken. The customers of Yapı Kredi has to apply a branch to change any personal information recorded by the bank.

The inadequate use of the data will end with repeating the same portfolios and calling the same customers over and over. These kind of calls bring complaints. The offers can also be made to the wrong customers. For example a new credit card can be giving 100 TL of bonus to the customers and the old customers might be receiving less bonus for their credit cards. During the campagns like this, the credit card owning customers must not be called.

3. CONNECTION AND CORRUPTION

The connection is preferred and asumed to be perfect in a call center. That is why, the same system is used by every department. The connection between the departments of a call center must be perfect and every transaction made must be seen by every department. The targets must be obvious, the priorities must be obvious. The probable problems must be counted in, and idea of every department must be taken before starting anything new. Other departments can give a clue about the possible problems which can arise. Because similar process can be experienced by any other departments.

The connection must always be refreshed and controlled by the administrators. Not only inside the call center, but also outside the call center,

perfect connection is necessary. The connection between the call centers and the branches is an example. The connection of the call centers and the branches are still not perfect. The fake customer of the research reviewed two banks. These banks can be called like X and Y banks. The X bank was sending many SMS to its customers. The fake customer was also receiving these SMS, but he was not reacting. The messages were about a saving account with a higher interest rate. The X bank also called the customer from a branch. The customer called the branch back and took every necessary information from the manager of that branch. The fake customer called the branch of X bank after a while. The manager of the banks whom the customer was spoken to was changed and no one was aware of such a campaign. The branch has given a lower interest rate and could not offer the mentioned campaign. It was also the same for the call center of X bank.

Y bank was also sending SMS about a campaign with almost the same interest rates. The fake customer called the call center of Y bank which he has never connected and the campaign was still existing with the same conditions. The fake customer went to the branch too. He joined the campaign at the branch and had no issue.

The fake customer of this research has gone to Demirbank on 2000. Demirbank had many services, the call center of Demirbank also tried to sell these services to the fake customer. One night repo rates was not known by some employees working at the branches of Demirbank. The other reasons with the lack of information and connection brought bankruptcy for Demirbank.

Isolated call centers of the banks are suitable locations for corruption. Corruption means ignoring the ethical responsibilities of the company and focusing on the personal needs and successes. Garanti Bankası can send its customer a credit card without any demand or signed contract. A credit card was sent to the fake customer on 2004 too, even though he signed no credit card contract. These credit cards may be sent to the customers to reach the targets.

The mission and the vision of the bank can be ignored by the call centers. The call centers can be separate corporations working in the name of the banks. Anyway these corporations represent the banks and use the name of the bank. The greed and the high profit aim of these corporations is a trouble for the reputation of the bank. Some of these corporations have corruption due to the inconsistent strategies. The inadequate inspection of the managers can bring corruption.

The inconsistency of the mission and visions of the call center companies and the banks has adverse impacts on the managers, the agents and the customers. The managers will be inspected by the corruption, not by the banks. By the way the managers damaging the reliance of the bank can be protected by the call center corporation because of the high sale rates provided

by these managers.

CONCLUSION AND FUTURE PLANS

The growth of the banks are not centered at the big cities like İstanbul or İzmir. Small cities without a bank branch are also growing. These cities are growing even with a bigger ratio as they have plenty of direction for growth. The bank managers are planning to reach these regions with the optimum capacity without an unutilised capacity. Some banks like ING Bank tried to make some expectations and be one of the first banks entering the growing market. Many branches are opened, including the branch of Tunceli. But most of these branches are closed.

The call center banking can reach anywhere in Turkey, where a person can use a phone. The network of the mobile phones are broadening and the phone banking is available almost everywhere in Turkey if a mobile phone exists. Anyway the banks are trying to open branches for a better service in the growing cities. Ziraat Bankası improved a new system by using the power of the call centers. This system is called VTM and it is more flexible tool to enter a market. They can be located just like ATM centers and their working hours can also be flexible.

The call centers assist the growth of the Anatolian cities. The location of the bank call centers made a bigger affect. The Anatolian call centers led many investments in these cities by trigger affect. The high investment multiplier of these cities also provided a faster growth with every investment.

Similar regional affects are also seen in the world. The mobile phone banking started a banking sector in Kenya and a rapid growth is observed. The banks cannot be thought without the call centers. Kenya, is a good example. The affect of the bank call centers can be seen by observing the households lacking bank accounts before and after phone banking. There was about 4 million increase in three years. This number was 2,5 million at the beginning. Therefore the number of the households having a bank accounts increased %260 (Gaynard, 2009).

The participation banks started to grow with the call centers. The alternative delivery channels are preferred by the banks. The participation banks were more advantageous due to the structure of the customer segments. The segments of the participation banks prefer call center banking. The branches of the participation banks started to become more used by the customers. Among the alternative delivery channels, the call centers are still the most used one.

The disguised unemployment is removed by the call centers. The work of every employee is possible to observe at the call centers. The performance of the agents cannot be shown more or less. The values of the agents are

quantitatively evident. The employees are used efficiently, more efficient than the other bank employees.

The call centers of the banks have some troubles. The high turnover rates are a big problem. The call center employees can form a portfolio from the bank easily and pass it to the other banks. The banks carry this risk by working with the agents with a high turnover ratio. The agents without any expectation from the company can also damage the system and the complex structure of the call centers may not let the managers to realise these damages. The lack of connection with the employees can start a corruption.

The banks can take some measures for the call centers. The managers can carry out a talented employee team project. With this project, the managers will be responsible to find talented agents and assist them to improve their skills. By the way, the connection will be better with the agents and the agents will have some expectations. This application will help the managers to realise the loyal agents too. These loyal employees will be earned and protected from the mobbing of the managers. The competition between the managers will also prevent the mobbing to stay hidden.

The managers can be offered some prizes or extra premiums for every successful agent they discovered and supported. Some agents can sell products more than a team by themselves. These kind of talented agents can easily be mobbed by a jealous manager or can easily be ignored during any possible turnover between the groups. These kind of situations can be managed with these programmes. The loss of talent and performance can be reduced and the talented employees are not let to work with the other companies or at other sectors.

No longer just about back-office servicing, contact and call centers now provide banks with an opportunity to nurture customer relationships. Supported by integration and productivity tools, call centers have become proactive - rather than strictly reactive - channels (Kendler, 2005). The priority of the call centers are being proactive. But they also has to focus on sales. In Turkey, segmentation and the outbound feature of the call centers is not used enough and the demands are ignored. Any demand of a customer is a possible sale. The magnitude cannot be estimated. It depends on the customer. It does not only depend the segment of the customer, also depends on the needs of the customer.

The outbound departments can be used more effective also in Turkey and the datas can be more observed. The banks are trying to sell credit card payment insurance to its customers for example. But most of these customers have very small limit for their credit cards and applied for a higher limit. Before the answer for the limit requirement, these customers are called for an insurance offer and it is seen as a cross sale. But actually this is not cross sale. This is just a contradiction and it will cause controversy with waste of time. This is a proof of the inadequate use of the datas and a reflection of

the approach of the managers.

The managers of the call centers has to be more talented and educated fro a better service. The call centers must focus on qualified labor more. Human resource of the call centers just focus on the costs, not the quality. Quality is expected to appear after educations. This system does not give opportunity to discover qualifed employees.

REFERENCES

- Aamodt, A. & Nygård, M. (1995). Different roles and mutual dependencies of data, information, and knowledge - an AI perspective on their integration.
- Ackoff, R.L. (1989). 'From Data to Wisdom', Journal of Applies Systems Analysis, Vol. 16. p. 3-9.
- Arslan, B. G. & Ergeç, E. H. (2010). The Efficiency of Participation and Conventional Banks in Turkey. p. 159-160
- Gaynard, J. (2009). Mobile Telephone Banking: Kenya Ahead of the Curve. Kenya Broadcasting Company. <http://johngaynardcreativity.blogspot.com/2009/05/mobile-telephone-banking-kenya-ahead-of.html>. Erişim tarihi: 11.05.2011.
- Kendler, P. B. (2005). Contact/Call Centers.<http://www.banktech.com/business-intelligence/163702752>. Erişim tarihi: 12.05.2011.
- Nienhaus, V. (1983). "Profitability of Islamic banks Competing with Interest Banks", Journal of Research in Islamic Economics, Vol. 1, No. 1 (Summer), pp. 37-47.
- Rasooli, P. (2006). Knowledge Management In Call Centers.
- Türkiye'deki çağrı merkezleri 'ContactCenterWorld.com'da yarışıyor, n.a. (2009). <http://www.callcenter.com.tr/index.php?newsid=414>. Erişim tarihi: 12.05.2011.
- Van Schaik, D. (2001). 'Islamic Banking', The Arab Bank Review. Vol: 3, No:1, p. 46.
- Yudistira, D. (2004). 'Efficiency in Islamic Banking: An Empirical Analysis of Eighteen Banks', Islamic Economic Studies. Vol: 12, No: 1. p. 2.
- Ziraat Bankası VTM projesini kamuyouna tanıttı, n.a. (2008). http://www.etkinpatent.com/habervizyon/yazi_goster.php?w=istanbul&e_id=33515. Erişim Tarihi: 12.05.2011.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences
Cilt / Volume: 2011-1 Sayı / Issue: 22

ÜNİVERSİTELERDE STRATEJİK PLANLARIN HAZIRLANMASI VE UYGULANMASI SÜRECİNDE STRATEJİ GELİŞTİRME DAİRE BAŞKANLIKLARININ ETKİNLİĞİ

Zekai ÖZTÜRK*, Hakan UZUN**

Özet

Hızla değişen ve gelişen dünya da işletmeler ayakta kalmakta zorlanmaktadır. Karma ekonomilerden serbest pazar ekonomilerine geçtiğimiz bu günlerde kar amacı güden ve gütmeyen kamu kurumları da bu değişimden nasiplerini almaktadır. Bu değişimi sırasıyla 5018, 5436 ve en son 2006 yılında çıkarılan 9972 sayılı kanun ve yönetmeliklerde görmekteyiz. Üniversitelerde de kurulması zorunlu olan Strateji Geliştirme Daire Başkanlıkları bu kanun ve yönetmeliklerden yola çıkarak görev yapmakta ve yetki kullanmaktadır. Araştırmanın amacı ise başkanlıkların Stratejik Planın hazırlanmasında ve uygulanmasında görevlerini ne kadar yerine getirebildikleri ve etkinliğinin ne derece olduğunun ortaya çıkarılmasıdır.

Etkinliğin ölçülmesi için yeni bir ölçek oluşturulmuş ve bu ölçek toplam 95 üniversitenin Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarına gönderilmiştir. Mail adreslerinde sorun olanlar ve cevap vermeyenler çıkarıldığı zaman değerlendirilmeye alınacak 41 anket analiz edilmiştir. Analiz için SPSS 17 paket programı kullanılmıştır.

Sonuçlar değerlendirildiği zaman Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının Stratejik Planların hazırlanış aşamasında yarı yarıya etkin olmalarına rağmen uygulanış sürecinde büyük çoğunluğun etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Strateji Daire Başkanlıkları; stratejik planlama; yetki; sorumluluk; etkinlik.

PREPARATION AND IMPLEMENTATION OF UNIVERSITIES IN THE PROCESS OF STRATEGIC PLANS STRATEGY DEVELOPMENT EFFECTIVENESS DEPARTMENTS

Abstract

Businesses are forced to survive in a rapidly changing and developing world. Free market economies, mixed economies in the past these days, and non-profit public institutions are also receiving end of this change. This change, respectively, 5018, 5436 and most recently in 2006, No. 9972 we see the laws and regulations. Strategy Development Departments in the establishment of universities which have to be Based on these laws and regulations on duty and the authority uses. The aim of the research in the preparation and implementation of the duties of the Head Offices of the Strategic Plan are able to replace up to what extent and effectiveness of the architraves.

Created a new scale for measuring the scale of the event and posted a total of 95 colleges

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi, İşletme Eğitimi Bölümü,
zozturk@gazi.edu.tr

** Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Eğitimi Bölümü, Yüksek Lisans Programı Öğrencisi,
hakanuzun81@hotmail.com

and universities Başkanlıklarına Strategy Development Department. Addresses the problem of extraction of those who do not respond to an e-mail and will be considered when analyzing the survey was 41. SPSS 17 package program was used for analysis.

Results are evaluated when the Departments of Strategy Development of a strategic plan of implementation process of the preparation stage by half even though they are effectively reached the conclusion that the vast majority are inactive.

Keywords: Strategy Departments; strategic planning; authority; responsibility; efficiency.

1. GİRİŞ

Strateji kelimesi köken itibarıyla askeri bir kelime olup strateji kelimesinin ortaya çıkışı hakkında çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan birinci yaklaşıma göre strateji; Latince yol çizgi veya yatak anlamına gelen “stratum” kelimesinden türetilmiştir (Tosun, 1992). İkinci yaklaşıma göre ise strateji kelimesinin savaş başarıları ve bilgisi ile tanınan eski Yunan Generallerinden Strategos’a atfen kullanıldığı sanılmaktadır (Steiner, 1969). Strateji (strategy) kelimesini incelediğimiz de ise Yunanca iki eski kelimedenden oluştuğu görülmektedir. Kelimenin ilk bölümü yayılmış ordu ya da geniş insan topluluğu anlamına gelen stratos kelimesinden gelmektedir. Kelimenin ikinci bölümü egy ise eski Yunanca’da yön vermek fiilinden çıkmıştır (Adair, 2004).

Strateji, bir örgütün başlıca hedefleri, politikaları ve hareketler dizisinin bütünleştirilmiş bir planı veya modelidir. İyi formüle edilmiş bir strateji, örgütün iç yeterlilik ve noksanlıklarına, çevreden beklenen değişikliklere ve rakiplerin muhtemel hareketlerine dayanan durumlarda, örgütün kaynaklarının tahsisine ve sıralanmasına yardımcı olur (Mintzberg, Quinn, Ghoshal, 1998).

Strateji kelimesinin çeşitli tanımlarından da anlaşılacağı gibi Türkçe’de tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Olduğu gibi dilimize geçen strateji kelimesinin eski dildeki karşılığı “sevkülceys”, yeni bir terim olarak karşılığı ise “süleme” kelimesidir (Bozkurt, Ergun, Sezen, 1998). Genel olarak kabul edilen ise stratejinin Türkçe’de “sevk etme, yönetme, gönderme, gütme” anlamına gelmesidir. Ancak strateji kelimesi, yönetme ve sevk etmeden farklı olarak içinde dinamikliği, rekabeti, geleceğe odaklı olmayı, sezgiyi ve başarıyı da barındıran bir kavramdır.

Daha çok özel sektörde kullanılmakla birlikte kamu sektöründe de strateji kavramı kullanılmaktadır. Mulgan’a göre strateji (Mulgan, 2009), güç ve bilgiyi kullanarak istekleri sonuçlara döndüren bir araç iken kamu stratejisi (Mulgan, 2009) ise; amaçlara ulaşabilmek için kamu kurumları tarafından kaynakların ve imkanların sistematik bir şekilde kullanılması demektir.

Plan, geniş anlamda tutulacak yol ve davranış biçimi olarak tanımlanırken; planlama amaçlar ile bunlara ulaştıracak araçların ve imkanların seçimi veya belirlenmesi şeklinde tanımlanır. (Şan, 1975). Teknolojinin, bilimin, yönetim birimlerinin, hukuk anlayışının, insan haklarının, çalışan haklarının,

uluslararası ilişkilerin, doğal kaynak arayışının, demografinin sürekli değişim yaşaması, günümüzde varlığını sürdüren veya gelecekte çıkması muhtemel belirsizliklerin analiz edilmesi ve yönetilmesi için planlamaya ihtiyaç duyulur. Planlama ile başta parasal ve işgücü kaynakları olmak üzere tüm kaynakların en verimli ve en ekonomik şekilde kullanımı sağlanır (Koçel, 2003).

Plan, neyin, nasıl, niçin, ne zaman, nerede ve kim tarafından (5N-1K) yapılacağına karar verilmesine bağlı olarak şu faydaları sağlamaktadır:

- Zaman ve emek israfını önler.
- Yöneticilerin dikkatini amaç üzerine çeker.
- Çabaları ortaklaştırmaya imkan sağlar.
- Tüm imkanların amaca yönelip yönelmediğinin kontrolünü temin eder.
- Daha rasyonel kural ve ilkelerin geliştirilmesini sağlar.
- Yetki devrini kolaylaştırır.
- Denetimde kullanılacak standartları ortaya çıkarır.

Stratejik yönetim, işletme açısından rekabete dayanan hareketleri ve yöneticilerin işletmenin çalışmasında kullandıkları işletme yaklaşımlarının bütün düzenini içeren bir yaklaşımdır. İşletmenin stratejisi, işletmenin hedeflediği pazarda yer edinmesi, başarılı bir şekilde rekabet etmesi ve müşterilerini memnun edecek iyi işletme performansına ulaşmak için sahip olduğu “oyun planı”nı yönetmesidir. Bu yönüyle strateji, müşteri bağlılığı sağlamak ve rakipler üzerinde sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için bir eylem planı yanında işleri yürütmek için de bir yol haritası sağlar (Çoban, 1997). Reform çalışmalarında stratejik planlamanın kritik öneme sahip olduğu görülmektedir. Nitekim 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda stratejik planlama, kamu mali yönetiminin ve bütçe sürecinin asli unsurlarından birisi olarak benimsenmekte, Kamu Yönetimi Temel Kanunu ve Mahalli İdareler Kanun Tasarılarında da yer almaktadır. Reform çalışmaları kamu kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak amacıyla performans ölçümüne dayalı bütçe uygulamalarını öne çıkarmaktadır. Performansa dayalı bütçe uygulamaları kapsamında stratejik planların hazırlanması ise bir zorunluluktur. (DPT, 1999).

Stratejik yönetim kamu örgütlerine yükledikleri misyonu fark etmelerine ve de vizyon kazanmalarına yardımcı olur. Çoğu kamu örgütü misyondan ve vizyondan yoksundur, var olanlar ise duvara asılmış olmaktan öteye gidememişlerdir. Stratejik yönetim kamu örgütlerine yön gösterecek bir vizyon kazandırır, uzun vadeli bakış açısına sahip olmalarını sağlar. Vizyona sahip olan kamu örgütleri amaçlarını daha kolay belirlerler ve yöneticilere ve çalışanlara bir motivasyon sağlanmış olur. Çalışanlar için amaçlara varmada rehber görevini görür. Misyonun belirlenmesi ile de kamu örgütlerinin

faaliyetlerinde uyum sağlanır, çalışanlar arasında paylaşılan ortak değerler ortaya çıkarılır; çalışanların kurumlarına bağlılığı artar (Demirhan, 2010).

Stratejik yönetimin yönetsel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (John ve Robinson, 2000):

- Örgüt hedeflerini, amaçlarını, felsefesini kapsayan örgüt misyonunu oluşturmak
- Örgütün içsel koşullarını ve yeteneklerini yansıtan bir analizi yönetmek
- Örgütün içeriksel faktörlerini ve rekabet durumunu kapsayan dış çevresini değerlendirmek
- Dış çevreyle beraber örgütün imkanlarını karşılaştırarak örgütün seçeneklerini tespit etmek
- Örgüt misyonunun ışığı altında her seçeneği değerlendirerek en uygun seçenekleri tespit etmek
- Örgütün hedefine ulaşabilmek için ihtiyaç duyduğu büyük stratejileri ve uzun dönemli hedefleri seçmek
- Büyük stratejilere ve uzun dönemli hedeflere uygulanabilecek kısa dönemli stratejiler ve yıllık hedefler geliştirmek
- Görevlerin, insanların, yapıların, teknolojilerin ve ödül sistemlerinin eşleşmesine önem verildiği bütçelenmiş kaynak ödemeleri vasıtasıyla stratejik seçimleri yerine getirmek
- Gelecekteki kararların alımı için bir girdi olarak stratejik sürecin başarısını değerlendirmek

Stratejik planlama aşamasında üst yönetim tarafından organizasyonda iç ve dış durum değerlendirilmesine yönelik olarak durum analizi yapılır. Organizasyonun vizyon ve misyon bildirileri hazırlanarak organizasyonda ortak amaç, ilke ve değerler stratejik planlama aşamasında tespit edilir. Bu aşamada en önemli konu; stratejik kararların alınması ve strateji seçimlerinin yapılmasıdır. Stratejik yönetimin ikinci aşaması; stratejilerin uygulanması aşamasıdır. Bu aşamada üst yönetimin sorumluluğunda ve özellikle orta kademede yöneticilerle işbirliği yapılarak stratejilerin uygulanmasına geçilir ve daha önce belirlenen strateji ve aksiyon planlarının uygulaması yapılır. Uygulanan stratejilerin gözden geçirilmesi ve denetimi, stratejik yönetim sürecinin üçüncü aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada, uygulamaların sonuçları gözden geçirilerek ihtiyaç duyulması halinde stratejik planda değişikliğe gidilir (Demirhan, 2010).

Stratejik bilince sahip olmak ile başlayan stratejik yönetim sürecinin evreleri şöyle sıralanabilir (Ülgen ve Mirze, 2004).

1. Stratejik bilinç
2. Stratejistlerin seçimi ve görevlendirilmesi
3. Stratejik analiz
4. Stratejik yönlendirme
5. Strateji oluşturma
6. Stratejinin uygulanması
7. Stratejik kontrol

Kamu yönetimi veya kamu hizmeti çağı olarak da nitelendirilebilecek olan bu dönemde, kamunun yapısı büyümüş ve işlevleri son derece çeşitlenmiştir. Ancak, bu büyüme sürecinin doğal bir sonucu olarak; kırtasiyecilik, ek finansman ihtiyacının sürekli artışı, büyüyen bir yapı içinde hantallığı ve koordinasyonsuzluğu önlemede güçlükler baş göstermiştir. Kamunun kendine özgü bu sorunlarının yanı sıra, geleneksel kamu yönetiminin geliştiği ortamda ve düşünme kalıplarında meydana gelen değişimler, 21. yüzyıla geçerken kamu yönetiminde köklü bir değişimi gündeme getirmiştir (Dinçer ve Yılmaz, 2003).

Kamu yönetiminde reform arayışlarına yol açan nedenlerin derecesi her ülkede farklı olmakla birlikte temelde benzer koşullar sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilk üçü, kısaca üç açık (three deficits) diye ifade edilen olgudur. İlk açık bütçe açığıdır (budget deficit). İkinci açık güven açığıdır (trust deficit). Üçüncü açık ise performans açığıdır (performance deficit) (Yılmaz, 2001).

Söz konusu açıklardan ilki; kamu harcamalarının bütçe üzerine getirdiği yük ve bütçe açıklarının mali sitemde yol açtığı sıkıntılardır. İkincisi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimdir. Üçüncüsü, toplumsal talepler karşısında kamu kesiminin performansının yetersiz kalmasıdır (Yılmaz, 2002).

Devletin küçülmesini ve dolayısıyla toplumun, kamusal alanda sunulan mal ve hizmetlerle ilgili daha fazla alternatifte kavuşarak seçme hakkını kullanabilmesi gereğini savunan siyasi akımlar, devletin etkinliğini sorgulamaya baslarken devletin kaynaklarını verimli olarak kullanamadığı konusundaki görüş, vatandaşların devlete olan bakış açısını değiştirmiş ve kamuoyundan devlete gelen baskıları artırmıştır (Bayraktar, 2003; Kutlu, 2006; Saylan 2002).

Devletin ekonomideki değişen rolü sosyal devlet vasfını ortadan kaldırmamaktadır. Artan rekabet ortamı ve piyasanın ürettiği sosyal sorunlar, devlete eskisinden de önemli sosyal sorumluluklar yüklemektedir. Üretim yapmayan devlet sosyal devlet vasfını yitirmemekte, tam aksine gereksiz hale gelmiş işlevlerden arınarak dış politika, güvenlik ve adalet gibi asli işlevleri ile sosyal politikalar üzerinde yoğunlaşabilmektedir. Bütün bu işlevlerini yerine

getirirken, devletin en az kaynakla en fazla katma değer üretmesi ve kaliteli hizmet sunumu eskisinden de hayati bir unsur haline gelmiştir. Bu çerçevede sosyal devlet; çağdaş araçlar kullanılarak, piyasa ve sivil toplum ile işbirliği geliştirilerek hayata geçirilmektedir. Devletin bu değişen rolü özelleştirme, sivilleşme ve yerelleşme şeklinde gelişen eğilimleri desteklemektedir. Bu kapsamda, kamu yönetim zihniyeti ve yapısı (Dinçer ve Yılmaz, 2003);

- Tek taraflılıktan veya tek aktörlülüğten çok taraflılığa ve çok aktörlülüğe, katılımcı ve yönetişimci bir anlayışa,
- Tepkisel ve geçmiş yönelimli bir anlayıştan, sorunları ortaya çıkmadan önce önlemeye dönük pro-aktif ve gelecek yönelimli bir anlayışa,
- Girdi odaklı olmaktan sonuç ve hedef odaklı olmaya,
- Kendine odaklı olmaktan vatandaş odaklı olmaya,
- Vatandaşı "hedef kitle" ve "müşteri" olarak algılamaya,
- Temin eden ve sunan bir anlayıştan, kolaylaştırıcı ve katalizör rolü üstlenen bir anlayışa,
- Ayrıntılara boğulmaktan asli işlevlere yoğunlaşmaya, doğru köklü bir değişime uğramaya başlamıştır.

Devletin rolündeki değişmeye ve yönetişim kavramının güçlenmesine paralel olarak; yönetim zihniyeti, kalıplar ve yöntemler de dönüşmektedir. Bu kapsamda, kamu yönetimi reformu birçok ülkenin gündemine girmiştir. Yöneticilerin, "yönetmesine müsaade etmek" şeklinde formüle edilen yeni kamu yönetimi anlayışı; geleneksel kamu yönetimi anlayışında çok önemli ve köklü bir değişimi öngörmektedir. Kamu yönetiminde geleneksel anlayışta, kuralları ve süreçleri standardize etmek esas hedef olmuştur. Bütün kamu kurumlarının aynı bütçeleme sürecine, aynı harcama yöntemine, aynı işe alma, ücret ve personel rejimine tabi olması istenmiştir. Bu birliği sağlamak önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir (Demirhan, 2010).

Bunun temel sebebi vatandaşlara aynı nitelikte hizmet sunmak ve eşit muamelede bulunmak için kamu çalışanlarına yorum ve esneklik alanı bırakmadan her şeyi objektif kurallara bağlamak isteğidir. Bu yolla usulsüz ve yolsuz uygulamaların önüne geçilebileceği, kamu kaynaklarının özel çıkarlar için kullanılmasının önlenilebileceği düşünülmüştür.

Son yirmi yıldır birçok OECD (Organisation of European Economic Cooperation and Development) ülkesinde kamu yönetiminde reform çalışmaları yapılmaktadır. Genel eğilimler ortak olmakla birlikte, siyasi, kültürel ve idari farklılıklara bağlı olarak ülkeler farklı yönetim biçimlerine geçiş hedeflemişlerdir. Yeni Zelanda, Avustralya, İngiltere, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, İrlanda, İsveç, Finlandiya, Danimarka ve Hollanda'nın oluşturduğu

grup, performans yönetimine geçiş için reform çalışmaları yaparken; Norveç, Avusturya, Almanya, İsviçre, Belçika, Fransa performans odaklanmış karma bir yönetim için reform çalışmalarını sürdürmektedir. Benzer bir şekilde Güney Kore, Tayland, Güney Afrika, Yemen, Şili gibi birçok gelişme yolundaki ülke kamu yönetiminde reform sürecine katılmıştır. Tüm bu örnekler, yeniden yapılanmada ortak özellikler kadar ülke şartlarının da önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Dinçer ve Yılmaz, 2003).

Bu ve benzeri örneklere bakılarak dünya genelinde çeşitli ülke uygulamaları değerlendirildiğinde (Dinçer ve Yılmaz, 2003);

- Kamuda yeniden yapılanma çabalarının belirgin bir şekilde 1980 sonrası başladığı, 1990'larda ise ivme kazandığı görülmektedir.
- Kamu yönetiminde yeniden yapılanmanın genel bir eğilimi yansıttığı ve birçok ülkede farklı isimler altında yürütülse de benzer özellikler taşıdığı görülmektedir.
- Katılımcılık, saydamlık, hesap verme sorumluluğu, stratejik boyutun güçlenmesi, uygulamada yerinden yönetimin ve esnekliğin ön plana çıkması, sonuçlara ve performansa odaklılık gibi unsurlar bu kapsamda sayılabilir.
- Ülkelerin farklı idari yapıları ve yönetim kültürlerinin kamuda yeniden yapılanmayı belli oranda etkilediği gözlenmektedir. Özellikle Anglo-Sakson yönetim kültürüne sahip ülkelerde kamuda yeniden yapılanmanın daha erken başladığı ve daha kapsamlı ele alındığı, Kıta Avrupası ülkelerinde ise geleneksel yapıların daha etkili oldukları ifade edilebilir.
- Yeniden yapılanma süreci genel politikalar ile beslenmekte ve giderek daha spesifik ve öncelikli alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu süreç, yeniden yapılanmanın başlangıcında ortaya geniş bir politika ve perspektif konulmasının önemli olduğu gerçeğini ifade etmektedir.
- Yeniden yapılanma uzun bir zamana yayılmaktadır. Bu dönemde siyasi desteğin sürdürülmesi kritik bir öneme sahiptir. Birçok ülkede yeniden yapılanma farklı siyasi partilerin göreve gelmesinden sonra dahi sürdürülmüş ve bu durum değişimin tüm toplum tarafından benimsenmesinde etkili olmuştur.
- Yeniden yapılanma kamunun genelinde ve toplumda sahiplenme sağlanarak sürdürülmektedir. Bu süreçte ağ oluşturan, koordinasyon sağlayan ve rehberlik yapan birimler kurulmaktadır. Değişim programları merkezi düzeyde bir bakan veya birim tarafından koordine edilmektedir. Ayrıca, değişik alt alanlarda ve konularda ekipler oluşturularak, değişim sürecinin aşağıdan yukarıya ve yukarıdan

aşağıya etkileşimi sağlanmaktadır.

- Yeniden yapılanma çalışmaları salt idare içi bir örgütsel ve işlemsel iyileştirme çabası olmaktan çıkmış; bireyleri, sivil toplumu ve özel kesimi kapsayacak bir şekilde geniş bir çerçeveye kavuşmuştur.

Kamu yönetimimize baktığımızda genel olarak mevcut sorunları şu şekilde sıralayabiliriz (DPT, 1999):

- Kamu örgütlerine verilen bir kısım görevlerin hiç yapılmaması veya sınırlı ölçülerde ve amaçtan uzak bir şekilde yapılması,
- Bazı görevlerin merkezi yönetim kapsamında bulunmasına rağmen görevi gerçekleştirecek işlevsel nitelikte örgütsel düzenlemelere gidilmemesi ve eldeki yapının gereksinimleri karşılayamaması,
- Görevlerin merkez taşra ve yerel yönetimler arasında ussal dağılımının yeterince sağlıklı biçimde gerçekleştirilmemesi,
- Bazı kamu örgütlerinde ikincil görevlerin asıl görevlerin yerini alması bunun da örgütlerde görev kaymalarına yol açması,
- Kamu kuruluşlarında görev yetki ve sorumluluk dengesinin iyi kurulamaması,
- Kırtasiyeciliğin yaygın olması,
- Büyüyen bütçe açıklarının ve kamu borçlarının yönetimde yük yaratması,
- Kamu yöneticilerinin eylem alanının ve takdir hakkının sınırlı olması,
- Uluslararası rekabetin ve küreselleşmenin özel sektörde olduğu kadar kamu sektörünü de etkilemesi.

1980'lerden sonra dünyada ve Türkiye'de geleneksel kamu yönetimi araçlarının yeterli olup olmadığına ilişkin tartışmalar, yaşanan bir takım sorunlara paralel olarak artmıştır. Ülkemizde de kamu kesiminde hizmet kalitesinin istenilen düzeyde artırılmaması, verimliliğin sağlanamaması, ulusal zenginliğin istikrarlı bir biçimde yükseltilememesi, işsizliğin ortadan kaldırılamaması, talebin dalgalanması, enflasyonun düşürülebilmesi gibi konularla mücadelede yetersiz kaldığı sıklıkla gündeme getirilen konular olmuştur. Bu arayışlar Türk kamu yönetiminde yeni yönetim tekniklerinin kullanılmasını gündeme getirmiştir (Barca ve Balcı, 2006).

Kamu kuruluşlarında, geleceğe yönelik düşünme, politika oluşturma kapasitesinin güçlendirilmesi, orta vadeli ve somut hedeflere dayalı planlama anlayışının geliştirilmesi, amaçta ve algıda birlik, performansın öne çıkarılması, sonuçlara odaklanma ihtiyaçları stratejik yönetimin gelişmesine neden olmuştur

(Yılmaz, sunum. 2 Mart, 2008). Türk kamu yönetiminde stratejik yönetim çalışmaları aşağıdaki tabloda kronolojik olarak sunulmaktadır.

Tablo 3.1 Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Yönetim Çalışmaları

1. Kamu Mali Yönetimi Projesi (Public Finance Management Project)	21.09.1995
2. IMF'ye verilen Niyet Mektubu	09.12.1999
3. Türkiye Ekonomik Reform Kredisi Kalkınma Politikası Mektubu	10.03.2000
4. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu	Mart 2000
5. PFPSAL I (Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması I)	Temmuz 2001
6. PFPSAL II (Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması II)	Nisan 2002
7. PFPSAL III (Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması III)	Haziran 2004
8. Toplu Değerlendirme Raporu (Implementation Completion and Results Report)	17.03.2008
9. AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programları	2001, 2003, 2008
10. Kamu Harcamalarının Gözden Geçirilmesi ve Kurumsal İnceleme (PEIR - Turkey Public Expenditure and Institutional Review Reforming Budgetary Institutions for Effective Government World Bank)	20.08.2001
11. Letter of Development Policy	19.03.2002
12. 58. Hükümet Acil Eylem Planı	03.01.2003
13. Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi	14.04.2003
14. YPK Kararları (2003/14, 2004/37)	
15. Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu (1. Sürüm)	Mayıs 2003
16. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu	10.07.2004
17. 5227 Sayılı Kamu Yönetimi Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı	15.07.2004
18. 2005 Yılı Programı ve Mali Yılı Bütçesi Makro Çerçeve Kararı	20.07.2004
19. Türkiye Kamu Harcama Yönetimi Reformu (OECD – Reforming Turkey's Public Expenditure Management Economics Department Working Papers no. 418)	10.02.2005
20. 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu	22.02.2005
21. Performans Ölçüm Çerçevesi (World Bank PEFA - PFM Performance Measurement Framework)	Haziran 2005
22. 5393 Sayılı Belediye Kanunu	03.07.2005
23. 5436 Sayılı KMYK Kanunu ile Bazı Kanun ve KHK'de Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	22.12.2005
24. Strateji Geliştirme Birimlerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik	06.01.2006
25. Kamu idarelerince Hazırlanacak Faaliyet Raporları Hakkında Yönetmelik	17.03.2006
26. Kamu idarelerinde Stratejik Planlamaya ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik	26.05.2006
27. Program Amaçlı Kamu Sektörü Kalkınma Politikası Kredisi 2006 (PPDPL - International Bank For Reconstruction and Development Program Document For a Proposed Loan; World Bank)	05.06.2006

28. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	28.06.2006
29. Kamu idareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu (2. Sürüm)	Haziran 2006
30. Türkiye Kamu Harcama Yönetim Sistemi Değerlendirmesi (OECD-SIGMA Turkey Public Expenditure Management System Assessment)	Haziran 2006
31. Stratejik Yönetim Araştırması Raporu	10.11.2006
32. Kamu Harcamaları Gözden Geçirmeleri (Turkey Public Expenditure Review; World Bank)	18.12.2006
33. Kamu iktisadi Teşebbüsleri ve Bağlı Ortaklıklarına Yönelik 15/10/2007 tarihli ve 2007/12702 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı	19.10.2007
34. Kamu iç Kontrol Standartları Tebliği	26.12.2007
35. Program Amaçlı Kamu Sektörü Kalkınma Politikası Kredisi 2008 (PPDPL - International Bank For Reconstruction and Development Program Document For a Proposed Loan; World Bank)	Mayıs 2008
36. Türkiye Kamu Harcama Yönetim Sistemi Değerlendirmesi (OECD-SIGMA Turkey Public Expenditure Management System Assessment)	Mayıs 2008
37. Türkiye Kamu iç Kontrol Sistemi Değerlendirmesi (PIFC- Turkey Public Internal Financial Control Assesment)	17.05.2008
38. Kamu idarelerince Hazırlanacak Performans Programları Hakkında Yönetmelik	05.07.2008
39. Performans Programı Hazırlama Rehberi	2009
40. Kamu idarelerince Hazırlanacak Performans Programları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	15.07.2009

Özel sektörde hayat bulan stratejik yönetim kamu sektörünün geleneksel yapısından dolayı uygulanma sürecinde bazı engellerle karşılaşmaktadır. Kamu yönetiminde stratejik yönetimin uygulanması sırasında karşılaşılabilecek güçlükleri şöyle sıralayabiliriz:

- Stratejik planlama yaklaşımı ile kurumun mevcut mali, idari ve hukuki yapısının uygun olmayışı (Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006),
- Performans ödüllendirilmesi konusunda kişisel ve kurumsal engeller,
- Uzun vadede ziyade günlük karar almaya yatkın yönetim anlayışı,
- Nitelikli personelin sayısının azlığından ve stratejik planlama bilincinin yetersizliğinden kaynaklanan altyapı yetersizliği,
- Stratejik planlamanın temelde özel sektör kökenli bir yaklaşım olması sebebiyle kamu kurumlarında uygulanabilirliğinden duyulan endişeler,
- Kamu kuruluşlarının özel sektör gibi rekabetçi bir piyasada hizmet üretmemesi,
- Bürokratik, siyasal ve toplumsal düzeyde katılımcılık kültürünün gelişmemiş olması,
- Değişime, yeniliklere statükoyu değiştireceği endişesiyle şüphe ile bakan, vatandaşın gereksinimlerinden önce kendi sosyal, gelir ve statü

çıkarlarını korumayı amaçlayan bir kültürün var olması (Güner, 2005),

- Kamu kaynaklarından daha çok pay almayı amaçlayan ve devleti baba olarak görmeyi kendi çıkarları için daha anlamlı bulan vatandaşlık kültüründe, katılım ve sorumluluğu paylaşma isteği bulunmaması,
- Ulusal ve tekçi devlet, güvenlik gibi, üst düzey ulusal politikaların; ülkenin siyasal, sosyal, kültürel yapı ve bileşiminin gerektirmesi durumunda, tercihlerin ulusun ve devletin varlığının sürdürülmesinden yana kullanılması zorunluluğunun bulunması.
- Kamuda stratejik yönetimin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde sıralayabiliriz (Gürer, 2006):
- Kamu idarelerinin stratejik yönetime yönelik alt yapı ve eğitim eksiklikleri giderilmelidir.
- 5018 sayılı Kanunla getirilen düzenlemelerin bir bütün halinde ele alınması sağlanmalıdır.
- Kilit noktada yer alan karar alıcıların tümüne ve personelin geneline yeni planlama ve bütçeleme sistemi hakkında eğitimler düzenlenerek personel bilgilendirilmelidir.
- Üst yönetimin ve personelin yeni planlama sistemini benimsemesi ve sahiplenmesi sağlanmalıdır.
- Stratejik planlama çalışmalarına personelin katılımı sağlanmalıdır.
- Stratejik planlama sürecinin güçlü liderler ve karar alıcıların önderliğinde yürütülmesi sağlanmalıdır.
- Personele esas önemli olanın değişimi sağlamak olduğu iletilmeli ve destekleri alınmalıdır.
- Stratejik planlamanın yanında kilit karar alıcıların stratejik düşünme, davranma ve vizyon geliştirme niteliklerinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Stratejik planlama ve bütçeleme bağının iyi kurulmasına özen gösterilmelidir.
- Stratejik planlama ve performans esaslı bütçelemenin başarısını sağlamak için stratejik amaç ve hedefler ile performans göstergeleri arasında anlamlı bir bağ kurulması sağlanmalıdır.
- Kurumlarda iç denetim fonksiyonu işler hale getirilmelidir.
- Performansa dayalı ödül ve yaptırım uygulamasına imkan veren bir

personel ücret rejimine geçiş sağlanmalıdır.

Kamu yönetiminde, stratejik yönetimin gereği anlaşılmış ve stratejik yönetim benimsemeye başlamıştır. Kamu idarelerinin var olan yapıyı koruyarak değişime karşı direnç göstermesi, katılımcı bir kültürü benimsememesi, uzun vadeli kararları önemsememesi, stratejik yönetimin uygulanması sürecinde zorluklar çıkarmaktadır. Kamu sektörü ancak bu engelleri aşma yönünde gelişme kaydettikçe, stratejik yönetimi hayata geçirme konusunda özel sektör kadar başarılı olabilecektir.

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 60. maddesi ile 5436 sayılı Kanunun 15. maddesi ve 18 Şubat 2006 tarih 26084 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Strateji Geliştirme Birimlerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe göre, Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının görevleri (DPT, 2006),

- Ulusal kalkınma strateji ve politikaları, yıllık program ve hükümet programı çerçevesinde idarenin orta ve uzun vadeli strateji ve politikalarını belirlemek, amaçlarını oluşturmak üzere gerekli çalışmaları yapmak,
- Üniversitenin görev alanına giren konularda performans ve kalite ölçütleri geliştirmek ve bu kapsamda verilecek diğer görevleri yerine getirmek,
- Üniversitenin yönetimi ile hizmetlerin geliştirilmesi ve performansla ilgili bilgi ve verileri toplamak, analiz etmek ve yorumlamak,
- Üniversitenin görev alanına giren konularda, hizmetleri etkileyecek dış faktörleri incelemek, kurum içi kapasite araştırması yapmak, hizmetlerin etkililiğini ve tatmin düzeyini analiz etmek ve genel araştırmalar yapmak,
- Yönetim bilgi sistemlerine ilişkin hizmetleri yerine getirmek,
- Üniversitenin stratejik plan ve performans programının hazırlanmasını koordine etmek ve sonuçlarının konsolide edilmesi çalışmalarını yürütmek,
- Üniversitenin İzleyen iki yılın bütçe tahminlerini de içeren idare bütçesini, stratejik plan ve yıllık performans programına uygun olarak hazırlamak ve idare faaliyetlerinin bunlara uygunluğunu izlemek ve değerlendirmek,
- Üniversitenin Mevzuatı uyarınca belirlenecek bütçe ilke ve esasları çerçevesinde, ayrıntılı harcama programı hazırlamak ve hizmet gereksinimleri dikkate alınarak ödeneğin ilgili birimlere gönderilmesini sağlamak,

- Üniversitenin Bütçe kayıtlarını tutmak, bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin verileri toplamak, değerlendirmek ve bütçe kesin hesabı ile malî istatistikleri hazırlamak,
- Üniversitenin İlgili mevzuatı çerçevesinde Genel Müdürlüğün gelirlerini tahakkuk ettirmek, gelir ve alacaklarının takip ve tahsil işlemlerini yürütmek,
- Harcama birimleri tarafından hazırlanan birim faaliyet raporlarını da esas alarak idarenin faaliyet raporunu hazırlamak,
- Üniversitenin mülkiyetinde veya kullanımında bulunan taşınır ve taşınmazlara ilişkin icmal cetvellerini düzenlemek,
- Üniversitenin yatırım programının hazırlanmasını koordine etmek, uygulama sonuçlarını izlemek ve yıllık yatırım değerlendirme raporunu hazırlamak,
- Üniversitenin, diğer idareler nezdinde takibi gereken malî iş ve işlemlerini yürütmek ve sonuçlandırmak,
- Malî kanunlarla ilgili diğer mevzuatın uygulanması konusunda üst yöneticiye ve harcama yetkililerine gerekli bilgileri sağlamak ve danışmanlık yapmak,
- Ön malî kontrol faaliyetini yürütmek,
- İç kontrol sisteminin kurulması, standartlarının uygulanması ve geliştirilmesi konularında çalışmalar yapmak; üst yönetimin iç denetime yönelik işlevinin etkililiğini ve verimliliğini artırmak için gerekli hazırlıkları yapmak,
- Rektör tarafından verilecek diğer görevleri yapmak.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın birinci amacı stratejik planların hazırlanırken geleceğin inşa edilmesi için üzerine büyük görevler verilmiş olan üniversitelerde Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının ne derece etkin görev yapabildiklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bunun yanı sıra başkanlıkların kanunun emrettiği sorumluklara ve yetkilere ne derece sahip oldukları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca üniversitelerde fikir ve irade özgürlüklerinin başkanlıklar nezdinde ne derece serbest olduğu, bu fikirlerin ne derecede ciddiyete alınıp uygulandığı araştırılmıştır. Temel etkinlik sorularından sonra başkanlıkların personel sıkıntısı olup olmadığı ve mevcut personellerin uzmanlıklarının istenen düzeyde olup olmadığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci amacı ise stratejik planlamanın uygulanış sürecinde Strateji Daire Başkanlıklarının etkinliğin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaca paralel

olarak alt amaçlar oluşturulmuştur. Bu alt amaçlar; uygulanış sürecinde başkanlıkların fikir ve görüşlerinin ne derece dikkate alındığı, planın uygulanış sürecinde üst yönetim ile amaç çatışması yaşanıp yaşanmadığı, başkanlıkların alt bölümleri arasında uyum olup olmadığı, planda düzenlemeler (revizyon) yapılıp yapılmadığının ve uygulanan planın izlenmesi ve düzeltilmesinde etkin rol alınıp alınmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Yukarıda ki amaçlar etrafında geliştirilen hipotezler şu şekilde sistematize dökülebilir.

H¹: Strateji Daire Başkanlıkları üniversitelerde Stratejik Plan hazırlanırken etkin olarak görev alamamaktadır.

H²: Strateji Daire Başkanlıkları üniversitelerde Stratejik Plan uygulanırken etkin olarak görev alamamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada uzman kişiler ile görüşülüp bir anket geliştirilmiştir. Bu anket stratejik planların hazırlanış sürecinde Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının etkinliği ölçmek için 8 soru ve uygulama sürecinde ki etkinliği ölçmek için 7 soru içermektedir. Toplamda ise 15 yargı cümlesi yer almakta ve 5'li Likert Tipi Ölçek kullanıştır.

Etkinlik ise şu şekilde sistematize edilmiştir:

- a. Hazırlık Aşamasında; özerk çalışabilme, fikir ve görüşlerin kabulü, üst yönetim ve diğer birimlerle ile uyum içinde çalışma, kontrol alanı.
- b. Uygulanış Aşamasında; fikir ve görüşlerin kabulü, üst yönetim ve diğer birimlerle uyum içinde çalışabilme, plana uygun hareket edebilme, düzeltici tedbirler alabilme ve uygulayabilmedir.

Anketler internetten elde edilen üniversitelerin Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının mail adreslerine elektronik yolla gönderilmiştir. Toplam gönderilen mail sayısı yeni kurulan üniversitelerin Strateji Geliştirme Daire Başkanlıkları olmamasından dolayı ve bazı üniversitelerin mail adreslerinde sorun olmasından dolayı 78 adet ile sınırlı kalmıştır. Gönderilen anketlerin geri dönenlerin sayısı 41 adettir. Bu sayı ise tam kütleinin %51,9'una denk gelmektedir. Toplanan veriler ise SPSS 17 paket programı ile analiz edilmiştir.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada geliştirilen anketin stratejik planın hazırlanış sürecinde ki sorular faktör analizine tabi tutulduğu zaman KMO Örneklem Yeterliliği %75,3 çıkmıştır. Bu sonuca göre çalışmanın bu kısmı faktör analizine uygundur. Bunun yanı sıra Barlett testi (sig:0,000) anlamlıdır. Hazırlanış sürecinde analiz edilen etkinlik için 8 maddeden 3 veya 4'ü analizi anlamlı kılabilmektedir. Diğer bir

ifadeyle 3 veya dört madde analizin %57'sini temsil etmektedir. Ortak varyans tablosuna göre 8. madde harici hiçbir madde 0,50 değerinin altına düşmediği için ankette bulundurulmalıdır sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıklamalardan sonra faktör analizin anket geçerliliği sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Stratejik planların uygulanış sürecinde Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının etkinliği analiz edildiği zaman KMO Örneklem Yeterliliği %69,5 sonucuna ulaşılmıştır. Çıkan bu sonuç 0,50 değerinden büyük olduğu için anketin bu kısmının fa faktör analizine uygun olduğu söylenebilir. Barlett testi (sig: ,000) sonucuna göre de faktörler anlamlıdır.

Yapılan güvenilirlik analizine göre %91,5 anketin güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Alfa sayısı (α :0,1) olarak belirlendiği için anketin güvenilirlik aralığını karşıladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra anketteki bazı soruların silinmesi anketin güvenilirliğine fazla bir katkı sağlamamaktadır.

Frekans Analizinin sonuçları ise şu şekildedir.

▪ **Stratejik Planların Hazırlanış Sürecinde Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının Etkinliği**

Tablo 2:“Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak Kanuni Görev Ve Sorumlulukları Yerine Getirebilecek Özerklikte Çalışabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	6	14,6	14,6	14,6
Katılmıyorum	19	46,3	46,3	61,0
Fikrim Yok	0	0	0	61,0
Katılıyorum	14	34,1	34,1	95,1
Kesinlikle Katılıyorum	2	4,9	4,9	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Ankete cevap verenlerin %61'i kanuni görev ve yetkileri yerine getirebilecek özerklikte çalışmamaktadırlar.

Tablo 3:“Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak Yeni Hizmet Fırsatlarını Belirlemek, Etkililik Ve Verimliliği Önleyen Tehditlere Tedbirler Alabilecek Hareket Alanında Görev Yapabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	3	7,3	7,3	7,3
Katılmıyorum	21	51,2	51,2	58,5
Fikrim Yok	4	9,8	9,8	68,3
Katılıyorum	13	31,7	31,7	100,0
Kesinlikle Katılıyorum	0	0	0	
Toplam	41	100,0	100,0	

Ankete cevap verenlerin yarısından fazlası (%58,5) birinci soruyla paralel olarak etkinliği ve verimliliği önleyen tehditlere karşı tedbirler

alamamaktadırlar.

Tablo 4: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Hazırlanırken Fikir ve Görüşlerimiz İlgili Birimlerce Dikkate Alınmaktadır” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	6	14,6	14,6	14,6
Katılmıyorum	12	29,3	29,3	43,9
Fikrim Yok	5	12,2	12,2	56,1
Katılıyorum	12	29,3	29,3	85,4
Kesinlikle Katılıyorum	6	14,6	14,6	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıklarının fikir ve görüşlerinin dikkate alınma oranlarından çıkan sonuca göre fikir ve görüşler dikkate alınmakta fakat (yukarıda ki maddelere göre) işleme konulacak hareket alanı sağlanamamaktadır.

Tablo 5: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Hazırlanış Sürecinde Etkin Olarak Görev Alabilmekteyiz” Kritik Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	4	9,8	9,8	9,8
Katılmıyorum	14	34,1	34,1	43,9
Fikrim Yok	3	7,3	7,3	51,2
Katılıyorum	17	41,5	41,5	92,7
Kesinlikle Katılıyorum	3	7,3	7,3	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Araştırmanın başında belirtildiği gibi bu kritik soruya yarı yarıya katıma veya katılmama durumu vardır.

Tablo 6: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak İlişkide Olduğumuz Gerçek ve Tüzel Kişilerle Tam Bir Koordinasyon İçinde Görevimizi Yerine Getirebilmekteyiz” Kritik Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,4	2,4	2,4
Katılmıyorum	26	63,4	63,4	65,9
Fikrim Yok	2	4,9	4,9	70,7
Katılıyorum	11	26,8	26,8	97,6
Kesinlikle Katılıyorum	1	2,4	2,4	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Cevaplayıcıların büyük bir kısmı (65,9) üniversite dışında ki gerçek ve tüzel kişilerle ilişkilerinin zayıf olduğunu ifade etmektedirler.

Tablo 7: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak İdarenin Stratejik Planında Yer Alan Yatırım Programının Hazırlanmasını Koordine ve Kontrol Edebilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	4	9,8	9,8	9,8
Katılmıyorum	16	39,0	39,0	48,8
Fikrim Yok	2	4,9	4,9	53,7
Katılıyorum	19	46,3	46,3	100,0
Kesinlikle Katılıyorum	0	0	0	
Toplam	41	100,0	100,0	

Cevaplayıcıların yarıya yakını yatırım programlarını kontrol edebildiklerini ifade etmişlerdir. Diğer yarısı ise yatırım programını koordine ve kontrol edemediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 8: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Gerçekleştirecek Bütçe, Ödenek ve Harcama İmkan ve Yetkilerine Ulaşabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	2	4,9	4,9	4,9
Katılmıyorum	23	56,1	56,1	61,0
Fikrim Yok	3	7,3	7,3	68,3
Katılıyorum	11	26,8	26,8	95,1
Kesinlikle Katılıyorum	2	4,9	4,9	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Ankete cevap veren başkanlıkların büyük bir kısmı (%61) stratejik planın oluşturulmasında gerekli olan bütçe, ödenek ve harcama kalemleri için gerekli olan parasal kaynaklara ulaşamadıklarını ifade etmektedirler. Bu harcama kalemlerini başkanlıklar belirlemekte Maliye Bakanlığı onaylamaktadır. Cevaptan anlaşıldığı üzere belirlenen ile kabul edilen farklı olmaktadır.

Tablo 9: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Hazırlarken Yeterli Sayıda ve Uzmanlıkta Personelle Çalışmaktayız” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	11	26,8	26,8	26,8
Katılmıyorum	23	56,1	56,1	82,9
Fikrim Yok	2	4,9	4,9	87,8
Katılıyorum	4	9,8	9,8	97,6
Kesinlikle Katılıyorum	1	2,4	2,4	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıklarının çok büyük bir kısmı yeterli sayıda ve uzmanlıkta personelle çalışmadığını ifade etmektedir.

▪ **Stratejik Planların Uygulanış Sürecinde Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının Etkinliği**

Tablo 10: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Uygulanırken Fikir ve Görüşleriz İlgili Birimlerce Dikkate Alınmaktadır” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	4	9,8	9,8	9,8
Katılmıyorum	20	48,8	48,8	58,5
Fikrim Yok	6	14,6	14,6	73,2
Katılıyorum	8	19,5	19,5	92,7
Kesinlikle Katılıyorum	3	7,3	7,3	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıkların yarısından fazlası planların uygulanış sürecinde fikir ve görüşlerinin ilgili birimlerce dikkate alınması yargısına hazırlanış sürecine göre daha fazla destek gördüklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 11: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak Stratejik Planın Uygulanmasında Üst Yönetimle ve Diğer Birimler İle Tam Bir Uyum İle Çalışmaktayız” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	3	7,3	7,3	7,3
Katılmıyorum	19	46,3	46,3	53,7
Fikrim Yok	3	7,3	7,3	61,0
Katılıyorum	14	34,1	34,1	95,1
Kesinlikle Katılıyorum	2	4,9	4,9	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıklarının hazırlık sürecinde ilgili birimlerce uyum içinde çalışmalarını uygulama sürecinde azalmaktadır.

Tablo 12: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Uygulayacak Bütçe, Ödenek ve Harcama Kalemlerini Plana Uygun Olarak Kullanılabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,4	2,4	2,4
Katılmıyorum	21	51,2	51,2	53,7
Fikrim Yok	4	9,8	9,8	63,4
Katılıyorum	12	29,3	29,3	92,7
Kesinlikle Katılıyorum	3	7,3	7,3	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıklarının yarısından fazlası planın uygulama sürecinde kabul edilmiş harcama kalemlerini kontrol edememektedirler.

Tablo 13: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planını” Uygulama Sürecinde Etkin Olarak Görev Alabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	5	12,2	12,2	12,2
Katılmıyorum	20	48,8	48,8	61,0
Fikrim Yok	6	14,6	14,6	75,6
Katılıyorum	8	19,5	19,5	95,1
Kesinlikle Katılıyorum	2	4,9	4,9	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Tablo14: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak Stratejik Plan Uygulanırken Bağlı Bulunan Alt Birimler (Bütçe ve Performans Program Müdürlüğü, Stratejik Planlama Müdürlüğü, Muhasebe ve Raporlama Müdürlüğü ve İç Kontrol Müdürlüğü) İle Koordineli Çalışabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0	0	0
Katılmıyorum	10	24,4	24,4	24,4
Fikrim Yok	1	2,4	2,4	26,8
Katılıyorum	16	39,0	39,0	65,9
Kesinlikle Katılıyorum	14	34,1	34,1	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Dışarıya karşı koordineli çalışma başkanlıklar açısından az olsa da kendi alt birimleri arasında koordinasyon yüksektir. Oran olarak ifade etmek gerekirse %73,1’i uyum ve koordineli bir şekilde hareket edebildiklerini ifade etmektedirler.

Tablo 15: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak “Üniversite Stratejik Planı”nda Amaçlar İle Uygulama Süreci Arasındaki Farklılığı Giderici ve Etkililiği Artırıcı Tedbirleri Uygulayabilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	4	9,8	9,8	9,8
Katılmıyorum	11	26,8	26,8	36,6
Fikrim Yok	9	22,0	22,0	58,5
Katılıyorum	16	39,0	39,0	97,6
Kesinlikle Katılıyorum	1	2,4	2,4	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıkların yarısı planları duruma göre revize edebilmekte ve tedbirler alabilmektedirler.

Tablo 16: “Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Olarak İdari Faaliyetlerin Stratejik Plan, Performans Programı ve Bütçeye Uygunluğunu İzleyebilmekte ve Değerlendirebilmekteyiz” Yargısına Verilen Cevaplara Göre Frekans Dağılımı

Yargılar	Katılımcı Sayısı	Oran	Geçerli Oran	Birikimli Oran
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0	0	0
Katılmıyorum	16	39,0	39,0	39,0
Fikrim Yok	4	9,8	9,8	48,8
Katılıyorum	20	48,8	48,8	97,6
Kesinlikle Katılıyorum	1	2,4	2,4	100,0
Toplam	41	100,0	100,0	

Başkanlıklar alt birimler ile birlikte değerlendirme yapabilmektedir. Oransal ifade edilirse; %51,2’si bütünsel bir bakış açısıyla değerlendirme yapabilmektedir.

5. SONUÇLAR

Liberalleşme eğilimlerinin her geçen gün arttığı küreselleşen bir dünyada, iktisadi karar birimleri kaynaklarını daha rasyonel kullanmaya mecbur kalmaktadırlar. Dışa dönük bir üretim anlayışıyla ekonomik büyüme modellerinin farklılaşması da doğal olarak firmaların daha verimli çalışmalarını gerektirmektedir. Ulusal üretim ve uluslararası rekabet gücü; kaynak etkinliğini, teknoloji ve ölçek değişimini ve hatta mülkiyet yapısını bile değiştirmektedir. Bu çok yönlü değişim etkinlik ve verimlilik kavramlarını öne çıkarmakta ve farklı ölçüm tekniklerinin geliştirilmesini ve kullanımını gerekli kılmaktadır. Endüstri ve firma bazında etkinlik ölçümü; yeni kaynaklara ihtiyaç duymadan mevcutlarla daha fazla çıktı düzeyini elde etmenin yollarını bulma açısından iktisat teorisinin ilgi alanına girerken, ulusal refah ve kaynak kullanımını artışı açısından iktisat politikasının ilgisini çekmektedir (Bakırcı, 2006;199).

Frekans tablolarından çıkan sonuçları genel olarak değerlendirdiğimiz zaman Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının etkinliğin düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra hazırlanış sürecinde etkinliğin uygulama sürecinden daha az olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda başkanlıkların rektörlüğe bağlı bir birim olmasından dolayı kararlar, uygulamalar ve çalışmalar hayata geçirilememektedir. Böyle durumlarda öncelikle rektörlüğün tercihleri dikkat alınmakta ve bu tercihler başkanlıkların yaptığı gibi bilimsel yapılamamaktadır.

Kanuni görev ve yetkileri yerine getirmekte zorlanan başkanlıkların hareket alanı çok kısıtlı gözükmektedir. Böyle bir durumda ileriye dönük planlar hazırlanmakta fakat uygulama sürecinde sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle gerçek ve tüzel kişilerle uyumlu çalışmama başkanlıkların içine kapanıklığı daha da arttırmaktadır. Tüm bunların yanı sıra başkanlıkların fikir ve görüşlerini ifade etmeleri, kabul ettirmeleri ve uygulayabilmeleri konusunda yaşadığı sorunlar hem üst yönetimden hem de merkezi kontrol-yönetimden

kaynaklanmaktadır.

Strateji Daire Başkanlıklarının yaşadığı bir diğer büyük sorun ise görüşmelerde de ortaya çıktığı gibi bütçenin oluşturulmasında ve kullandırılmasında yaşananlardır. Stratejik planlara uygun bütçeler oluşturan başkanlıklar Maliye Bakanlığı'ndan onay almakta zorlanmaktadır. Onay alındığı zaman ise istenen ile kabul edilen arasında büyük farklar oluşmaktadır. Kullandırılmasında ise stratejik planlara uygun bir yapı izlenmemektedir. Bu durumun sebebi ise üst yönetim ve diğer birimler arasında tercih farklılıklarıdır.

Yeterli sayıda uzman personele sahip olamama sorunu çoğu üniversitenin Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarında ortaktır. Bu ise planların hazırlanmasında yapılan SWOT analizi (Güçlü-Zayıf yönlerin ortaya çıkarılması, Fırsat-Tehditlerin tanımlanması) paydaş analizi gibi kritik öneme sahip çalışmaların eksik ve yetersiz olmasına neden olmaktadır. Böyle bir durum ister istemez planların başarısını zora sokmakta ve koordinasyon içinde çalışmayı engellemektedir.

6. ÖNERİLER

Ülkemizde yapılan reform çalışmalarında, stratejik yönetimin anlayışına uygun olarak reform çalışmalarını üst düzeyde ve tek elden yürütecek, yeniden yapılanma çalışmalarını özellikle teknik düzlemde sahiplenecek bir kuruluşun oluşturulamaması, uygulamaya geçilememesinin en önemli nedenlerinden birisidir. Bu amaca uygun olarak kurulan DPT, Devlet Personel Başkanlığı ve TODAİE'NİN de bu amacı gerçekleştirebildiği pek söylenemez. Reform çalışmalarını üst düzeyde tek elden yürütecek ve koordineyi sağlayacak yeni bir birimin kurulması, bu birimin direkt başbakana veya yardımcısına bağlı olması, reform çalışmalarının başarısı açısından çok önemlidir. Bu birimde toplum çeşitli kesimlerinden katılımcılar ile siyasi iradenin temsilcileri olmalı, yetki ve sorumluluk bir yerde toplanarak, kararların çok hızlı bir şekilde alınması sağlanmalıdır. Ülkemizde ise gerek merkezi, gerekse kurumsal düzeyde reformlar konusunda yeterli bir örgütlenme sağlanamamıştır. Yönetimde reform çalışmalarının Devlet Planlama Teşkilatı'nın yönetim ve sorumluluğu altında ve plan uygulamaları ile birlikte yürütülmesi girişimi başarılı olamamış, yönetimde reform politikalarının belirlenmesine yardımcı olacak ve bu politikaların yürütülmesini gözetmek, koordine etmek ve denetlemek görevini yürütecek bir merkezi birimin eksikliği yönetimde reform çalışmalarının her safhasında hissedilmiştir. Görevlerin gerektirdiği ölçüde güçlü olmayan, yöneticilerin gereken desteğine sahip bulunmayan yönetimde reform örgütlenmesi etkili olamamıştır (Atmaca, 2007).

Bununla birlikte Türk Kamu Yönetimi'nde, Cumhuriyet döneminde yönetimin iyileştirilmesi yönünde gerçekleştirilen sonuçlar, toplu etkileri bakımından önemlidir. Ancak bu, düzenli ve sistemli bir çabadan çok değişen

ihtiyaç ve koşullara uymak için harcanan, çoğu zaman rastgele ve dağınık çabaların sonucudur. Bu nedenle yönetimin modernleştirilmesinden çok, karşı karşıya bulunulan sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Oysa stratejik yönetim anlayışıyla gerçekleştirilecek reformlar ile mevcut sorunların halledilmesinin yanında, gelecekte oluşabilecek sorunlara yönelik çözüm önerileri ve hareket tarzları geliştirilebilir. Örgüt yapıları açık bir sistem haline getirilerek, değişim ve gelişmelere sadece tepki vermek yerine, değişim ve gelişmelerin içinde yer alabilirler, hatta onları yönlendirebilirler. Kurumlar hangi şartlarda hangi hareket tarzını uygulayacağını önceden bilerek, riskleri fırsata çevirebilir, tehlikeleri en az zararla bertaraf edebilirler. Eğer bir reform çalışması yapılacaksa, reformun genel bir stratejisi belirlenir ve bu stratejiye uygun bölüm stratejileri geliştirilerek, örgütün bütün faaliyetlerinin genel reform stratejisine uygun olması sağlanır (Atmaca, 2007).

Türkiye’de ki üniversiteler dünya üniversitelerinden çok gerilerdedir. Üniversiteler dünyada üç şekilde sıralanmaktadır. Bunlar (Paksoy, 2008;5-7).

1. “Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması”: Çin Halk Cumhuriyeti’nin Şanghay Jiao Tong Üniversitesi tarafından formüle edilen sıralama sistemidir. Değerlendirme ölçütleri; üniversitenin mezunlarından / çalışanlarından Nobel almış olma, Nature ve Science gibi en makbul bilim dergilerinde yayın koşulu ve Science Citation Index’e giren uluslararası makalelerdir. . Her yılın ağustos ayında liste tazelenir. 2007 Ağustos sıralamasında, ilk 500’e giren tek bir Türk üniversitesi vardır: İstanbul Üniversitesi. İ.Ü anılan listenin 471’inci sırasında yer almaktadır.
2. THES-QS adı verilen değerlendirme sistemi: İngiliz The Times gazetesi eğitim bölümü tarafından hazırlanır. Uluslararası hakemli dergilerde (peer review) yer alan öğretim üyesi sayısı ve uluslararası yayınlara ağırlık verilen bir yöntemle hesaplanır. 2007 listesinde ilk 400’ün arasına girmeyi başaran tek bir Türk üniversitesi bulunmaktadır: İstanbul Teknik Üniversitesi. İTÜ listenin 390. sırasında yer almaktadır.
3. Dünya Üniversiteleri Webometrik sıralaması: Bu sıralama İspanya Ulusal Araştırma Konseyi’nin Sibemetrik Laboratuvarı’nda yapılmaktadır. Temel aldığı ölçüt, dünya üniversitelerinin yapmış oldukları her türlü bilimsel çalışmanın (uluslararası /ulusal yayımlar, ders notları bilimsel toplantı sunumları vb) internet ortamında bilim arenasına aktarılmasıdır. Dünyadaki 13 bin üniversitenin ilk 4 bin’i içinde Türk üniversitelerinin yeri şöyledir: İlk 500’te 2 üniversitemiz yer almaktadır: Bilkent (475) ve ODTÜ (482). İlk 1000’e giren üniversitelerimiz Boğaziçi (525), İTÜ (789), Ankara (852) ve Hacettepe (915)’dir.

Yukarıda tablo üniversitelerimizin durumunu ortaya çıkarmaktadır. Dünya sıralamasında ki iç karartıcı durumun düzeltilmesi için Strateji Geliştirme Daire Başkanlıklarının üzerine büyük bir sorumluluk verilmiştir. Fakat araştırmadan da ortaya çıktığı gibi başkanlıkların hareket alanı çok dardır. Bu durumun düzeltilmesi için öncelikler dar kalıpların kaldırılması ve hazırlama sürecinde sağlanan olanaklar uygulama sürecinde denetim ve koordinasyon olarak da sağlanmalıdır.

Stratejik planlar uygulanırken eğer hedeflere ulaşılmış olsa veya bir kısmına ulaşılmış olsa üniversitelerimiz içinde buldukları durumdan kurtulmuş olurdu. Devlet örgütünde görülen aşırı merkezîyetçi yapı üniversite yapılanmasında da kendini göstermektedir. Bu bürokratik yapının özerk yapıya kavuşması başkanlıkların etkinliğini de arttıracaktır. Denetim görevi verilmesi ve koordinasyonun sağlanması birlikte öğrenme, birlikte uygulama ve birlikte yönetmeye birleşmelidir.

Üniversitelerin stratejik planlarını çevreden bağımsız ve desteksiz yapmaları üniversiteli işsizler ordusuna neden olmaktadır. Ekonomik kalkınmaya büyük darbeler vuran bu durumun düzelmesi için üniversiteler iş sektörüyle (özellikle özel sektör) uyum içinde ve koordinasyon içinde çalışmalıdırlar. Aşağıda tablodan izlendiği gibi yıllar itibarıyla üniversiteli işsiz sayısı artış göstermiştir. Bu sayı 2004 yılında tavan yaparak %39,8'e yükselmiş ve 2010 yılında azalarak %32,5'e gerilemiştir. Her ne kadar son yılda bir azalış olsa da oran itibarıyla yüksek bir üniversite işsiz vardır.

Tablo 17: Eğitim Durumuna ve Dönemlere Göre İşsizlik Oranı (%)
(15-24 Yaş Grubu)

Yıllar	Okuma-Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	Ortaokul veya Dengi Meslek Okul	Genel Lise	Lise Dengi Meslek Okul	Yüksek okul veya Fakülte	İlköğretim
2010	16,4	18,4	14,9	10,9	27,2	23,1	32,5	18,4
2009	19,5	23	17,9	21,6	30,6	27,6	33,2	22,4
2008	11	19,8	14,3	18,7	25	20,8	29,8	17,9
2007	16,7	17,3	14,7	19,3	23,5	22,6	28,5	16,8
2006	12,5	15,3	14,7	17,9	25,2	21,1	27,2	15,2
2005	11,3	16,3	14,1	19,2	25,3	25,6	30,5	14,5
2004	9,6	13	13,4	19,6	26,6	29,3	39,8	13,3
2002	11,5	15,7	12,4	20,7	26,8	28	38,3	10,7
2001	8,7	14,4	10,6	17,7	24	25,5	30,7	9,6
2000	5	11	8,3	13,7	20,6	20,8	28,3	10,3

(TÜİK, 2010:1)

Üniversiteler bu durumu düzeltmek için planlamalarını özel-kamu sektörü ile uyum içinde hazırlamalı, uygulamalı ve revize etmelidir. Plansız yapılan uygulamalar maalesef yukarıda ki gibi kötü sonuçlar ortaya çıkarmakta

zaman-emek-sermeye kaybına neden olmaktadır.

Tam olarak teşhisin koyulamaması tedavinin hastalıktan kötü olmasıyla sonuçlanabilmektedir. Hastalığın tam olarak gerçekçi bir şekilde ortaya çıkarılması için gerekli olan tetkiklerin yapılması ve uzman tarafından muayenenin yapılması tetkiklere göre karar verilmesi gerekir. Stratejik plan ile zayıf ve güçlü yönleri ortaya çıkaracak, fırsat ve tehditleri tespit edecek tetkiklerin yapılması ve uzmanlar tarafından bu sonuçların değerlendirilmesi gerekecektir. Bunu yapabilecek uzmanlıkta ve yeterli sayıda personele sahip olmama tedavinin hastalıktan kötü olması sonucu gibi stratejik planın başarısız olmasına neden olabilir. Başkanlıklar uzman ve yeterli personel açısından büyük sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir

Özet olarak; Strateji Geliştirme Daire Başkanlıkları öncelikle özerk bir yapıya kavuşturulmalı, sonrasında uzman yeterlilikte personele ile donatılmalı ve son olarak denetim başta olmak üzere yönetimde daha fazla yetkiye sahip olmalıdır. Bu eksiklikler sağlandıktan sonra başkanlıkların etkinlikleri artacak ve böylece bu genel iyileşme üniversiteye yansiyabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adair, J. (2004). *Etkili Stratejik Liderlik*, (Çev: Salih Fatih Güneş). İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı.
- Atmaca, L. (2007). *Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Düşünme Ve Reform Çalışmalarının Stratejik Düşünce Bakış Açısıyla İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Bakırcı, F. (2006). *Sektörel Bazda Bir Etkinlik Ölçümü: Vza İle Bir Analiz*. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 20 Eylül 2006 Sayı: 2, 199-218.
- Barca, M. & Balcı, A. (2006). "Kamu Politikalarına Nasıl Stratejik Yaklaşılabılır?". *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 39, s. 29-50.
- Bayraktar, G. (2003). "Yeni Sağ Düşüncesinin Kamu Yönetimindeki Yansıması Olarak Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı", *Türkiye'de Kamu Yönetimi*. (Editörler: B. Aykaç, S. Durgun, H. Yayman), Ankara
- Bozkurt Ö., Turgay E. & Seriy S. (1998). *Kamu Yönetimi Sözlüğü*. Ankara: TODAİE Yayın No:283.
- Çoban, H. (1997). *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Demirhan, N. (2010). *Uluslararası Uygulamalar Işığında Kamu Sektöründe Stratejik Yönetim Sistemi Ve Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Dinçer, Ö. & Yılmaz, C. (2003), *Değişimin Yönetimi İçin Yönetimde Değişim*, Ankara: Başbakanlık Yayınları.
- DPT (1999). *Kamu Yönetimindeki Yeri Organizasyon Yapısı Görevleri ve Fonksiyonları ile DPT*. Ankara.
- DPT (2006). *Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*. Ankara.

- Eğitim Durumuna Ve Dönemlere Göre İşsizlik Oranı (%) (15-24 Yaş Grubu) (2011)*, TÜİK, Web: <http://www.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, 09.04.2011’de alınmıştır.
- Güner, S. (2005). Stratejik Yönetim Anlayışı ve Kamu Yönetimi. *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 446, s.61-78.
- Gürer, H. (2006). Stratejik Planlamanın Temelleri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmasına Yönelik Öneriler. *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 63, s.91-105.
- Çevik, H. (2001). *Türk Kamu Yönetimi Sorunları*. Seçkin Yayınları: Ankara.
- John, P. & Robinson, R. (2000), *Strategic Management: Formulation Implementation and Control*, USA: Mc Graw Hill Companies Inc.
- Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Mintzberg H., James Brian Q. & Sumantra G. (1998). *The Strategy Process*, Prentice Hall: Europe.
- Mulgan, G. (2009). *The Art of Public Strategy*, Chapter 2: What Is the Public Strategy, Oxford University Pres.
- Özdemir, B. (1999). *Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlamanın Türk Kamu Yönetiminde Uygulanabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Paksoy, N. (2008). Türk Üniversitelerinin Dünya Sıralamasında Yeri. *Üniversite-Toplum Dergisi*, Mart 2008, Cilt 8, Sayı 1.
- Steiner, G. (1997). *Strategic Planning: What Every Manager Must Know*, Newyork: Free Pres.
- Şan, Ö. (1975). *İşletme Politikası-Metin ve Örnek Olaylar*, Ankara.
- T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, (2006), Stratejik Plan Çalışması Temel Bilgilendirme Belgesi, s.15. <http://www.sgb.gov.tr/StratejikYonetim/Stratejik%20Ynetim/Stratejik%20Planlama/Belgeler/Faydal%C4%B1%20Belgeler/Stratejik%20Plan%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1%20Temel%20Bilgilendirme%20Belgesi.pdf> (erişim:05.05.2011)
- Ülgen, H. & Mirze, S.K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 3.Baskı, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yılmaz, A. (2008). *Ülke ve Kamu Kurumları Düzeyinde Strateji Yönetimi* adlı sunumu, Web: www.sp.gov.tr/documents/UlkeveKamuKurumlariDuzeyindeStratejiYonetimi.pdf. (erişim: 05.05.2011)
- Yılmaz, O. (2001). *Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler, Ülke Deneyimleri*, Ankara: DPT Yayınları, Web: <http://ekutup.dpt.gov.tr/kamuyone/> (erişim: 13.05.2011).
- Yılmaz, O. (2002). Bir Kamu Yönetimi Reformu İçin Strateji Seçenekleri, *Planlama Dergisi*, Özel Sayı, DPT’nin Kuruluşunun 42.Yılı, s.21-30.
- Yılmaz, O. (2001). *Kamu Yönetimi Reformu: Genel Eğilimler ve Ülke Deneyimleri*. Ankara: DPT Yayınları

ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ YAZIM VE YAYIM
KURALLARI

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ASBED) daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış özgün, araştırma, derleme ve kuramsal çalışmaların yayımlandığı sosyal bilim alanlarına ilişkin disiplinler arası ve hakemli bir dergidir. Dergi yılda iki kez yayımlanır. Dergiye gönderilen makaleler konu alanıyla ilgili en az iki hakemin önerileri dikkate alınarak yayımlanır. Dergiye gönderilecek makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Dergiye gönderilen makaleler aşağıda belirtilen biçim ve yazım kurallarına dikkate alınarak gönderilmelidir. Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmamış makaleler yayım için dikkate alınmayacaktır.

Biçim ve yazım kuralları

1. Dergiye gönderilecek tüm makaleler Amerikan Psikologlar Derneği 2001 yılı yayım el kitabında belirtilen (**APA 2001, <http://www.apa.org/books/4200061.html>**) yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Metin içerisinde doğrudan yapılan alıntılar da alıntının yapıldığı sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Alıntının kelime sayısı 40 kelimeyi geçtiği takdirde ayrı bir paragraf olarak, normal metnin sağ ve solundan 1 cm. daha içeride kalacak şekilde yazılmalıdır.
2. Makaleler A4 ölçüsüne uygun kâğıtlara yazılmalı ve kâğıtların her yanında 3 cm. boşluk bırakılmalıdır.
3. Makalelerde **160** kelimeyi geçmeyecek şekilde yazılmış Türkçe ve İngilizce özetleri sırasıyla içermelidir. Özetlerde çalışmanın amacı, yöntem ve bulguları kısaca özetlenmeli ve atıflara yer verilmemelidir. Özetin hemen altında yer alacak şekilde en fazla beş kelimededen oluşan anahtar sözcüklere Türkçe özet için “Anahtar sözcükler” İngilizce özet içinse “Keywords” kavramlarından sonra yer verilmelidir. Her bir anahtar sözcük arasına noktalı virgül konmalıdır (öğrenme; öğretim; öğretmen eğitimi; öz-düzenleme).
4. Makaleler Word ofis programı aracılığıyla, Times New Roman yazı karakterinde ve 12 punto büyüklüğü kullanılarak yazılmalıdır. Birinci düzey başlıklar (makalenin başlığı ve bölüm başlıkları kalın karakterle ve 12 punto kullanılarak yazılmalıdır. Bölüm başlıkları kalın karakterle ve numaralandırılarak yazılmalıdır. Alt başlıklar (varsa) bölüm başlıklarına uygun olarak numaralandırılmalı ve italik olarak yazılmalıdır (1-1, 1-1-1, 1-1-2, vs.).
5. Tablolarda dikey çizgiler kullanılmamalı, metin içerisindeki sıraya uygun bir biçimde numaralandırılmalı (Tablo 1, Tablo 2 vs.) ve tablo

- başlıkları 10 kelimeyi geçmemelidir. Tablo başlıkları tablonun üstünde yer almalıdır. Şekil ve/veya resim başlıkları ise (Şekil 1, Şekil 2, Resim 1, Resim 2 vs.) şekil ve resimlerin altında yer almalıdır.
6. Makalelerdeki toplam kelime sayısı kaynakça, şekiller ve tablolar vb. dâhil (Türkçe ve İngilizce özet hariç) **6.000** kelimedenden az **10.000** kelimedenden fazla olmamalıdır. Kelime sayısı metnin sonunda belirtilmelidir. Dergiye gönderilen makalelerin tümü çift satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır.
 7. Metin içerisinde dipnot göstermekten kaçınılmalı ve eğer gerekliyse bu tip gösterimler “Ek” başlığı altında kaynakçadan hemen sonra yapılmalıdır.
 8. Dergide yayımlanan makalelerin telif hakları Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine aittir.
 9. Yazarlar dergiye makalelerini göndermekle etik kurallara uygunluğunu ve makalenin başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olduğunu kabul etmiş sayılırlar.
 10. Dergide yayımlanan makalelerin içeriğinden ve etik kurallara uygunluğundan yazar ya da yazarlar sorumludur.
 11. Dergiye gönderilecek makaleler, yazar(lar)ın görev yaptığı kurum ya da kuruluşun açık adreslerinin ve iletişimden sorumlu yazarın elektronik posta adresinin yer aldığı bir kapak sayfası, Türkçe/İngilizce özetlerin yer aldığı özet sayfası ve makale kaynakça ekler vb'nin yer aldığı metin sayfasından oluşmalıdır. Metin ve özet sayfalarından yazar(lar)a ait hiçbir bilgiye yer verilmemelidir. Bu bilgiler yalnızca kapak sayfasında yer almalıdır.
 12. Metin içerisinde atıfta bulunulan tüm eserlere “**Kaynakça**” başlığı altında metin sonunda yer verilmelidir. Kaynakça yazımı APA 2001 standartlarına uygun olmalı ve kaynakça kısmında yer alan tüm eserler 1 cm. girintili tarzda yazılmalıdır. Elektronik ortamda yayımlanan dergilerin tümü basılı materyaller olarak değerlendirilirler. Bu nedenle kaynakça kısmından aşağıda belirtilen yazım formatına uygun olarak yazılmalıdırlar. Ancak, internet üzerinden indirilen diğer kaynaklara yalnızca metin içerisinde ve indirildiği tarih açıkça belirtilerek yer verilmelidir (<http://www.sobel.test.html>, 02.03.2010 tarihinde indirildi).

Makaleler

- Ng, W., Nicholas, H., & Williams, A. (2010). School experience influences on pre-service teachers' evolving beliefs about effective teaching. *Teaching and Teacher Education*, 26 (2), 278-289.

Kitaplar:

- Dann, R. (2002). *Promoting assessment as learning: Improving the learning process*. London: Routledge/Falmer.

Editörlü kitaplar

Patrick, H., & Pintrich, P. R. (2001). Conceptual change in teachers' intuitive conceptions of learning, motivation, and instruction: The role of motivational and epistemological beliefs. In B. Torff, & R. J. Sternberg (Eds.), *Understanding and teaching the intuitive mind: Student and teacher learning* (pp. 117-143), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

13. Makale yayımlandıktan sonra iletişimden sorumlu yazarın adresine yazarların her birisi için derginin bir kopyası ücretsiz olarak gönderilir.
14. Makalesini değerlendirmeden çekmek isteyen yazarlar, bu kararlarını gönderim tarihinden itibaren en geç 15 gün içerisinde bildirmelidirler.
15. Yayımlanmayan makaleler yazarlara geri gönderilmezler.
16. Makaleler aşağıda belirtilen adrese elektronik posta yoluyla gönderilmelidir.

Makale gönderme adresi

sbedergisi@ibu.edu.tr

AİBÜ BASİMEVİ